

Muassislar:

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:

Sirojiddin SAYYID
Alisher SA'DULLAYEV
Minhojiddin MIRZO
Iqbol MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Kengesboy KARIMOV
Abatbay DANİYAROV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Bahodir KARIMOV
Sobir O'NAR
Ilhom TO'XTASINOV
Rustam MUSURMON
Farrux JABBOROV

Bosh muharrir:

Faxriddin HAYIT

Bosh muharrir o'rinbosari:

Nurilla ChORI

Mas'ul muharrir:

G'iyosiddin O'NAROV

Adabiy muharrir:

Husan MAQSUD

Muharrirlar:

Abdurauf ZOKIROV
Dilnoza RUSTAMOVA

Manzilimiz:

Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar
uyushmasi binosi.
Indeks 100066

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz

Web sayt: www.yoshlikjurnali.uz

Tel.: (0371) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: N.Choriyev

3

Faxriddin Hayit

“Ur to‘qmoq”qa aylan,
tilim!

7

Halima Ahmedova

Ko'ngil bog'lariga
to'lardi xiroj...

13

Adiba Umirova

Lolalarga olib boring...

14

**Mayago'zal
Choriyeva**

Ikki hikoya

48

Sobir O'nar
Shukur akaning
bog'lari

18

Bahodir Karim
Hech kim
yutqazmaydigan
musobaqa

Ashurali Boymurod
Uzilmasin dillarning
muhabbatli rishtasi...

54

22

Inomjon Shavkatov
Arslon yelkasidagi xazina

46

**Ravshan
Haqmurod**
Kel, chalib
beraman sukunat
kuyin!

41

**Husniddin
Berdiyev**
Hal qiluvchi lahza

68

**Konstantin
Paustovskiy**
Hikoyaning
tug'ilishi

45

Rahmat Bobojon
Sen qaysi
osmonning yomg'iri
eding?

56

To'lqin Po'latov
"Qora quti"

Abdunabi Boyqo'ziyev
Teshikmozorlik Buruniy

79

47

Husniddin Hayit
Toqat gulin qildim parvarish...

“Ur to‘qmoq”qa aylan, tilim!

Inson uchun tug‘ilgan tuprog‘i, uni dunyoga keltirgan ota-onasi, qaddini tik tutib turgan jonidek aziz yana bir narsasi bor, bu – uning Ona tilidir. Ona tili – millatning sharafidir. Uning tafti qalbimizni nurlantirib, uning tasviri yuragimizni bezab, salobati jismu jonimizga o‘ktamlilik baxsh etib turadi. Ona tili unutilgan kuni yo‘qlikka aylanamiz...

* * *

Bir kuni ijtimoiy tarmoqda qardosh qozoq birodarlarimizning o‘z ona tillari borasida muhokamalarini o‘qib qoldim. Qisqa muddatda ushbu bahsdagi ishtirokchilar soni keskin ortib ketdi. To‘g‘ri-da, til – millatning sha‘ni, g‘ururi. Qardoshlarimizning o‘zligiga, tiliga, kelajagiga e‘tiborsiz emasliklari, rosti, meni hayratlantirdi. Izohlar orasida oddiy bir insonning iqrori xotiramga muhrlanib qoldi:

“Dunyoning eng go‘zal tili fransuz tili emas, aksincha qozoq tili. Bunga shubha bilan qaraganlar qozoq onasining allasini tinglab ko‘rsin!”.

Mana eng oddiy, ammo eng yuksak baho!

O‘zbek tili ham biz uchun shunday aziz. Oltin-u javohirga ham g‘ubor qo‘nsa, yaltirab jilo bermaydi. Biz Ona tilimizni mehrimiz, muhabbatimiz bilan kir-u g‘uborlardan tozalab, jilolantirib turamiz.

* * *

Afg‘onistonlik bir guruh o‘zbeklarning yurtimizga qilgan safarida hamrohlik qildim. Ular orasida turli soha vakillari, jumladan, shoir va yozuvchilar, adabiyotshunos olimlar ham bor edi. Millatdoshlarning ona tilida go‘zal takallufi qulog‘ingizga moyday quyilib, dilingiz yayraydi. Biz gap orasida ba‘zan ruscha so‘zlarni qo‘shib yuborsak, mehmonlarning sal g‘ashi keladi. O‘zbek tilini shunchalik himoya qiladiki, so‘zimizni to‘g‘rilab qo‘yishdan erinmaydi.

– Bu sizning aybingiz emas, bir paytlar o‘zbek tili grammatikasini ham o‘ruslar tuzib bergan-da, – deb qo‘yadi kesatgannamo Farob universiteti o‘qituvchisi Toshqin Bahoiy. – Turkcha deb forslarning o‘zi tan olib turgan so‘zlarni O‘zbek tili

izohli lug'atida forsiy deb berganlariga hayron qolaman. Bu tilni talon-toraj qilish emasmi?! Masalan, qizil rangni ifoda etuvchi sof turkcha "qirmiz" so'zini "O'zbek tilining izohli lug'ati" mualliflari forsiyga bag'ishlaganlar, vaholanki, forsiyda "q" tovushi bilan tuzilgan so'zning o'zi yo'q. "Lug'atda ostona" so'zining ham o'zagini forsiy deb ko'rsatganlar. "Oston" sof turkiy so'z hisoblanib, qo'shma so'zdan iborat. Ost-quyi ma'nosini beradi. Aksincha, "bo'sag'a" so'zini turkiy so'z deb ataganlar. "Bo'sag'a" forsiy so'z hisoblanib, uning bo'zagi – "bo'sagoh" (shohlar huzuriga borilganda o'pildigan yer). "Badarg'a" – tuzilishi va shaklidan o'zbekcha so'z ekani ko'rinib turibdi. Ushbu so'zni forslarga taqdim qilishga qani hujjat? "Badarg'a" forsiy so'z ekani hech bir qomusda berilmagan. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da bu so'zni forsiy deyishga nimani asos qilishgan, bilmadim?!

Til haqida gapirsa, bir buyuk qudrat

haqida so'z ketayotganini uqib, hayajon bilan aytadi. Millatni himoya qilish, qadriyatlarini asrab-avaylash, urf-odat, an'analarga sodiq qolish, o'zlikni saqlash til qo'rg'onini mustahkamlashdan boshlanadi. Til bu – millatning maqomini belgilaydi, deb tushunadi.

Ular kurashib o'rgangan xalq. Boshqa millatlar, boshqa tilda so'zlashuvchilar o'zbek tilining bog'ini gurkiratib kelyapti. Mana bu – jasorat! Bu yildan Afg'onistonda "O'zbek tili kuni" davlat bayramlari qatoriga kiritilib, endi har yili keng nishonlanadigan bo'libdi. Ular bunga oson erishmadi: turtilib, yiqilib, nihoyat, zafar quchdi. Bu haqda maqtanib gapirganida, go'yo lablari emas, ko'zlari, ko'zlari qa'ridan yuragi so'zlaydi.

* * *

Xalqimizning to'ylari qiziq, talato'p bilan o'tadi. Kallai saharlab o'choqqa o't qalanadi. Bu jarayonda oshpazlar bilan birga ko'pni ko'rgan mahalla faollari ham

*Afg'onistonda
"O'zbek tili kuni"
davlat bayramlari
qatoriga
kiritilib, keng
nishonlanadigan
bo'libdi.*

ishtirok etadi. To'yni eng sokin paytida gurung qiziydi. Bir gal do'stim boshlagan marosimning shunday ajib pallasida davraga qo'shib qoldim. Suhbat mavzulari almashib qurilishga, arxitekturaga – tarixiy obidalarimizga o'tdi. Qadimdan qishlog'imizda uylarning joylashuvi, shakli, qurilish ashyolari ham qolmadi: eshik-deraza, oshiq-moshiq...

Ko'p yillar qishloq maktabida o'qituvchilik qilgan, nafaqada ham qishloqdoshlar ishonchini oqlab, oqsoqollik qilib yurgan Hasan muallim so'z ochib qoldi:

– Sizlar aytadigan "oshiq-moshiq"ning asl turkcha nomi bor, bilasizlarmi? – Hamma yelka qisdi. Muallim davraga bir ko'z yugurtirib gapida davom etdi. – Turum! Yaqingachayam shunday darvoza-eshiklar bo'lardi, tepa va quyi qismidagi yog'och o'yilib, to'qmoqdek tiqib qo'yilgan, bu eshik-derazalarning ochib yopilishini ta'minlaydi.

"Turum" so'zini hozir ham ishlatamiz, asl ma'nosida emas, ko'chma ma'noda. O'z so'zida, lafzida turmaydigan kishilarga "falanchining turumi yo'q ekan" deb nisbat beramiz. Biz bo'lsa, turumni "oshiq-moshiq"qa, buniyam qo'yaturaylik, o'rischa "chasvok"ka almashtirib olganmiz...

Shunday chiroyli so'zimiz ona tilimizdan tushib qolayotgani achinarli. Eh-he, bu kabi so'zlar qancha?!

"Kavkaz asirasi yoki Shurikning yangi sarguzashtlari" filmida bosh qahramon Shurik ta'tildan foydalanib, xalq og'zaki ijodi namunalari yig'ish uchun olis qishloqqa boradi. Bu voqea bejiz yaralmagan, bir paytlar folklorshunoslar, tilshunoslar qishloqma-qishloq, ovulma-ovul kezib yurgan. O'sha manzil-u go'shalarning tuprog'idek qadimiy keksa bobo-

momolar bilan suhbatlashib, xalq tilidan soʻz yiqqan. Rus tili yoki boshqa ajnabiy tillardan soʻzni osongina oʻzlashtirib olmagan. Davrlar oʻzgaryapti, avlodlar almashyapti, jadallikka mahkum dunyoda tahdidlar ortayapti, tillar, soʻzlar, atamalar, terminlar shaklida tilimizni yemiryapti. Bugun uning qaddini rostlab qoʻymasak, keyin kech boʻladi, nazarimda. Tilimizning lugʻatini oʻz xazinamiz bilan boyitish maqsadida yuqoridagi kabi sayohat-tadqiqotlarni bugun ham tashkil etish oʻrinli boʻlar edi, deb oʻylayman.

* * *

– Shoir, internetda til haqidagi tortishuvlarni koʻrayapsizmi, – deb qoldi poyezd kuzatuvchisi boʻlib ishlaydigan tanishim. – Biror narsa qoralamaysizmi?

– Ha, koʻrib borayapman. Oʻylab yuribman, nimadir yozaman deb.

– Yozing, hammasini aytib tashlang! – Yuziga qizillik yugurib ketdi. – Bolasini oʻris maktabga yetaklab borib, oʻzbekchada yaxshi bilim ololmaydi deb oʻziga, millatiga tosh otib yurganlarini ayting...

Adliya vazirligi davlat tilida ish yuritishni taʼminlamagan mansabdor shaxslarga javobgarlik belgilashni koʻzda tutuvchi qonun loyihasini ishlab chiqib, jamoatchilikka eʼlon qildi-yu, yurtdoshlarimiz orasida katta muhokamalarga sabab boʻldi. Dolzarb mavzu atrofidagi bahs-munozaralar

toshqini Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalidan toshib, ijtimoiy tarmoqlarda ham uchqun berdi.

Ushbu qonun bilan “Maʼmuriy javobgarlik toʻgʻrisida”gi kodeksning 42-moddasi ikkinchi qism bilan quyidagicha toʻldiriladi:

“Davlat organlari va tashkilotlarida ish yuritishda davlat tili haqidagi qonun hujjatlari talablariga rioya etmaslik, mansabdor shaxslarga bazaviy hisoblash miqdorining 2 baravaridan 5 baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab boʻladi”.

Albatta, bu rusiyzabon millatdoshlarimizni choʻchitib yubordi. Ona soʻzini ham bolasiga “mama” deb oʻrgatadigan (shunday boʻlgandan keyin qanday qilib Ona tilini hurmat qiladi) va buni madaniy hayoti darajasini yuksak koʻrsatadi, deb tushunadigan ayrim kishilar maʼqul topmadi. Sohalarda

yaxshi kadrlarni boy berish, rivojlanishning yoʻlini toʻsish, millatchilik qilish vajrlarini keltirib, tish-tirnogʻi bilan qarshiligini namoyon etdi. Albatta, qonun loyihasini maʼqullagan millatparvar ziyolilarimiz, yurtdoshlarimiz koʻpchilikni tashkil etdi (afsuski, ularning ham aksariyati farzandlarini rus tili maktablarda oʻqitishni maʼqul koʻradi).

Mamlakatimizda ham bir qancha davlatlarning madaniyat oshyonlari oʻz tillari va madaniyatini targʻib etish boʻyicha faoliyat yuritadi. Maqsad, sarhadlaridan ortib, tilini, urf-odat va anʼanalarini, ijtimoiy-siyosiy qarashlarini keng quloq ottirib, ildizini zamin uzra yoyishdir.

Til – nomus, til – oʻzlik. Oʻzligini unutgan millat oʻzga millatlarga ergashishga moyil boʻladi. Faqatgina moyil boʻlmaydi, oʻzganing qoʻnjida kun koʻrishga majbur boʻladi.

O'zbek tili faqat O'zbekistondagi o'zbeklarning tili emas, balki dunyo o'zbeklarining ham ona tilidir. Afg'onistonlik turkshunos Hamid Todoshning yozg'irib aytgan gapi hech yodimdan chiqmaydi: "Ta'lim forscha, o'zaro muomala-munosabat forscha, Afg'onistonda qancha-qancha o'zbek qishloqlari forslashib, forscha tutum va udumlarga ergashyapti. Ular yaqin yillarda o'tmishi, tilini unutib yuboradi".

Bundan kelib chiqadiki, biz o'z Vatanimizda Ona tilimizga haminqadar munosabatda bo'lsak, uning qadr-qimmatini qalbimizda, hayotimizda mustahkamlamasak, xazinamizni boy berayotgan bo'lamiz.

Davlat til narvonini qancha mustahkam va baland qo'ysa, mamlakat shuncha yuksaladi, dunyoda dovruq topadi. Rasmiy hujjatlar – qonunlar, farmon-u qarorlar, xatlar o'zbekona qarash, fikr chorlovi, boy tafakkur bilan o'zbek tilida yozilishi, idora qilinishi joiz. Zarur hollarda boshqa tillarda tarjima qilish o'rinlidir.

Ayrim vazirlik va idoralarda, yirik davlat tashkilotlarida hujjat ishlarini yuritish rus tilida yozilib, keyin o'zbek tiliga o'giriladi. Qarabsizki, jumlaning boshi yo ildizini topolmay, mag'zini chaqolmay dilingiz xufton, ta'bingiz tirriq bo'ladi.

Yana bir gap. O'zimizning tadbirkorlar tashkil etgan, asosan, o'zbeklar ishlaydigan xususiy kompaniyalar idoralarida bo'lib qolsangiz, o'zingizni butunlay boshqa mamlakatdagidek his etasiz: muomala-munosabatdan tortib, hujjat yuritishgacha barchasi rus tilida. Ular bergan e'lon va reklamalar, shartnoma matnlari ham ajnabiycha – yo ruscha, yo inglizcha.

Masalan, avtomashina yoki uy olmoqchi bo'lsangiz, qo'lingizga rus tilida yozilgan shartnoma tutqazadi. Unda esa tomonlarning huquq va majburiyatlari, eng asosiy jihatlar yozilgan bo'ladi. Ertaga bir kelishmovchilik bo'lsa, "shartnomada yozilgan-ku" deb kaltak o'zbekning boshida sinadi. Bog' qilib, chorva haydab, dalada mehnat qilib, yaxshi niyat bilan ulov sotib oluvchi o'zbek ruschani tushunmagan bo'ladi.

Bu qanaqasi?! Axir, O'zbekistonda davlat tili o'zbek tili bo'lsa!!! Aholining 90 foizi

o'zbeklar bo'lsa! Mijozlar yoki mahsulot iste'molchilarining ham katta qismi, tabiiyki, o'zbeklar. Biznes, avvalo, ana shu aholiga qaratilgan bo'lishi kerak. Mansabdor shaxslar elning yetakchilari bo'lib, buni his etishlari lozim. Inchunin, ma'murlarimiz mas'uliyatini anglamas ekanlar, javobgarlikni his etishlari kerak.

Daraxt ham qay diyorda unib-o'ssa, o'sha xalq, o'sha millat tilida shivirlaydi. Demak, tilimizning qadr-qimmatini, hurmatini joyiga qo'yish vaqti keldi...

Bola qalbimizni yashnatgan "Ur to'qmoq" ertagi ham o'zbek xalqining, o'zbek tilining mahsuli. Aytmoqchimanki, zarur bo'lsa, "ur to'qmoq"qa aylan, tilim!

ONA TILIMGA

*Koshg'ariy lutf qilgan tabarruk kalom,
Temur tuzuklarda muhr etgan ma'ni.
Sen Arshdan inoyat, moziydan in'om,
Navoiy bog'isan, Bobur chamani.*

*Qodiriy ko'zida qalqib turgan mung,
Fitratning qalbida uyg'ongan isyon.
Behbudiy dardini so'zga solgan sen,
Cho'lponning ko'ksida porlagan cho'lpon.*

*Millat tili – nomus, millat tili – sha'n,
Inson ruhin o'tda toblaguvchi kuch.
Seni ranjitganlar – yon bermas dushman,
Qancha yog'iy bo'lsa, menga kelsin duch!*

*Endi toshlargamas, ko'ksimni yorib,
Yurakka yozaman mangu bir bitik.
O, onajon tilim, manglaying yorug' –
Asrlar qaddingni rostlab turar tik.*

*Dunyoda elat ko'p, til ko'p shu qadar,
Hech kimdan arzim yo'q, e'tirozim yo'q!
Siyoh qurib bitsa, olamda agar
Seni qonim bilan aylayman qutlug'!*

Faxriddin HAYIT,

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi

Halima AHMEDOVA

Ko'ngil bog'lariga to'lardi xiroj...

* * *

O'shanda...
Chinnigul bargida uxlardi sog'inch,
O'shanda toshlarga do'st edi ko'nglim,
O'shanda ayriliq tarovatini
Hali anglamasdi bokira o'lim.
O'shanda zardoli guli silkinib,
Bolari tilidan totar edi bol.
Shamol qanotidan nur ignasida,
Fitna hijobini to'qirdi visol.
O'shanda...
Beda gullarining mo'miyo hidi
Yulduzlarning singan dilin yamardi.
Qorong'u vahshatni jodulab qamar
Yog'du zindoniga qamardi.
O'shanda xayolning rangida ufq
Malika dunyoga kiydirardi toj.
Ma'sum gullar shudring tomchilarida
Ko'ngil bog'lariga to'lardi xiroj.
O'shanda, tongda emizardi bizlarni quyosh,
Hovlimizda o'sgan maysalarni ham.
So'ng esa...

Atirgul tushini ko'ziga solib,
Bizning ko'nglimizni yuvardi onam.
O'shanda, jonga yaqin oftobro'yada,
Eski cho'ponini ostiga to'shab,
(soyalar quyoshga berganda salom)
Devor ostidagi chumolilarga
"Ushshoq"ni xirgoyi qilardi bobom.
Hayot qo'ynidagi har bitta daraxt
Men bilan qo'shilib kitob o'qirdi.
Bibimning hidini o'g'irlab olgan
O'g'ri olmagullar anbar to'qirdi.
O'shanda tasavvur mo'yqalamida
Shamol chizar edi bahor nafasini.
Shodon qiyqirardi ariqchada suv
Tinglab ildizlarning dilorom sasin.
Gulbuta ostida sochlarin tarab
Guldanmi, oydanmi kelgan parilar,
Junun vodiysida adashgan dilni
Gulxan og'ushiga chorlab kuylardi.
Parilar ovozini sehdan sarxush,
Jiyda daraxtlari oyni o'ylardi.

Zebo MIRZO

Baxtni

Baxtni chaqir!
 Yetsa nafasing...
 Yetmasa ham chin dildan chaqir!
 Bu dunyoda faqat "hozir" bor,
 Bu dunyoda "lahza" bor... axir!
 Shu lahzani yashab o'tmoqlik,
 Bizga axir nasiba – hayot!
 Yo Abadga aylantiramiz,
 Yo manguga qilamiz barbod!
 Kim aytadi zulmat deb,
 xor deb,
 Kim aytadi yorug' dunyoni?
 Yer-u Ko'kni "Ishq!" deb bilardi –
 Kim
 Majnunday sevsa Layloni!
 Yaratganning yaralmishi – u,
 Faqat unga qarama qasddan!
 Bir qatim nur,
 Bir qatla qayg'u,
 Qizg'on uni baloi Nafsdan!
 Sen o'zingni asra hazardan,
 Va olamni o'zingdan asra!
 Arshi Kursi,
 Lavhul Mahfuzni
 Toptaguvchi izingdan asra!

O'z o'qidan
 chiqib ketmasdan,
 Shu Zaminni o'z holiga qo'y!
 Intihoga kelib yetmasdan,
 Yangrab tursin

Hayot degan kuy!
 Bitmasidan ummonlar butkul,
 Baliqlarin
 chiritmay zahar,
 O'rmonzorlar bo'lmasidan kul,
 Jonvorlarin qiyratmay bashar!..
 Osmon tomi –
 Ulug' tog'larning
 Tortqilanmay dafinalari,
 Ko'k asragan jannat bog'larin
 Tugab bitmay xazinalari,
 Bir-birin yeb
 Odamzot nasli,
 Bir-birini qirib bitmasdan,
 Va qalb degan Ilohiy chashma
 Nafs komida qurib bitmasdan...
 Qutqar!
 Ichingdagi Ruhingni,
 Ruh nimadir – ichingdagi Hur!
 Qutqar!
 Ichingdagi Nuhingni,
 Qutqaradi ichingdagi Nur!..
 Qara!
 Qanday bu shodiyona;
 Ko'klam yal-yal ko'ylagin kiydi!
 O, Tabiat – rahmdil Ona!
 Farzandlarin g'amini yeydi!..
 Tong.
 Shu'lalar oqadi oppoq,
 Parivashday
 o'tar daraxtlar...

chaqir...

Borliqning bor ranglariga boq!
Sachrab ketar dunyoga baxtlar!..
Nabi yotgan...
toshlar kabi bo'l,
Tangri bilan
bo'lg'in xilvatda...
Derazangdan enib kelar gul...
Qushlar bilan kelar...
albatta!..
Sen o'zingni yengganing zamon,
Yengiladi
har qandayin dard!
Dunyo sening qo'lingda hamon,
Dunyoga sen
keraksan – Pok... Mard!
Quyosh kulib chiqdi ko'ksingdan,
Qo'rqma!
Sindir – Zulmat qafasin!
Ishon!
Vaqtни Abadiyatga
Qaytaradi Sening nafasing!..
...Baxtni chaqir!
Yetsa nafasing...
Yetmasa ham chin dildan chaqir!
Bu dunyoda
faqat "Sevgi" bor,
Bu dunyoda "lahza" bor...
axir!..

Gulhayo ANOROVA

* * *

Sen maktub yozasan, payti noayon;
Na kunning, na tunning bordir tasviri.
Bahringni ocholmas bahorlar yolg'on,
Sen faqat, sen faqat kuzning asiri.

Va lek his etarman, barmoqlaringdan
To'kilgan har bir so'z jilo taratmish.
Quyosh labin bosib ming bir taft bilan
Oftobro'y qalbingni har dam yoritmish.

Sen maktub yozasan, olis-olisda
Aks sado bergan chorloving mayin.
Go'yo Yaratganning oyoq ostida
Dunyo uxlayotgan paridek sokin.

Maktubing ustida lopillab borar
Chiroqning eng so'nggi mudhish matlabi.
Xotiram qatiga ayovsiz boqar
Mening o'lim oldi talvasam kabi.

Sen maktub yozasan, kimliging bilmam,
Balki bu dunyoda emassan hayot.
O'zimga achingim kelar ushbu dam,
Menga baxt tilagan jirkanch odamzot.

Xosiyat RUSTAMOVA

Yuzingizga cho'kib ketar kulgichlar

Ballada

Shunday baxtiyorsiz...
 Ko'zlaringizga –
 Yuzingizga cho'kib ketar kulgichlar.
 Sizni ishdan charchab qaytishingizni,
 Yig'lab qarshi olar kiyim ilgichlar.
 Sizga tutib berar yelkalarini,
 Sizni sherik qilmay
 G'ussalariga.
 Yopinib oladi ko'rpalarini,
 Og'irlik qilsa ham jussalariga.
 U sizni saharlab ishga kuzatar,
 Faqat ortingizdan boqar xo'rsinib.
 Tungi xatolarin kunduz tuzatar,
 Va taqdir hukmiga qolar bo'ysunib.
 Bir kuni...
 Yarim tun...
 Portladi shkaf:
 – Baringiz xudbinsiz...
 Xudbin baringiz...
 Menga nima kerak?!
 Menga nima naf –
 Quchoqlab yashasa kiyimlaringiz...
 Shunday baxtiyorsiz,
 Ko'zlaringizga –
 Yuzingizga cho'kib ketar kulgichlar.

* * *

Men Sening bag'ringga ekayapman jon,
 Maysa bilib qo'ysin, daraxtlar bilsin.
 O'tli yuragimga to'lsin har tomon –
 Mayli, yomg'ir yog'sin,
 Qor yog'aversin.
 Bu ishga qo'l urib turibman endi...
 Umrimdan, yashashdan topolmay taskin.
 Tuproqni o'zimga kiygizgim keldi –
 Yuragim ko'karsin, jonim ko'karsin.
 Ruhim ildiz otib chiqarsin tomir,
 Yerning jon-joniga qotay toshdayin.
 Ammo shu yoshimda ko'karmoq og'ir –
 Qip-qizil qonimda o'sa boshlayin.
 Ketmoqchi bo'lsam ham ketkazma yiroq,
 Hayotga kelganday ketayin to'lib.
 Menga ijozat ber, jonajon tuproq,
 O'lsam ham o'layin o'lganday bo'lib.

Guljamol ASQAROVA

Manzilim

*Tahammul haddidin oshti,
emdi afg'on etmasam bo'lmas*

Nodirai davron

*O'yladimki, daraxtman men,
yashil barg etmasam bo'lmas,
Yashillanmoq uchun o'zni
juvonmarg etmasam bo'lmas.
Qirq yil izlab olamlardan
yorimni topgan edim-ku,
Bu ne og'riq, bu ne hasrat,
ani tark etmasam bo'lmas.*

*Qo'lin uzatsa ham ammo
qo'limni tekizib bo'lmas,
Ko'zimda ko'zin aksi bor,
o'lsamam ketkazib bo'lmas.
Bor harorat, bori tafti
oxir qonimni kuydirgay,
Junun ahliga aqlning
qarorin yetkazib bo'lmas.*

*Men-ku ketarman lek, ayting,
nechun zor yaratmish Tangrim,
Intizor yaratmish, yana,
umidvor yaratmish Tangrim,
Na ko'zi, na qoshi, yuzi va na
o'zidan ketolmam,
O'zin yog'dusidin berib,
fusunkor yaratmish Tangrim!*

*Visoli musharraf doim,
hijroni ixtiyor o'lsin,
Bu husn-u fusun oldinda
qarorim beqaror o'lsin!
Xudo yuzin qaratgandan
ko'zni uzmoqda ne ma'no,
Poyida manzil tutibman,
manzilim barqaror o'lsin!*

*O'yladimki, daraxtman men,
yashil barg etmasam bo'lmas...*

Gulnoz MO'MINOVA

May tonglari

1-chizgi

Qoqigullar mitti bulutdek
Suzib yurar may dalasida.
Tunda qaymoq bog'lagan sutdek
Jimirlar suv tong pallasida.

Bu jimirlash bir to'lqin bo'lib
Yo'l olarkan qirg'oqqa tomon,
"Qizil, sorig', yashil"ga to'lib
Hasratimni takrorlar Osmon.

2-chizgi

Xo'p yuvinib-taranmish bahor,
Havo chashma suvidek toza.
Ninachilar to'plashib ifor
O'tloqlarda ochmish mag'oz.

G'imirlagan xonqizilarga
Hovuchidan ichirib shudring,

Tong sho'x imlar bog'lar tomonga:
"Imillamay, men bilan yuring".

Afsun atrin taratar jiyda,
Qulab tushar sarxush arilar.
Hisortog'ning etaklarida
Quvlashmachoq o'ynar parilar.

Tog' ochadi ulkan ko'zlarin,
Sig'dirolmas lekin aqliga:
Parilarning ko'rib yuzlarin
Toshlar kirmish odam shakliga.

Quvvat olib tavba, hollardan
Qaytib olam bahorlariga,
Jinlar yashil majnuntollardan
Chiviq eshar tulporlariga.

Dunyo baxtga intiq hali ham –
Nur kaftida havoyi bo'sa.
Shamol "puf"lar daryoni xurram –
Suv sathida harir kulimsa.

Adiba UMIROVA

Lolalarga olib boring...

Men dunyoni zangor ufq ortidagi
Lolalardan iborat, deb o'ylar edim.
Ko'zlarimga kulib boqar bola kabi
To'kilganda qattiq tirnar edi dilim.

Tushimda ham uyg'onardim qushdek yengil,
Qizg'aldoqlar ochilganda har tong nafis.
Meni hech kim lolalardek kuzatmagan,
Lolalardek borligimni etmagan his.

Sal shamolga tobim qochar o'zimning ham
Jonga tegib ketar edi injiqligim.
Ma'yus otam yelkasiga osilganicha,
Lolalarga olib bor, deb yig'lar edim.

Oyoq tirab olar edim lolalar, deb,
Tog'lar boshi qolar edi balolarga.
Men og'rinsam o'zim, sizdan, dunyosidan
Ketar edim alvon-alvon lolalarga.

Haddan ortiq sevar edim lolalarni,
Haddim bilmay sevar edim lolalarni.
Shu lolalar bo'lmaganda ne qilardim,
Ko'zim to'yamay sevar edim lolalarni.

Tundan qo'rqib onam quchib uxlagandek,
G'am kelganda lolalardan olardim kuch.
Qarolmasdan turolmasdim lolalarga,
Yasholmasdim lolalarni sezmasdan hech.

Men ham bitta lola edim...
Ko'z uzmasdan
Kimni sevgan bo'lsam shular nazarida.
Bu dunyoning kasod bo'lmas lolalari
Talosh edi hayajonlar bozorida.

Nafas olar qog'ozlarning orasidan,
Vazalarni bezab turar bor qimmatini.
Balki sizga noqayondir, menga ayon
Tuzli suvda so'lar edi gul qismati.

Bu lolalar qafaslarga sig'mas edi,
Shu oqko'ngil qizg'aldog'im asrolmadim.
Ko'z o'ngimda qalqib-qalqib shamollarda
Bir kechada to'zg'ib ketdi lolalarim.

Meni qo'ying, tan olaman, go'zallikka
Asir edim o'ttizda ham yosh boladek.
Siz ham biror marta marjon qoyalarda
Bir chiroyli yashab ko'ring lolalardek.

Men dunyoni zangor ufq ortidagi
Lolalardan iborat, deb o'ylar edim.
Menga uzoq hayot bergan yashash uchun
Bir kungina lolalarga termulib jim.

**Mayago'zal
ChORIYEVA**

1975-yili Surxondaryo viloyatida tug'ilgan. O'zbekiston Milliy universiteti va Yozuvchilar uyushmasi qoshidagi Oliy adabiyot kursini tamomlagan.

AMMA

– Voy baraka topgur-ey! Meni esdan chiqarmabsanda-a? Balki ammam kelganimni bila turib nega o'tmaydi, deb ginalagandirsan ham.

Ko'rganda kulgichlari yayilib ketadigan Xadicha ammasi uni xushhol qarshiladi. To'ladan kelgan, oppoq yuzli, qora sochlari tovonini o'padigan bu ayolni dilcash deb bo'lmasdi. Uning quvnoqligi bir lahzada g'ussali nigohlar bilan almashinardi. Boqishlari har qancha teran bo'lmasin, bu holat hamsuhbatining ko'nglini ezib yuboray derdi.

– Men ham qadr sinayman. Qani jiyanlarimning oldida qancha qiymatim bor ekan deb o'ylayman.

Bahriddin hovli ayvonidagi supaga horg'in cho'kkan ayolning yelkasidan beozor quchdi.

– O'tir, – dedi unga amma qavatidan joy ko'rsatib. Keyin jim qoldi. O'ychan nigohini bir nuqtadan uzmasdi. Negadir og'ir xo'rsindi.

– Nega xo'rsinasiz, – Bahriddin ammasiga hamdard tikildi. – Nimani o'ylayapsiz?

– Bolalarimni, – javob berdi u shikasta ovozda, – tug'ilmay nobud bo'lgan go'daklarimni... Bahriddin ammasining aljirashga o'xshash javobidan seskangandek unga ajablanib qaradi.

– Sen ham bu xotinning esi og'ib qolibdi-ku deb o'ylayapsanmi? Bilmadim, balki shundaydir. O'zim esa... qattiq uyqudan cho'chib uyg'onib, shirin tushimdan ajrab, aldanib qolganimga kuyaman... O'zimni bolasi ko'p ayoldek his etardim. Keyin bilsam, qup-quruq, tirmoqsiz o'tayotgan ekanman. To'lg'oq azobini,

suqsurday o'g'il tuqqanimni tush ko'rayotganimni keyin bilib qoldim. Uyli-joyli qilaman, nevarali bo'laman deganimda... bolamni yer tortib ketsa bo'ladimi! Toki yer tortmaguncha har kecha uni tush ko'rar, quvonardim. Bolamga aza tutib ko'k kiydim... Hamma mendan o'zini olib qocha boshladi. Yaqinlarim yuz o'girishdi. Men faqat tushlarimda baxt topardim.

– Bo'ldi, kuyunmang, – Bahridin uning qo'lini qisdi. – O'tib ketadi.

– O'tmay qayoqqa borardi. Dunyosi tush, ayqash-uyqash tush-sh...

Oraga zil-zambil sukut cho'kdi.

– Suvga oqizishdi umrimni... – Amma mungli ovozda gapiradi. – O'n sakkizimda amakimning

o'g'liga uzatishdi. To'yim kuni nikohdan o'tishga kuyovning o'rniga kuyov jo'rasi hamrohlik qilib bordi... Allaqayoqdan paydo bo'lgan kuyov nikoh daftariga qo'l qo'yib, suratga tushdi-yu, yana g'oyib bo'ldi.

– Molbozorga ketdi, – dedi ishshayib kuyov jo'rasi. Allakimning puli bilan sumkasi qolib ketgan ekan. Eltib berarmish... Keyin bilsam, u menga ko'ngilsiz ekan. Erga tegish nimaligini bilmaydigan g'o'r qiz edim. Kelin bo'lish shunday bo'ladi-da, deb qaynona-qaynotamning xizmatida yelib-yuguraveribman. Er bo'lmish esa chimildig'imni ham ochib qaragan emas. Bor mashmashalardan bir yil deganda xabar topgan enam meni o'sha kuniyoq uyga olib ketdi. Otam jiyaning

uylanishini kutib, meni uzatmasdi. Oradan o'n to'rt yil o'tib erim uylandi. Xushro'y, suyuqoyoq xotinga... Men esa kelinlarim, ukalarimning xizmatida sochim supurgi, qo'lim kasov... umrim o'tganini sezmasman. Kelinlarimning ko'zi yoriganda o'zim azob chekayotgandek qiynalar, topgan-tutganimni do'xtirlarning suyunchisi-yu, bolaning ko'lliklariga sarf etardim. Ishdan qaytsam, yigirma besh bola “amma”, “xola” deb yugurardi. Shunaqangi osilishadiki, yiqitib yuborishadi.

Hatto belimni mayib qilib qo'yishlariga ozgina qolgan.

Mo'ylovi sabza urganlari-yu, bo'yi yetganlarini qo'yaver. Sevgi hasratlaridan tortib, qaysiga qanaqangi ich kiyim yetishmayotganigacha bilaman. Ularga qarashaman deb o'lib-tirilaman, – amma uzun tin olib, og'ir xo'rsindi. – Rahmatli singlimning besh sag'irini deb kimlarga teng bo'lmadim. Singlimning o'rniga tushgan xotinning makriga ishongan kuyovim meni uyidan haydab soldi. Qaytib qadam bosma dedi. Sag'irlar chirqillab qolishdi...

Ertalab “bugun yakshanba, men ham oyoq uzatib bir orom olsam-chi” degan o'yda soat o'nga qadar to'shakdan qo'zg'almay yotaveribman. Eshikni taqillatmay Nodir mo'raladi. “Soat o'n ikkiga qadar uxlayverasizmi, endi?” deydi. “Bundoq qo'zg'alib

Rasmlarni Asliddin Kalonov chizgan.

kelinlaringizga qarashing. Murabbo qaynatyapti. Qishda o'zingiz ham yeysiz" emish. Go'rimga olib ketamanmi murabbongni, dedim. Shu bahona ichimdagilarni to'kib soldim. "Sen men bilan aytishib qolasan-u, uyingga kirib, televizor ko'rasan. Bolalaringni erkalaysan, xotiningni suyasan. Bor dilxiraliklaring unut bo'ladi. Xo'sh, men-chi? Tuni bilan bolishimni ho'l qilib yig'layman. Nega ukam bunaqa gapirdi deya g'amga botaman. O'ylayverib hasratim ado bo'lmaydi. Bilaman, mening baxtsizligimga na sen, na xotining aybdor emassizlar... Men dunyodan uning yaxshi-yomon ne'matidan allaqachon ko'nglimni uzib qo'yganman..." dedim. Keyin bildim, uydagilarning kam-ko'sti, ayblarini yopadigan etaklaridan boshqa narsa emas ekanman. Bo'lmasa, mening ham tug'ib olish, baxtli bo'lish imkonim bor edi. Men esa to'fonddek bostirib kelayotgan hislarimni chegirib yashadim. Huvullagan xona, uzun, uyqusiz tunlar sillamni quritdi, jonimga tegdi bari... Bu dard-iztiroblar suyak-suyagimga singib ketgan.

Bahriddin ammasining qo'lini hamon qo'yvormas, beixtiyor silab-siypalardi.

– Hammasi yaxshi bo'ladi, – gap topmay g'o'ldiradi u. Sho'rpeshona ayolga shu bilan dalda bermoqchiga o'xshardi. Keyin aytishga so'z topmay jim qoldi. Noqulay sukunatni yana ammaning dardchil ovozi bo'ldi.

– E... qurib ketsin hammasi, – og'ir xo'rsindi juvon. Tanasi boshqa dard bilmas. Ming qilganda ham o'zingda bola bo'lmagandan keyin... Dunyodan qo'limni yuvib, qo'ltig'imga urganman. Qishlog'imizda yetmishdan oshgan bir qari qiz bo'lardi. U katta kalishli oyoqlarini zo'rg'a sudrab bosar, qabristonni o't-o'lanlardan tozalar edi. Jiyda tagida tunab, tug'ilmagan bolasiga alla aytganini ko'rganimda seskanib ketganman. Xudo unga na zurriyod, na bola boqib o'stirish uchun boshpana ato etgan ekan...

Amma uzun tin olib, tinka-madori qurigandek og'ir "uf" tortdi... Keyin esa... uning ko'ksidan yurak-bag'irni o'rtab yuboradigan mung chiqdi. U alla aytayotgandi...

YOLG'IZLIK

Bu uy anchadan buyon kimsasiz qolgan edi. Shundanmi, keng xonalari bu holdan huvullab zerikkanga o'xshardi. Men uning qulfi dilini mehrim kaliti bilan ochib, ko'ngil ostonasiga cho'chibgina qadam qo'ydim. Chunki men hali unga begona edim. Uning ko'ngil xonalarini yovqarash qilib zimdan kuzatdim. Uy ham mendan yotsirab turar, yolg'izlikda qiynalganimni aytsammi, yo'qmi, deya o'ylanib qolganga o'xshardi. Men uyning shkaf, stul, yana allaqancha jihozlaru ashqol-dashqollardan tashqari savlat to'kib turgan javon va undagi kitoblar bilan ham so'zlashib bo'lganini, shuning uchun yanada mung'ayib qolganini ilg'adim. Kitoblar soddadil uyning suhbatidan bezib ham ketgan ko'rinadi. Shu lahza yolg'izlikda ezilayotgan bu uy bilan dildan suhbatlashgim, uning dardlarini tinglagim, imkon bo'lsa, undan o'zimga boshpana topgim keldi.

– Zerikdingmi? – eski tanishlardek so'radim undan.

– Ha-a, – javob berdi u cho'zib.

– Sohiblaringni qo'msaganga o'xshaysan-a?

– Bo'lmasam-chi, – lo'nda gap qaytardi u.

– Yolg'izlikda ko'p qiynaladingmi?

– Nimasini aytay... Xo'sh, o'zing ko'p

emas, oz emas, yolg'izlikning bir yilini qanday o'tkazgan bo'larding?!

– Dahshat, – pichirlayman yolg'izlikning 365 kunidagi yutib yuboradigan sukunatni his etib.

– O‘rganib ham qoldim... Qaytib ketmoq-chimisan? – dabdurustdan meni o‘z bag‘riga taklif etayogandek yalinchoq shivirlaydi u.

– Qaydam. Hozircha bir qarorga kelganim yo‘q.

– Agar malol kelmasa, men bilan qolsang bo‘lardi, – endi ochiq aytadi ko‘nglidagini.

Ich-ichimdan sevinib ketdim.

– Bo‘pti, – dedim men unga. – Sen bilan qolaman. Yolg‘izlikdan zerikkan bu uyning muruvvatini ham u bilan qolishga rozilik bildirib, o‘zirniki qilib qo‘ya qoldim. Men bor-yo‘q ashqol-dashqolim bilan uyga ko‘chib o‘tdim. Xayolimda uning ko‘ngil xonalari ravshan tortib ketgandek bo‘ldi. U endi har kuni mening ishdan qaytishimni intizorlik bilan kutar, kelganimda

sog‘inchini yashirmasdan keng xonalarni to‘ldirgancha meni quchardi. Unga nimani so‘zlab bermay, hammasini e‘tibor bilan tinglab, gohi esa e‘tirozlar ham bildirib qo‘yardi. Men o‘rgangan xonalar, menga sevimli bo‘lgan bu uyda kundalik oddiy mashg‘ulotlarim ham endi o‘zimga qiziqarli tuyulardi.

Ammo ikkimizning ham quvonchimiz ko‘pga cho‘zilmadi. Men tez orada zerikib qoldim. Uy esa imkoni boricha ko‘nglimni topishga urinardi. Kunlarning birida esa uzoq safarga otlandim. Bu haqda unga miq etamadim. Safarim juda qiziqarli kecha boshladi. Uyni unutib yuborishimga ham bir bahya qolgandi. Ishqilib, unga qaytadigan kunlar ham yetib keldi... Uy uzoqdan ko‘zga chalindi. Uning qandaydir ma‘yusligi sezilib turgandek edi. Ostonadan kirganimni bilaman... Eshik ham xayolimda dardchil g‘ijirladi. Uy menga ham sevinchli, ham kinoyali bir holatda qarab turardi. Butun xonalar shodlikdan chapak chalib yubordi. Sevimli, lekin mensiz juda zerikkan uyim meni bag‘riga bosib shodlikdan gapira olmay qoldi.

– Nega... – dedi u, so‘ng o‘pkalangannamo yig‘lamsirab, – nega bir so‘z demasdan meni tashlab ketding? Qanchalar qiynalganimni bilasanmi? Biror falokatga yo‘liqdingmi, degan xayoldan tunlari mijja qoqmadim-a! Ana kelasan, mana kelasan deb ko‘zlarimni keng ko‘chalardan bir zum uzgan emasman. Xavotir bilan yo‘l poylab kutish azobini nahot bilmasding?..

– Kechir meni, do‘stim, kechir, – dedim men zo‘rg‘a ovozim chiqib.

Rostini aytsam, qadrdon men ham kirganda yanada ravshanlashib ketadigan keng xonalarni sog‘ingandim. Qachondir seni tergaydigan, o‘pka-gina qilib sog‘inib yo‘l qaraydigan do‘st topganingda mehr bilan quchog‘iga suyib bosadiganni juda qo‘msarkansan. U uyimga emas, meni quchog‘iga mehr bilan bosgan onaga o‘xshardi.

Bahodir KARIM,
filologiya fanlari
doktori.

“XX asr o‘zbek she‘riyati antologiyasi”, “XX asr o‘zbek hikoyasi antologiyasi”, “O‘zbek adabiy tanqidi antologiyasi” kitoblarining g‘oya muallifi va tuzuvchilaridir biri.
“Jadid munaqqidi Vadud Mahmud”, “Qodiriy qadri”, “Yangilanish sog‘inchi”, “Abdulla Qodiriy: tanqid, tahlil va talqin”, “Adabiyotshunoslik metodologiyasi” kabi kitoblar muallifi.

Hech kim yutqazmaydigan musobaqa

O‘qilgan kitob tiriladi

O‘qigan odam bilan o‘qimaganning farqi katta. O‘qigan ma‘nan yuksaladi. O‘qiganing dunyoga qarashi keng, muomala madaniyati go‘zal bo‘ladi. Ayni damda kitob o‘qish masalasida ham o‘ziga xos qirralar bor. Kitobni nomi-

gagina o‘qish bilan tushunib, uqib, ibratlanib, hayratlanib, zavqlanib o‘qish orasida haybatli tog‘dek tafovut turadi. Qolaversa, o‘qilgan kitoblardan olingan ibrat va saboqlarni inson o‘z hayotiga tatbiq etishi lozim. Aks holda uqmasdan ko‘p kitob o‘qigan kimsaning ustiga kitob ortilgan tuyadan farqi qolmaydi. Agar yaxshi, foydali va zarur kitoblarning mohiyati teran anglansa, abadiyatga tegishli go‘zal va ma‘nili kitoblar odamning ko‘nglini ko‘rkam qiladi. Go‘zallik hamisha tubanlikdan ustun keladi, foydali va yaxshi kitoblar yuragi toza odamning qalbiga orombaxsh ezgulik shamollarini olib kiradi. Bunday qalb egasi bировga hasad qilmaydi; ko‘zicha boshqa gapirib, izicha boshqaga do‘nib, turli tuhmat-u g‘iybat gaplar bilan buqalamunlik qilmaydi.

Tokchadan qo‘lga olib o‘qilgan kitob tiriladi; uni yozgan muallifning baxt-u saodati ham, umrining uzunligi ham shunda. Qunt bilan zavqlanib o‘qigan insonning odamiyligi, kamoloti esa yaxshi kitob tanlay olishida.

To‘g‘risi, respublika miqyosida o‘tkazib kelinayotgan “Yosh kitobxon” tanlovida hakamlar hay‘ati a‘zolari qatorida o‘tirib shunday fikrlarni xayolimdan ko‘p o‘tkazaman. Zero, kitobga uns bergan mamlakatning intellektual salohiyati ortadi; jamiyatda, bilgilar, o‘qimishlilar, madaniy saviyasi yuksalganlar, bir-birini tushunganlar soni, salmog‘i va salohiyati ortadi.

Juda ko‘p aldandim

Dunyoda aldamchilik, yolg‘ondan ko‘ra yomonroq dard bo‘lmasa kerak. Men adabiyot muallimiman. Juda ko‘p aldandim. Xususan, badiiy adabiyotni o‘qimasdan, o‘qiganlardan eshitib olib, go‘yo o‘sha kitobni o‘qigandek so‘zlab beradigan talabalar meni chorak asrdan beri aldashedi. Mening ularga rahmim keladi. Aldaganlariga go‘yo ishonaman. Aqalli, o‘sha kitobdagi voqealardan boxabar bo‘libdi, deb kenglik qilaman. Vijdonim qiynalib-qiynalib imtihondan o‘tar bahosini qo‘yaman. Ba‘zan kitobni o‘qimaganni ochiq-oydin bo‘yniga yuklayman; yerga qarab, iqrор bo‘ladi. Yerga qaragandan yer

qo'rqar! Ba'zan aldashda davom etishadi ular. Shunda qarong'u tun bag'rini osmonga otil-gach, paqillab portlab yoritadigan moslamalarga o'xshagan tekshiruvchi savollarimdan beraman. Mum tishlashadi. Vijdoni qiynalsa kerakki, shu qiynov asnosidan bir qizarib-bo'zarishadi. Ammo ma'naviyat yo'lga, ma'rifat so'qmoqlariga, badiiy adabiyot va san'at haqidagi gurunlarga yolg'on aralashsa – odamning tepa sochi tikka bo'larkan. Chunki har qanday sohada g'irromlik, yolg'onchilik, tanish-bilishchilik, qo'ng'iroqbozlik va qo'g'irchoqbozlik o'yinlari bo'lishi mumkin. Bu odamzod ko'nikkan va favqulodda hayratga tushilmaydigan ma'naviy illatlar sanaladi. Ammo bu kasallik viruslarining pokiza ma'naviyat bulog'ini bulg'ashi odamning ruhiyati va kayfiyatiga juda yomon ta'sir ko'rsatadi.

“Ko'ki”dan olarmish...

Bu gaplarni yozishimga yosh kitobxonlar tanlovi jarayonidagi hodisalarni ko'rgan va etishganlarim sabab bo'ldi. Kayfiyatim buzildi. Hakamlilik mahali ishtirokchilarga qattiq-qattiq gapirdim. Ularning barisini kitob o'qiganlar, uqqanlar va o'sha bebaho ozuqa bilan ma'naviy-ruhiy vujudini, qomatini tikka tutganlar, deb o'ylab ancha xato qilganga o'xshadim. Tanlovda qatnashganlarning ayrimlari o'qimanganga o'xshab ko'rindi. Ular mashina yutishga

tayyorgarlik ko'rishgan, xolos. Aslida ro'yxati berilgan kitoblarni o'qigan, tushungan va go'zal adabiy tilda tushuntirgan eng yuksak saviyadagi kimdir mashinani olishi tabiiy. To'g'ri, bu o'rinda qismatning latif imzosi ham muhim. Kitoblarning oson-qiyinligi, adib va mutafakkirlar faoliyatini eslab qolish uchun mudroq tafakkurni uyg'otmoq lozim... Aslida, ulkan manzillarni maqsad qilgan yosh kitobxon bunday qorli va toshloq dovonlardan bir qanchasini oshib, yo'lda duch kelgan tezoqar daryo va bepoyon dengizlardan mash-aqqat chekmay suzib o'tishi kerak. Afsuslar bo'lsinkim, hodisa timsolga ko'chirilsa, toshbaqani mingan mitti – bola quyon ko'z oldimda namoyon bo'ldi (Gulxaniyning Toshbaqa va chayon masaliga tatabbu o'laroq shu jumlani yasadim. Chunki toshbaqaning ustiga minib suv kechayotgan bu jonzotlar chayon emas; ular yelkasiga mindirgan donishmand toshbaqani chaqishmaydi. Ular beozor, tevarakka alang-jalang qarayotgan quyonchaga o'xshaydi.. O'zlari suzishni mutlaqo bilmaydi, ammo ayrimlari bironing yelkasida suvdan kechayotgani ba'zan seziladi). Yana o'zimizning eski dardlarimiz. Darvoqe, besh-olti yillar oldin “zulfiyachi”larga she'riyat yo'lida ko'mak berguvchi adabiy mardikorlar to'g'risida ham eshitgan edim... Yana aldama-qaldama so'qmoqlar, yolg'onchilik va qalloblik yo'llari... Bizga bamisoli yelimdek yopishgan yopishqoq dard ezgulik yo'lida yaxshi niyatlar bilan tashkil qilingan “Yosh kitobxon” tanloviga ham kelib yopishibdir.

Mening bu diydoyalarimni o'qiyotgan siz azizlar bu tanlovda qanday mashmashalar bo'ldi ekan, deya gapimga sag'al qiziqib turgan bo'lsangiz ne ajab? Biroz eshitgan va ko'rganlarim bor. Eshitishimcha, bu tanlovga o'quvchini maxsus tayyorlaydigan repetitorlar paydo bo'lganmish. Ular o'quvchini “tayyorlash” uchun falon “ko'ki”dan olarmish. O'quvchisi mashina yutgan falonchining narx-navosi favqulodda oshib ketganmish. Aytishlaricha, bu tanlovning oliy bosqichiga chiqarishni, u yerdan to'ppa-to'g'ri uylariga

mashina minib qaytishni va'da beradigan uddaburonlar to'dasi-da maydonga chiqqanmish. Eshtishimcha, mashina olganlar o'z "tajriba"larini yoshlarga beto'xtov o'rgatayotganmish... Buning nimasi yomon? Nega men bu hollardan biroz norizo ohangda "mish-mish"lab o'tiribman? Xo'sh, o'quvchini tanlovga tayyorlagan kimsalarning maqsadi, dardi – nafs balosi emasmi? Qorin g'ami emasmi? Agar mashina yutsang, "him-m-him-himhim", yutmasang, ayb – o'zingda biribir nima bo'lsa ham – "him-m-him-himhim"... Aslida o'quvchiga o'qish, eslab qolish, tushuntirish va o'qiganlarini hayotga tatbiq etish yuzasidan maslahatlar berayotgan kimsalarning maqsadi ezgu, niyatlari ulug' bo'lishi kerak. Shu muallimlar aybi bo'lsa kerakki, tanlov ishtirokchisi, bemalol o'zi o'qimagan kitob xususida ham go'yo uni o'qigandek hech uyalmasdan gapiradi. Bu aldamchilik, yolg'onchilik, qalloblik-ku! To'g'rimi? Fikrimga qo'shilmaysizmi yo? O'qimagan qissa syujetini haligi tayyorlovchi kimsadan eshitib, uni tugal o'qigandek hakamlar ko'ziga lo'q qarab so'zlayotgan yoshgina murg'ak bola yoki qizchani tasavvur qiling. Ma'naviyat koshonasining tabarruk ostonasidan ichkari kirayotgan bunday yoshlarning kalishlariga loy ilakishini aslo istamagan bo'lardim. Eshitganlarim bir dunyo...

Ma'naviy olamning olmos qirralari

Bugun kitob o'qiyotgan yoshlar ma'naviy manfaat topadi. Bir muhim gapni aytib qo'ya-yin. Bu kitobxonlik musobaqasida tanish-bilish, birovlarini o'rtaga solib sarson-sargardon qilishlar ish bermaydi. Aslida, tilga olish noxushlik uyg'otadigan bunday xunuk hollar bu g'aroyib, fanomenal tanlovda mutlaqo o'zini oqlamaydi. Bir misol keltiraman. Bilimdonlar o'rtasida o'zaro zimdan kurash davom etayotgan palla. Qaysidir viloyatdan bir qizcha o'rtaga chiqdi. Uch-to'rtta savollarning barchasiga berilgan javob bir xil, bir xil, bir xil... O'qimagandan keyin kitob ichkarisidagi fakt-dalillar so'zlamadi, so'zlanmadi, mum qotadi.

Aynan kimligini tanimagandan keyin adiblarning siymolari ham ekrandan mo'ltirab qarab qoldi. "Bilimdon"ning bilmasvoyligi bunday vaziyatda aniq-ravshan bilindi. Hamma sezdi. Bilmaydigan bola biladiganlar orasiga adashib tushib qolgan ko'rindi. Agar anglasa, hayolanib xayollansa, bu mulzamlilik bunday ishtirokchi uchun bir umrga yetadi. Boshqa sohalarda, turli maxfiy o'tkaziladigan musobaqalarda – tanish-bilish, birovga orqayinlik yordam berishi mumkin. Ammo "Yosh kitobxon" – millionlab odamlar ko'zi oldida bir necha daqiqalar orasida eng kerakli, eng muhim fikrlarni o'rinli, mantiqli, go'zal adabiy tilda bayon qilishga qaratilgan, yoshlarning o'ziga xos intellektual salohiyatini, eslab qolish qobiliyatini, muomala madaniyati kabi ko'pgina ma'naviy olamining olmos qirralarini elakdan o'tkazadigan bebaho bir tanlov.

Har kim o'z iymonining ko'zgusi

Ko'rdim. Guvohi bo'ldim. O'quvchi javob bermogda. Ko'zlar o'ynoqlaydi. Chalg'iydi. Asardagi obrazlarni bilmaydi. Olib qochadi. To'g'ri yo'nalishga solish niyatida savol tashlanadi (Bilaman, tekin tomosha-chi, mehribon ota-ona yo qarindosh-urug'lar yoki "hay barakallachi"lar savol bergich hakamdan o'zlari uchun "xalq dushmani" yasab olishadi). Bolacha adabiy-nazariy isti-

lohlarni, deylik, “obraz, personaj, epizod” neligini tushunmaydi. Shu bois sodda tilda “Kitobdagi odamlardan, ularning ismlarini qo‘shib gapiring”, deyiladi. Yana avvalgi holat, hamma asarlarga tushadigan, barcha kitoblar bichimiga mos liboslar, bosmaqolipdagi sinonimik gaplar sayraladi. Gapga o‘rgatilgan to‘ti fikrlamaydi. Ikki daqiqa shu zaylda tinimsiz valdirasang, marra seniki, deb ta‘lim berilgan bo‘lsa kerak-da, hoynahoy. Savolingizga javob yo‘q. Kitobni o‘qiganiga shubha qilasiz. Shunda, deylik, kitob nomini aytib qayta so‘raysiz: “Qo‘lga olib o‘qiganmisiz?” degandek. Xotirjam turib hayajon bosadi uni yo yig‘i-sig‘i marosimi boshlanadi, yoki tetik turib ayni mahalda poq qos esidan chiqib qolgani e‘tirof etiladi. Hali biror qora dog‘ tushmagan oppoq qog‘ozdek murg‘ak o‘quvchining vijdoni repetitor vijdonidan tozaroq, chamasi, u kutilmaganda boshqacharoq gullab qo‘yadi bemavrid. Sir ochiladi. “Kitobni o‘qimaganman, ammo o‘qituvchim so‘zlab bergan – shuni gapirsam, maylimi?” Sho‘rva-ning sho‘rvasining sho‘rvasi... Nomi – yuvindi. Ichib maza qilganmisiz hech? Shundan ko‘ra kitob o‘quvchi qo‘liga tutqazilsa bo‘lmasmidi? Bor-yo‘g‘i ellik sahifaga ham yetmaydigan bir kitobchani o‘qish shunchalar qiyinmi? Bu qatnashchi o‘qishgami yo tinglab eslab qolishga ixtisoslashgan?

Nafs o‘lsin! Agar bu ma‘naviyat-ma‘rifat bahsida

Bor-yo‘g‘i ellik sahifaga ham yetmaydigan bir kitobchani o‘qish shunchalar qiyinmi?

niyatiga yeta olmaganlar yoqavayron olishuvlarga ham tayyor turishadi. Hakamlar hay‘atini ham o‘zlari qatoriga qo‘shib olishadi. Allakimningdir nonini yeb qo‘ygani yo biror narsa olgani yoki tanish-bilishchilik tuhmatlarini ustlariga do‘ldek yog‘diradi. Uyat! Hakamlar vijdoni toza bo‘lsa, bu do‘llar o‘sha tuhmatchining o‘ziga bir kunmas-bir kun tosh yomg‘iri bo‘lib qaytadi. Azizlar, har kim o‘z iymonini, vijdonini ko‘zguga solib bir qarasin. U tozami? Pok-pokizami? Kirlanmaganmi? Dog‘lanmaganmi? Nafsi baloning rasmi ko‘rinmaydimi? Shaytoni lain vasvasalarining alomatlari yo‘qmi? Chap qo‘lingizni bosh ortidan aylantirib o‘ng quloqni tortqilayotganingiz yo‘qmi?... Savollardagi “mi”dan qutuling. Yashang, barakalla! Noningiz halol, ana ko‘cha, bemalol tanovul qiling. Tilingiz qani? Ko‘rsating, balli, uzaygandan uzaysin! Siz ishtirokchi bo‘lsangiz ham yoki hakamlar o‘rmida o‘tirgan bo‘lsangiz ham – bu mezonlar o‘zaro ro‘baro‘ turgan har ikkala guruh uchun birday tegishli.

Chunki kitob olamida g‘irromlik va angishvona

o‘yinlari, masxarabozlik va maymunlik tomoshalari o‘zini oqlamaydi. Kitoblar olami – jiddiy, ma‘rifatli, madaniyatli, adolatli, haqgo‘y, iymonli, vijdonli, mehr-muruvvatli, mard, oriyatli, jasoratli va shu kabi o‘nlab go‘zal fazilatlariga ega insonlar o‘zaro bir tilda yurak-yurakdan gurunglashadigan belgidir, bebaho bir g‘aroyib olamdirdir. Bu olamga gard yuqmasin. Bizni ham o‘zingizni ham aldamang.

Bir yolg‘onga mingi ergashadi. Dunyoda yolg‘onchilikdan yomonroq dard yo‘q. Kitob o‘qigan yutadi hamisha, ayni damda yolg‘on so‘zlashdan ham istihola qiladi...

Muhimi, mag‘lub bo‘lmaydi

Bu tanlovda qatnashadiganlar soni yil-yildan ortib borgani holda qatnashchilarning ilmiy-adabiy salohiyati ham nisbatan yuksalib borayotgani ham seziladi. Demak, insonlarning ong-u shuuri o‘zaro o‘xshash va farqli, ularning tushunish va tushuntirish qobiliyatlari ham turlicha. Bu o‘rinda tanlov ishtirokchilari orasida bir eng qobiliyatli, ayni damda, manglayiga saodatli imzo qo‘yilgan ishtirokchi yulduzdek charaqlab ko‘rinadi. Eng muhimi, “Yosh kitobxon” da mag‘lublar bo‘lmaydi. Unda qatnashgan yoshlar o‘z umriga yetadigan, hayot yo‘llarida foyda beradigan bebaho ma‘naviy boylik egasi bo‘ladilar.

Arslon yelkasidagi xazina

(Qissa)

(Davomi.
Boshi o'tgan sonda)

Safar taraddudi

1919-yil 25-mart.

Samarqand. Bahorning xush havosi kezinmoqda. O'n-atrofga qorong'ulik cho'kkan. Tashqaridan kimningdir sharpasi ko'rinib, eshik taqillagach, xiragina chiroq yoritib turgan xonadagi to'rt kishi bir qo'zg'alib qo'yishdi. Mufti Mahmudxo'ja sheriklari – Mardonqul Shohmuhammadzoda, Muhammadqul O'roqboy o'g'li va turk muallimi Naim afandilarga o'tiraveringlar, o'zim qarayman, dedi-da, o'rnidan turdi. Shu payt bir tabaqali pastakkina eshik sekin ochilib, o'rta yoshlardagi bir o'spirinning qorasi ko'rindi. Mufti uning istiqboliga yurdi. Yigitcha unga boshini egib nimadir dedi. Mahmudxo'ja hamrohlariga qarab, hozir, dedi-da, tashqariga yo'naldi. Biroz o'tib, egniga jubba kiyib

olgan soch-soqoli qirtishlangan 35-40 yoshlar atrofidagi bir erkakni boshlab kirdi. Beliga qilich ilib olgan notanish mehmon ular qatoriga cho'kdi. Mahmudxo'ja qolganlarga:

– Bu kishi Jiydakapa qo'rboshisi Boytuman hoji bo'ladilar, hozirgina Farg'onadan yetib keldilar, – dedi. Hamma qayta hol-ahvol so'rashdi.

Mahmudxo'ja vaziyatni tushuntirdi: – Bu kishi tez orada Amiril musulmin etib tayinlanajak Muhammad Aminbek hazratlarining qo'l ostidagi beklardan. Madaminbek bizga muhim bir gap yetkazib yuboribdilar. O'zlaridan eshitsak.

Tabiatan ancha jiddiy bo'lgan Boytuman hoji birdaniga muddaoga o'tib qo'ya qoldi:

– Vaziyat nihoyatda qaltis. Bir yoqda arman dashnoqlari o'qni tejaymiz deb musulmonlarni vahshiyona chopib tashlamoqda, xalqni talayapti. Hatto ayollarimizning nomusini toptap, g'azab bilan “Alloh qudratli bo'lsa, senga najot bersin, deb diniy e'tiqodimizni ham toptamoqdalar. Burung'i yil 130 qishloqni talab, yoppasiga so'yidilar. Bir yoqda esa Lelin boshliq bolsheviklar. Yaqinda Sharqiy front tarkibida Turkiston fronti tashkil etildi. Unga rahbar etib Frunze tayinlandi. Ular 27 ming piyoda, 3 ming otlig', 100 ta to'p, 550 ta plumyot bilan qurollagan. Dushmanlarimiz qudratli. Eng xavflisi, ular targ'ibot yo'li bilan xalqni, farzandlarimizni bizga qarshi qilib qo'yishmoqda. Bu ketishda o'z bolalarimiz o'zimizga tig' ko'tarishi hech gapmas. Ammo dushman

**Inomjon
ShAVKATOV**

ichida ham bizning tarafdorlarimiz yetarli. Muhimi, ularni o'zimizga og'dirib olmog'imizdir. Yaqinda Osipov boshliq 75 nafar rus ofitseri va yana boshqa millatli 55 ofitser bizga kelib qo'shildi. Safimizda jami 10 ming kishi bor. Ularni qo'rboshi Madaminbek Garbuva dan boshqarib turibdi. Agar boshqalar ham bizga qo'shilganda 30 minglik kuchli armiyaga ega bo'lardik. Yaqinda marg'ilonlik Ibrohim Hoji orqali Angliyadan 500 ta vintovka sotib oldik. Ammo hali bu kam. Pul masalasiga kelganda, biroz oqsayapmiz. Amiriqo, Angliya, Turkiya kabi taraqqiy etgan davlatlar qurol-yaroqdan yordam bermoqqa shaylar. Biroq hargiz aqchasiz emas.

– Ha, millat va dinga xizmat qilish faqat bilim va pul orqali mumkin, – dedi Mahmudxo'ja uning gapini olib. – Shu bois biz zudlik ila muhim topshiriq bilan safarga chiqishimiz kerak. Ammo undan oldin sizlarga bir narsani aytishim lozim. O'ylaymanki, barchangiz bu yo'lda jonlaringizni ham nisor etmoqqa qodir javonmardlardan sanalasizlar. Bu shu qadar muhim va maxfiyki, unga faqat o'z jonimiz kafil bo'lmog'i lozim. Sababi, bu haqda hali hech biringizga yorilmagandim. Nega buni hatto eng yaqinlarimdan sir saqlamog'im boisini keyinchalik o'zlarizning tushinib olgaysizlar. Buyuk xazina haqidagi rivoyatnamo gaplarni barchangiz eshitgan bo'lsangiz kerak har holda. Bu xazina amirnikidan o'n, balki yuz chandon bisyor bo'lmog'i ehtimoldan xoli emas. Xullas, o'sha xazinani zudlik bilan topishimiz zarur. Uni sarf etmakning vaqti yetgan ko'rinadi. Madaminbek tez orada Qo'rboshilar qurultoyida Amirul muslimin etib tayinlanadi. Demak, yaqin kunlarda yurtimiz ozodligi uchun ayovsiz janglar boshlanishi muqarrar. Buning uchun qurol-yarog'dan kam-ko'stimiz bo'lmasligi darkor.

– Albatta, albatta, – bosh iring'ab tasdiqladi Boytumanhoji. – Indinga nasib etsa, Namanganga hujum boshlab, shaharni dushmandan tozalaymiz.

Mahmudxo'ja chuqur nafas olib, mehmonga yuzlandi:

– Biz shu bugunoq, safar taraddudini ko'urmiz. Siz Madaminbek hazratlariga borib

qarorimizni ayting. Safardan so'ng, o'zimiz sizlar ila bog'lanamiz.

Boytuman hoji xo'p, dedi-da, shoshilib, o'rmi-dan qo'zg'aldi. Mahmudxo'ja uni kuzatib qaytdi.

Eshikdan kirishi bilan Mardonqul toqatsizlanib, muftiga nigohini qadadi:

– Xo'sh? – Mahmudxo'ja tancha yoniga cho'kib, birodarlariga qayta nazar soldi: hammasining ko'zlarida olov ko'rindi. Bu chiroqning olovi emas, shijoat edi.

– Barchangizning ko'nglingizdan ayni paytda bir gap o'tayotganiga aminman, – dedi sekin gap boshlab. – Bu xazina mavjudligidan xabardorlar bugun anchagina. Ulardan biri Buxoro amiri Sayyid Olimxon. Ikki yil avval u mendan xazinani topib berishimni talab qilgandi. Ruslarning-da bundan xabari bor. Menga bo'layotgan tahdidlar ham o'shalarning qilmishidan deb bilaman. Shu bois undan hatto yostiqdoshimni ham voqif etmaganman. Ishoning, birodar inim Hoji Muin ham voqif emas. Biz bu yerda bo'lmasak, izimizni so'raydigan ishonchli kishimiz bo'lishi kerakli tufayli ham unga indamadim. Xullas, qilayotgan ishim, izlanishlarimni yolg'iz o'zim bilardim, xolos. O'zingizga ma'lum, millatimiz qabohat botqog'iga majburan botirildi. Xalqni bir buyuk o'g'longina qutqarmoqqa qodir. Bu insonni Madaminbek timsolida ko'rdim. Tadbirkorlik, mardlik, uzoqni ko'ra bilish borasida unga teng keladigani yo'q. Bu borada barchangizning fikrimiz yakdilligiga shubha qilmayman. Sababi, sizlar bilan ham bu borada ko'p bor mubohasalashganmiz. Yakuniy fikringizni bilurman. Madaminbek bilan bir necha bor uchrashib, ishonish mumkinligiga amin bo'lganimdan keyingina, Xudo shohid, unga bu xazina haqida so'z ochganman. U millatimiz g'animlarini jannatmonand yurtimiz sarhadlaridan haydab chiqarmoqqa jahd qilgandan keyingina shunday bo'lgan. O'ylaymanki, barchangiz kamina ila hamfikrsizlar.

Barchalari bosh iring'ab, tasdiq ishorasini qildilar.

– Sizlarni ishontirib aytamanki, bizlarni oldinda g'oyat sermashaqqat, shu bilan birga xatarli sayohat kutib turibdi, – dedi Mahmudxo'ja so'ziga intiho yasarkan. – Avval

Qarshi bekligidagi tog'larda yashiringan Buyuk xazinani izlab topmog'imiz, so'ng esa Bokuda Saidnosir Mirjalolov bilan uchrashib, u bilan Istanbul orqali Shahzoda orollariga boramiz. Bizning nomimizga Amiriqo prezidenti o'rtoq Vudro Vilson janoblarining taklifnomasi bor. Undan keyin Parijga Antanta davlatlari kengashiga o'tamiz. Turk davlatlari qurultoyida bolsheviklarning kirdikorlarini butun dunyoga fosh etamiz, inshoolloh... Endi esa hoziroq safarga o'tlanmog'imiz lozim.

Barchalari birdek qo'zg'alishdi.

Tafakkur kamandi

Sayyora afsonaviy xazina haqidagi gaplarga qiziqib qoldi. U ham bu haqida ko'proq bilishga intilar, men ham bajonidil Behbudning qilayotgan ishlari haqida muttasil ravishda gapirib berardim.

Bir kuni ertalab Behbud telefon qilib qoldi va o'zining shoshilinch ravishda Samarqandga ketayotganini, agar iloji bo'lsa, mabodo vaqt topsam, kutubxonaga borib, Sherdor madrasasi, uning peshtoqidagi ohuni quvib ketayotgan sher, uning yelkasidagi quyosh nimani anglatishini bilib berishimni iltimos qildi.

O'sha kuni darsdan chiqib, Sayyora bilan bog' aylandik, keyin shahar markazida yurganimizda yangi qurilgan, zamonaviy inshootdagi – Sherdor madrasasi peshtoqidagiga o'xshash ramzni ko'rib, Akobirning iltimosi yodimga tushdi. Sayyora bilan shu yaqindagi Markaziy kutubxonaga bordik. U yerdan Registon maydoni hamda undagi inshootlar tarixi haqidagi kitob va qo'llanmalarni, ensiklopediya ma'lumotlarini oldim. Bu orada Sayyora internetdan ma'lumot qidirib ko'rdi. Barcha manbalardan nusxa ko'chirtirdik.

Kechqurun uyga borgach, Behbudga bular nega kerak bo'lganligini bilish uchun, har bir so'zni hijjalab o'qib chiqdim. Qayta-qayta o'qiyverganim tufayli deyarli yod bo'lib ketdi. Qog'ozlarga ko'milib, uxlab qolibman.

Ko'zimni ochganimda tong allaqachon yorishgan, eshik qo'ng'irog'ini kimdir tinimsiz bosardi. Asabim o'ynab, "ochinglar" deb baqirdim. Keyin o'rtoqlarim o'qishga ketgani yodimga

tushib, noiloj o'zim turdim. Eshikni ochdim-u, hushim boshimdan uchayozdi. Ostonada Behbud aftodahol bir ahvolda turardi. Ko'zlari shishgan, yuzi ko'kargan, tilingan, labining bir cheti yirtilib, qon qotib qolgandi. Uni ichkariga taklif qildim. Qahva ichib, biroz o'ziga kelgandek bo'ldi. Keyin nima bo'lganini o'zi aytib qolar degan umidda jim turdim. Boisi u shaxsiy hayotiga taalluqli savol berishlarini sirayam xohlamas, unga deyarli javob qaytarmasdi ham. Ammo o'zi bu haqda gapirmadi.

– Bilasanmi, bobom o'layotib, bekorga ikki yuz so'mlik pulni changallab olmagan ekanlar, ular bu bilan menga nimadir demoqchi bo'lgan ekan. Nazarimda, Sherdor madrasasi peshtoqidagi mashhur ramzlarda qandaydir sir yashirin, – dedi cho'ntagidan ikki yuz so'mlik pul chiqarib. Keyin o'ziga-o'zi gapirdi: "Nega avvalroq xayolimga kelmadi ekan-a?"

Dam o'tmay, yana menga yuzlanib: "Kechagi aytganlarim nima bo'ldi", – dedi vazminlik bilan, xuddi hech narsa bo'lmagandek.

Unga topgan ma'lumotlarimni ko'rsatdim. Bir qovog'i shishib, ko'rishiga xalaqit berayotgani bois, "O'zing o'qiy qol", dedi. Unga Amir Yalangto'shbiyning 1611-yili Imomqulixonga Buxoro taxtiga o'tirishga yordamlashishi va buning evaziga Samarqandga hokim etib tayinlanishi, u 1619–1636-yillari deyarli xaroba ahvolga kelib qolgan Mirzo Ulug'bek xonaqohi o'rniga Sherdor madrasasini, keyinchalik yonida Tillakori madrasasini qurganini va bu ikki inshoot Ulug'bek madrasasi bilan birgalikda Registon majmuasini vujudga keltirganini o'qib berdim.

– Yaxshi, – dedi u jiddiy ohangda. – Uning peshtoqidagi ramzlar nimani bildirarkan? Qog'ozlar orasidan turli olimlar, tadqiqotchilar tomonidan ramzlar sharhlangan sahifani topib o'qiy boshladim:

– Qanoslaridagi qizg'ish zarhal tusli sher oq ohuni quvmoqda. Quyosh bodomqovoq, kiyik ko'zli qilib tasvirlangan. Yuzi zarhal tusli yog'du bilan hoshiyalangan. Sher – inson, quyosh – ziyo, ohu – ruhiy poklik ramzi. Olimlar buni inson umri davomida ziyo orqali ruhiy poklikka erishadi, so'ngra u komillik darajasiga yetadi

degan falsafa yashirin, deb izohlashadi. Bundan tashqari, boshqa taxminlar ham mavjud. Masalan, quyosh va kiyik 12 burjli hijriy yil hisobiga ishora. Quyosh – hijriy – shamsiy yili, kiyik – jady bo‘lib, eskicha o‘ninchi oydir. Yana tasvirdagi yo‘lbars tanali sher – yoldor boshli jonzot ham shunchaki emas. Yo‘lbars muchallar bo‘yicha uchinchi o‘rinda bo‘lsa, burjlar orasida sher beshinchi hisoblanadi. Ikkala raqamni qo‘shsak sakkiz bo‘ladi. Sakkizinchi oy avgust bo‘lib, bunga ohu uchun qo‘yilgan o‘n raqamini qo‘shsak, o‘n sakkiz hosil bo‘ladi. Demak, Bahodir Yalangto‘shbiy 18-avgust kuni tavallud topgan. Bu shamsiy yil oylar jadvalida ham o‘z aksini topgan: avgust – asad oyi, unsuri – olov, yulduzi – quyosh, burji – arslon, bu ramzlar haqida yana boshqa deyarli shunga o‘xshash bir necha taxminlar bor.

Sherdor madrasasining ichki hovlisi ravoqlaridagi fors-tojik tilida bitilgan qit‘a madrasa qurilishi bilan bog‘liq juda muhim ma‘lumotlardan boxabar etadi. Qit‘a mazmuni shunday: Dushman saflarini buzuvchi odil Yalangto‘sh keldi, uning kamoloti madhiga zo‘r til durlarga to‘ldi, u yer yuzida shunday bir madrasa qurdiki, bu bilan faxrlanish falakka qadar yetdi, dono harifning tafakkur kamandi harakat qilsa-da, madrasa minoraning ma‘nosiga yetolmas...

Shu yerga kelganimda Akobir:

– To‘xta, oxirgi jumlaning qaytar, – dedi. Qayta o‘qidim. U ham “Ma‘nosiga yetolmas” deb ikki-uch bor takrorladi. Keyin: davom et, dedi.

Unga bir necha soniya termilib qolib, kelgan joyimdan o‘qiy boshladim:

– Me‘mor uni shunday quribdirkim, falak bu yangi oyni ko‘rib, ko‘kdagi oyga nisbatan chiroyliligidan barmoq tishlab qoldi. Uni bino etgan Yalangto‘sh Bahodir bo‘lgani uchun ham, qurilgan yilini abjad hisobida “Yalangto‘sh Bahodir” deb bilingiz”. Ushbu she‘r Sherdor madrasasining ikki joyida, ya‘ni ichki ravoqda va madrasaning chap tomonidagi qobirg‘ali guldasta ichki binosida bitilgan.

O‘qib tugatganimdan so‘ng, sovib qolgan qahvani ho‘plarkanman, menga qarab o‘yga tolib qolgan Behbudga qarab kuldim:

– Hey, xazinabon, nima bo‘ldi, o‘zi? Kim seni bu ahvolga soldi? Balki do‘xtir-po‘xtirga borarsan, dori-pori kerak emasmi?

– U “Ko‘ramiz”, – deb o‘rnidan qo‘zg‘aldi. Stol ustidagi barcha qog‘ozlarni yig‘ib, bukladi-da, jandasi chiqib ketgan yondaftarining orasiga tiqdi. Keyin xayrni ham nasiya qilib, eshik tomon yurdi. Garchi uning injiq tabiat egasi ekanini bilsam-da, ichimda orim qo‘zib ortidan gap qotdim: “Ey... rahmat-ku, mayli, xayr deyish shunchalik qiyinmi?” U burilib, menga qarab qoldi. O‘yga botib qolgan ko‘zlarini ko‘rib, qo‘polligimdan ko‘ngli og‘rindi-yov, deb turgandim, tilga kirdi:

– Meni kimdir ta‘qib qilyapti. Agar yo‘qolib qolsam, uyimga borib, mana bu yondaftarni qidirib top. Bilasan-ku, bu dunyoda sendan boshqa, yaqinim yo‘q.

U shunday deb chiqib ketdi.

Mahbuslar

1919-yil 23-aprel. Qarshi. Temir eshik toshga sudralib, quloqni qomatga keltirdi. Keyin mash‘ala ko‘targan kishining qorasi ko‘rindi. Soqchilar eshikni yopishdi. Zindonbon Ahmad ichkarida mahbuslar bilan suhbatlashib turgandi. Qarshi beringing shaxsan o‘zi bu mahbuslarni ko‘rgani kelib qoldi.

– Bu yerda nima qilyapsan, – dedi Qarshi begi Tog‘aybek unga yuzlanib.

– So‘roq qilayotgandim, – deb javob berdi Ahmad.

– So‘roq? So‘roq qilayotgandim deysanmi? Buning uchun kishi sarxil yeguliklar ko‘tarib, kunga o‘n sakkiz bora kiradi ekanmi?

Zindonbon jim qoldi: “Sotishibdi”, deb o‘yladi ichida.

Mahbuslar eshik ochilar hamonoq, o‘zlarini uxlaganga solishgandi. Mardonqul yonidagilarga shipshidi: – Bekning o‘zi kelibdi.

Mahmudxo‘ja ham Muhammadqul qo‘zg‘alishni istamadi.

Ular bir oy Shahrisabzdagi zindonda qiynoq azobini tortdilar. So‘roqqa tutishdi, urishdi. Bu muttasil davom etardi. Kaltaklanaverib,

mahbuslarning orqasi shilini, yara bo'lib ketdi. Lekin, xayriyatki, besh-olti kun avval ularni Qarshiga ko'chirishdi. Ammo haligacha tun-u kun og'riq zo'ridan ingranib chiqishadi. Har tugul bu yerning zindonboni xayrixoh odam ekan. Ammo ularni ko'rgani Qarshi beringing o'zi kelishi yaxshilik alomati emas. Mahmudxo'ja shularni o'ylarkan chuqur xo'rsindi.

Zindonning zax hidiga qorishib ketgan bo'g'iq havosida bek biroz jirkanibroq turdi-da, so'ng asirlarga bir-bir termilib, so'z qotdi:

– Sizlar kimsizlar?

Unga hech kim javob qaytarmadi. Faqat Mardonqul eshitishni ham xohlamaymiz degan ma'noni ifodalash uchun ortga burilayotganda yara bo'lib ketgan orqasini yillar davomida mahbuslarning qoni bilan bo'yalaverib, qotib ketgan dag'al sholcha tilib yubordi shekilli, ingranib qo'ydi.

Mahmudxo'ja yotgan joyidan qo'zg'alib, bekka yuzlandi:

– Bizlar Baytulloni ziyorat etmak uchun Samarqanddan chiqq'on edik, yo'lda amir ma'murlari sizlar jadid, kofir va tilchi, deb bizni qo'lg'a oldilar. Birodarimiz Naim afandini shahid etdilar. Taftish qilinsun. Bizning gunohsizligimiz shoyad ma'lum bo'lur.

Bekning yuzida ijarg'anish paydo bo'ldi:

– Sizlar jadid va kofirdirsizlar. Buxorog'a janob oliyg'a tig' tortqon sizning maslakdoshingiz emaslarni edi? Sizlarni o'ldirmak kerak. Sizlar qutulmoq uchun Baytulloga bormoqni bahona qilib ko'rsatasiz.

Suhbatga zindonbegi Ahmad aralashdi:

– Taqsir. Bularning ishlarini haqiqatlab ko'ring. Begunohga o'xshaydurlar. Agar gunohlari sabab bo'lsa, so'ngra o'lduring.

Bek achchig'lanib, birinchi mahramiga yuzlandi:

– Sen ham jadidmisan? Nega jadidlarg'a tarafdorlik qilayotirsan?

– Taqsir, bu kishi Mahmudxo'ja Behbudiy bo'ladilar. Bek quturgan itdek g'azab otiga mindi:

– O'ldurilaturg'on jadidlar uchta edi, to'rtta bo'lishini xohlaysanmi? Bular amirimizni o'ldurmoqqa chog'langan xoin va fitnakorlardir. Bular o'lumga mahkum odamlar.

Ahmad tag'in jimib qoldi.

Mahmudxo'janing ich-ichidan xo'rliki keldi. Ammo bir jasorat tuyib, uni tiliga ko'chirdi:

– Bizlar o'lumdan qo'rqmaymiz. Balki haq yo'lida o'lmakni o'zimiz uchun bir sharaf deb bilamiz. Munday yo'lda yolg'iz biz o'lmagan, balki ko'p kishilar to'g'rilik va inqilob yo'lida shahid bo'lg'onlar. Mustabid amirlikning ag'dariladigan kuni yaqin, yuksak adolat tantanasiga va mehnatkash xalqning barcha ezuvchilar ustidan g'alabaga ishonchi bizga jismoniy azob-u qubatlarga bardosh berish uchun kuch-quvvat bag'ishlaydi. Agar bizning hayotimiz hurriyat va xalqning baxt-saodati uchun qurbonlik sifatida kerak bo'lsa, biz o'limni ham xursandchilik bilan kutib olamiz.

– Ko'ramiz boshlaring ustida qilich o'ynaganda ham shunday sayraysanlarmikan? – bek shunday deya ulardan ijirg'angandek, ortga burildi. Unga mahramlari, zindonbon Ahmad va uning xizmatchisi Sodiqjon ham ergashishdi.

Mahmudxo'ja duo o'qiy boshladi:

– Iloho, u aziz va faol bandalaring hurmatig'a bizga basirat ber. Eshitar quloq, anglar aql ber. Ey Allohi azim ush-shon. Bu magar sening g'azabingmidur. Afv et biz insonlarni, hidoyat et. Yer yuzinda sulh va silohi umumiy ato ayla. Insonlarg'a insoniyat ber. Zolimlarni qahr et, mahv bo'lsun zulm. Yashasin adolat va haqqoniyat, omin...

Bek eshik ortida bu ovozni eshitib turdi-da, so'ng indamay ketdi.

Bir necha kundan so'ng zindonbonning mahrami Sodiqjon Amirning qatl etish xususidagi farmoni kelganini aytdi. Uchala mahbusning ham ko'ziga yosh qalqdi. Mahmudxo'ja hammasi tugaganini his qildi. Endi boshqa yo'l yo'q edi. Asrlardan beri saqlab kelinayotgan xazinaning siri nahotki u bilan nariga dunyoga ketsa? Yo'q, hech qachon. Bunday bo'lmaydi. Hali ko'zi ochiq, ko'nglidagi istaklarini kimgadir aytishga hali imkon bor. Bu sirni to'g'ridan-to'g'ri birovga so'zlash – uni boy berish bilan barobar. Shu boisdan u Sodiqjondan qog'oz va qalam olib kelishini iltimos qildi.

Ertasi kuni tushlikda Sodiqjonning qorasi ko'rindi. U yeng ichida yegulik, u-bu narsa hamda aytilganlarni olib kelgan ekan. O'sha kuni kechgacha Mahmudxo'ja muk tushib, qog'ozga allanarsalarni qoraladi. Hisob-kitob qildi. Bo'yadi, o'chirdi. Va nihoyat vasiyatnomanining so'nggi nusxasini toza qog'ozga ehtiyotkorlik bilan ko'chira boshladi: "Vasiyatnoma ushбудir: "Ey, Turkiston maorif ishlarida bo'lg'on o'rtoq va o'g'lonlarim! Men o'zim garchand bandi bo'lsam-da, sizlarni esimdan chiqarmayman va sizlarga bir oz vasiyat qilib o'taman. Mani sevar o'rtoqlarim! Manim so'zlarimni quloqlaringizga olingizlar! Biz ikki oydan beri Buxoro shaharlarida bandi bo'lib yurib, axir o'n kundan beri bir yerda bu zolimlarning qo'lig'a tushib bandi bo'ldik. Jadid, kofir otini ko'tardik. Bu yerdan qutulmog'imiz gumon bo'ldi. O'rtoqlarim Siddiqiy, Ayniy, Fitrat, Qori va Akobir Mahmud va o'g'lonlarim Vadud Mahmud, Abdulqodir Shakuriy!

Sizlarga vasiyat qilaman. Maorif yo'lida ishlaydurg'on muallimlarning boshini silangizlar! Maorifga yordam etingiz! O'rtadan nifoqni ko'taringiz! Turkiston bolalarini ilmsiz qo'ymangizlar! Har ish qilsangiz jamoat ila qilingizlar! Hammaga ozodlik yo'lini ko'rsatingizlar! Ozodlikni tezlik ila yuzaga chiqaringizlar! Bizning qonimizni zolim beklardan talab qilingizlar! Maorifni Buxoro tuprog'ida joriy qilingizlar!

Bizning otimizga maktablar ochingizlar! Bizlar ul choqda qabrimizda tinch yoturmiz. Maning o'g'lonlaring'a salom yetkuringizlar. Bu hamrohlarimning avlodlaridan xabardor bo'linglar! Ushbu vasiyatimni yozib Ahmadga berdim".

Mahmudxo'ja yarim tunda Ahmadning navqiron mahrami Sodiqjon kelganda maktubni unga berdi. Lekin chiqib ketar asnosida bunga ham qanoat qilmay, yigitchani yoniga chaqirdi-da, qulog'iga pichirlab bor sirni to'kib soldi. Toki u o'zi bilan tuproq ostiga singib ketmasin.

Asirlar yorug' olamdagi so'nggi tunlarini uyg'oq o'tkazmoqda edilar. Mahmudxo'ja cho'k tushib, duo o'qiy boshladi. Qolganlar boshini quyi soldilar. Mufti duoni tugatgach, Mardonqul o'kirib yig'lab yubordi.

Mahzunlik

Bir kuni Behbudni istirohat bog'ida uchratdim. O'sha kunlari xayolim parishon edi. Ketma-ket bir necha qarindoshlarimdan ayrilgan, tunlari ular bilan bog'liq aloq-chaloq tushlar ko'rib, hushimda a'zoyi badanimga horg'inlik in qurgandi. Shanba kuni uzzukun uyda timriskilani, televizor tomosha qilish, uxlash yoki boshqa bir qiziqarli mashg'ulot bilan shug'ullanish ham yoqmay, ko'chaga chiqib ketdim. Sayyora bilan ham gaplashgim kelmadi. Eng sevimli joyimga – shahar markazidagi bog'ga – suv bo'yidagi o'rindiqqa o'tirib, bepoyon xayol ummoniga sho'ng'idim. O'sha kuni qayiqda suzib yurgan ikki yoshga – atrofga alang-jalang qarab, keyin bo'sa ishtiyorida bir-biriga lab cho'chchaytirayotgan yigit va qizga ko'z uzolmay termilib qolgan ko'yi, dunyo, uning bevafoqligi-yu oniy umrni chog' o'tkazish uchun Buyuk Quadrat tomonidan hadya etilgan lahzalik lazzatlar haqida o'y surib qoldim. Kimdir yonimga kelib o'tirdi, sigaret chekdi, keyin turib ketdi. Boshqasi keldi. Men esa xayolim ummonida suzib yuraverdim. Yaqinlarimning umrini, hayotini, qilgan ishlarini o'zim bilganim, quvvai-hofizam yetgani qadar sarhisob qilib chiqdim. Ammo men bir paytlar mukkasidan ketib o'qiganim – dunyoning eng donishvar mutafakkirlari kabi bir xulosaga qayta-qayta kelaverdim. Asabni toliqtiradigan, yashashdan bezdiradigan javobsiz savollar, tinkani quritadigan bezovta o'ylar "inson bu – jumboq" deya qulog'im ostida pichirlayverdi: "Yer Quyosh atrofida aylangani kabi, inson qalbining jamiki so'roqlari shu javob atrofida aylanadi, faqat undan taskin qidiradi".

Bir payt kimdir qo'lini yelkamga qo'yganini sezdim. Ilkis xayoldan chalg'ib, unga qaradim. Behbud menga g'amgin ko'zlarini tikib turardi. Yelkamga shappatlab, "Bardam bo'l, dedi, – Hammasini eshitdim. Hech kim dunyoga ustun bo'lgan emas". Keyin ikkimiz ham jim qoldik. Ancha vaqtdan so'ng "Dunyodagi eng jirkanch tuyg'u nima bilasanmi?" dedi. Unga qaradim. Behbud qirg'oqqa mayingina urilayotgan

suvga termilib, chuqur xayolga botgandi. Nima deyishimni bilmay kalovlanib qoldim. To'g'rirog'i, o'ylashga hafsalam ham yo'q edi.

– Mehr, – dedi u. Keyin davom etdi: – Inson hech bir tuyg'udan unchalik aziyat chekmaydi. Boshqa har qanday badbin tuyg'ular uchun insonda tabiiy immunitet bor. Ammo mehr... Aytaylik, kimdir sendan nafratlanadi, haqorat qiladi, nomingni, sha'ningni balchiqqa bulg'aydi, ammo yashayverasan, dunyoyi dunning tashvishlarini yelkangdan oshirib, kurashishda davom etasan. Chunki bu narsani o'ylamay, tinchgina uxlash imkoni mavjud. Lekin mehr... Aytaylik, kimgadir mehr qo'yding. U sening ishonchingni, beg'araz muhabbatini suiiste'mol qilsa, diling og'riydi. Suyganing bevafo bo'lsa, do'sting xiyonat ko'chasini tanlasa, birodaring oyog'ingdan chalsa, sen tortadigan azobdan, his qiladigan og'riqdan, yuragingni sug'urib, o'zingga yedirsalar afzal. Yana qazo degan baloibad bor. Biror yaqiningni yo'qotsang, unga bo'lgan mehring jo bo'lgan qalbingga dunyoning bor azobi o'pirib kiradi. Mehr... insonni mehr o'ldiradi...

Behbudning bu qadar hissiz gapirishi etimni junjiktirib yubordi. Bir qarashda u haqday edi. Ammo inson mehrsiz yasholmaydi-ku?! Negadir shu topda sigirimiz esimga tushib ketdi. Bolaligimda uning buzoqlashini, qaymoq, sut, qatiqqa to'yishni labim tamshanib, rosa kutganman. Keyin chiroyligina peshonasi qashqa buzoqchali bo'ldik. Oradan bir necha oydan so'ng, buzoqni onasidan ayirdik. Onam ham sigimi sog'may qo'ydilar. Bir haftacha o'tgach, momomning onamga "Sigirning yelini to'libdi, sog'ib tashlash kerak, bo'lmasa, sigir qiynaladi", – deganini eshitib qoldim. Nega bunday dedilar? – deb rosa o'ylaganman, o'shanda. Hozir, daf'atan bolalik onlarimdagi bu voqeaga qaytishimga sabab, insonga baxshida etilgan mehri ham – o'sha sigirimizning yelinida to'planib qolgan sutga o'xshatdim. Inson ich-ichidan ko'pirib kelayotgan muhabbatni kimgadir baxsh etishi kerak emasmi? U ichkarida qolib ketsa, bir kuni yurakni yondirib yubormaydimi? Inson mehrsiz yashasa, birovga ko'ngil qo'ymasa, do'st orttirmasa, yakkamoxovga o'xshab jamiyatda yolg'izlanib qolmaydimi?

Odam bolasining qimmatli umrini mehr evaziga keladigan g'urbat mahv etib borarkan, yakkash ko'ngilga zardob tomchilari misol soniya sayin chikkillab nish urib turgan Mangu Yo'qlikning nayzalari qoldirayotgan yaralarga inson mehrdan yaxshiroq malham topa oladimi? Shundog'am rutubatga g'arq bo'lgan qalbga mehrdan bo'lak munavvarlik qayerda? Bu gaplarni Behbudga aytishga iymandim.

Ko'zlarining tub-tubiga cho'kkan iztirobdan o'zi ham dunyodagi birdan-bir yaqin odami bo'lmish bobosiga bo'lgan mehrdan aziyat chekayotganini, shuning azobli tovonini to'layotganini, ayni paytda menga aytgani kabi dunyoning bor azob-uqubati bir hovuch yuragining nozik devorlarini o'pirib kirganini his qilib turardim.

U mendan vaqtim bor-yo'qligi haqida so'radi-da, "Agar bo'lsa, yur, bir joyga borib kelamiz", dedi. Katta yo'lga chiqib, taksi to'xtatdik. Yo'l bo'yi u menga islom olamining ilohiy kitobi haqida gapirib ketdi. Men uning uzun, ammo qiziqarli hikoyasidan Mus'hafning ilk nusxalari bugun Madina, Qohira, Makka va Toshkent shaharlarida saqlanishini bilib oldim. Bu orada bir necha yil oldin bunyod etilgan, aytish mumkinki, shaharga o'zgacha ko'rk berib turgan Hasti Imom majmuasi yoniga kelganimizni ham payqamay qolibman. U masjid va Baroqxon madrasasi o'rtasida joylashgan va darvozasi kunbotar tarafga qaragan Mo'yi Muborak madrasasi tomon yurdi. Shundagina xalifa Usmon tomonidan VII asrda kiyik terisiga hijoz xatida yozdirilgan Mus'hafni ko'rgani kelganimizni fahmladim. Kiraverishda poyabzalimizni yechdik. Dastlab, ikkimiz ham Qur'onga yaqinlashib, unga tikilib qoldik. Keyin men aylanib o'tib, yon tarafdagi xonalarga qo'yilgan turli tildagi diniy, katta-kichik kitoblarni tomosha qildim. Biz kelganimizda ichkarida bir nechta xorijlik sayyoh bor edi. Bir payt allaqaysi oliy o'quv yurtining talabalari dinshunoslik o'qituvchilari yetovida kirib kelishdi. Talabalar cho'k tushib, duoyi fotiha qilishdi. Baland bo'yli, oq-sariqdan kelgan, sochlari endi to'kila boshlagan, mo'ylovdor gid tomoq qirib olgach, talabalarga mus'haf tarixi xususida to'lqinlanib

hikoya qila boshladi: “Qur’on 114 sura, 6236 oyatdan iborat. Unda 77439 so‘z, 340740 harf bor. Dastlab uchinchi xalifa Usmon ibn Affon uni bir necha nusxada ko‘chirtiradi. Bu ilohiy kitobning qanday qilib Toshkentga kelib qolgani xususida ham bir nechta taxminlar mavjud. Birinchi taxminga ko‘ra uni Amir Temur Basradan yoki Oltin O‘rdadan olib kelgan. Yana ba‘zilar esa Shayx Abu Bakr Muhammad Qaffol Shoshiy nomi bilan bog‘lashadi. Qaffol Shoshiy hajga borayotganida Bog‘dodga kirib o‘tadi. Qur’onni Bog‘dod shohidan unga Rum sultonining ibri tilidagi maktubiga javob yozib berishi evaziga olgan, deyishadi. U uzoq yillar Samarqanddagi Nodir Devonbegi Tog‘o madrasasida saqlangan. 1868-yili Samarqand ruslar tomonidan istilo etilgach, general Abramov o‘lja sifatida olib ketadi. Bir qancha muddat Rossiya Maorif vazirligida, Saltikov-Shchedrin kutubxonasida, Ufada saqlangan. 1924-yili Toshkent va sirdaryolik ulamolar talabi bilan Toshkentga olib kelinib, O‘zbekiston xalqlari tarixi muzeyiga qo‘yiladi. 1989-yil O‘rta Osiyo va Qozog‘iston musulmonlar diniy idorasiga topshirilgan.

Gid xalifa Usmonning aynan shu kitobni qiroat qilib turganida qatl etilgani hamda “Baqara” surasining 137-oyatida hatto qon izlari saqlanib qolgani xususida gapirayotganda, ayrim diydasi bo‘sh qizlarning ko‘zlarida yosh halqalandi. Deyarli hamma xuddi qon izlarini ko‘rmoqchi bo‘lgandek, gid aytgani hamonoq, Germaniyadan maxsus buyurtma asosida yasatib kelingan oynavand sarkofag ichiga qo‘yilgan Qur’onga bir qarab qo‘ydi. Keyin gid biroz tin olib, ro‘molchasi bilan lablarini artdi-da, – Savollaringiz bo‘lsa, marhamat, dedi. Talabalar savol bera boshladi. Bu orada men yon tomonga qo‘yilgan o‘rindiqqa o‘tirib, oyna ostidagi Qur’on tarixiga oid qaydlarni o‘qishga kirishdim. Daf‘atan tanish ovozni eshitildi.

– Mus’hafning xavfsizlik tizimi qanday? Uni o‘g‘irlab ketishga harakat qilinganmi? – Behbud talabalar orasini yorib o‘tib, gidni savolga tutayotgan edi.

Gid:

– Buning hech bir imkoni yo‘q, – dedi. Keyin biroz sukut saqladi-da, davom etdi:

– 1993-yili shu yerda ishlagan Burhon ismli qorovul uning 8-varog‘ini o‘g‘irlab sotmoqchi bo‘ladi. Lekin uning bu ishi fosh etilib, sakkiz varog‘dan 5 tasi aeroportda, uni chet elga olib chiqib ketishmoqchi bo‘lishganda ushlab qolinadi. Qolgan uch varog‘i esa topilmagan. O‘sha voqeadan keyin bu ilohiy kitobni qo‘riqlash tizimi bir necha bor kuchaytirilgan”. Behbud: “Qaysi sahifalari topilmagan?”, – degach, gid bir muddat xayol og‘ushida unga termilib qoldi. Keyin birdaniga “Oxirgilari”, – deb mujmal javob qaytardi. Behbud bor narsani unutgan, o‘zini qiziqtirgan savollarga birdaniga javob olishga intilayotgani uning shoshib-pishib savol berishidan ham anglashilib turardi.

– Ayting-chi, bu kitobning sahifalariga, yo‘q, sahifalari chetiga yozuv... Nima desam ekan, masalan, avlodlar uchun qandaydir maktub... Xullas, nimadir yozib qoldirishgan bo‘lishlari mumkinmi? – dedi hammani hayron qoldirib.

Gid ham savol egasi biroz tutilib gapirgani sababli, birdaniga:

– Yo‘q, – dedi qat‘iy. – Bu kitob eng muqaddas hisoblanadi, ajdodlarimiz unga qo‘shimcha yozuv yozishni hatto tasavvurlariga ham keltirishmagan. E’tiborlaringiz uchun katta rahmat. – Gid to‘satdan savol-javobga yakun yasadi.

Behbud talabalar to‘pidan ajralib chiqib, men tomon yurdi. Gid bir muddat angrayib turdi-da, keyin o‘qituvchi ayolga yaqinlashib, Behbudni ko‘rsatdi-da, nimadir dedi. Chiqib ketar asnomizda avval ancha semiz bo‘lib, keyin ozgan, shu tufayli yuz terisi halqoblanib qolgan keksaroq ayol o‘qituvchining yo‘q degandek, bosh qimirlatganini ko‘rdim.

Qaytayotib, yo‘l bo‘yi yana shu mavzuda gaplashib ketdik.

– Bilasanmi, – dedi u ko‘zlari porlab, – har ikkala taxminda ham haqiqat mavjud bo‘lsa-chi? Aytmoqchi bo‘lganim – Amir Temur ham, Qaffol Shoshiy ham Qur’onni Movoraunnahrga olib kelmaganmikin? Ulardan birini hozir Hasti Imom majmuasida ko‘rdik.

– Ikkinchisi-chi?

– Birinchisi ikkinchisini topadi.

– Xo‘sh?

– Rostini aytсам, bir necha kundan beri ikkinchi kitobni topish uchun birinchisini o'rganmoqchi bo'lib yurgandim. To'g'ri, bu kulgili tuyilishi mumkin, lekin qanday bo'lsa ham bunga, albatta, erishardim... Endi o'ylab ko'rsam, bunga hojat ham yo'q ekan...

– He seni qara-yu, afsonalar jinnisi, – deb kuldim.

U xijolat chekkandek, qovoqlarini o'ydi:

– Bu bor-yo'g'i mening fikrim edi, xohlasang ahmoqona deb hisoblay qol, lekin fojia yasama, iltimos.

Behbuddan nega dabdurustdan Sherdor qolib, Qur'onga qiziqib qolganini so'radim. – Sherdorning sirini topdim, – dedi u hayratimga hayrat qo'shib. – Dastlab arslon yelkasidagi quyoshga e'tibor qaratdim, – dedi u jiddiylilik bilan. – Birinchi ravoqdagi quyoshning nurlari 38 ta. Ikkinchisiniki esa 40 ta. Quyosh sher va kiyik 12 burjlik hijriy yil hisobiga ishora qiladi, kiyik (jadiy) uchinchi oy, yo'lbars muchallar bo'yicha 3, sher burjlar orasida beshinchi. Demak, bu ikkala raqam hamda kiyikka berilgan sonni jamlasak, 18 hosil bo'ladi. Buni o'zing yaxshi bilasan. Endi hisoblaymiz. Birinchi ravoqdagi quyosh nuriga 38 ga 18 ni qo'shamiz 56 hosil bo'ladi. Ikkinchi ravoqdagi xuddi shunday umumiy son esa 58 ni tashkil etadi. Barchasini qo'shsak, 114. Bu son shubha yo'qki, Qur'onga ishora qilmoqda.

Insonni Alloh bilan yaqin etadigan, joni uzilmay, uning jamoliga muyassar etadigan vosita bu a'lolar a'losi Qur'onidir. Hatto har bir xayolimizdan boxabar Zot haqqi qasamki, to qiyomatgacha insoniyatni haq yo'lga chorlab turadigan mayoq, o'zgarmaydigan, har satri ilohiy nurga chulg'angan narsa bu Arshi A'lodan Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v)ga nozil etilgan adablar durdonasi Qur'onidir. Dunyoda kim boqiy yashaydi? Nima qiyomatgacha sobit turadi? Yo'qotilmaydigan, insoniyat uchun muqaddas narsa nima? Albatta, Qur'on. Oyati karimada ham "Inna nahnu nazzalna-z-zikra va inna lahu lahafizun" (Biz sizlarga "Qur'oni karim"ni nozil qildik va biz uni himoya qilamiz), deyilgan. Sir Usmon Mus'hafiga Mirzo Ulug'bekning suyukli shogirdi Ali Qushchi tomonidan bekitilgan. 15

ming jilddan iborat insoniyat tafakkurining eng nodir durdonalarini va boshqa boyliklarni avlodlarga yetkazishning balki yakka-yu yagona yo'li shu edi. Buni ular juda yaxshi bilishgan.

Demak, sirning bir uchi Qur'onda.

O'ylanib qoldim...

Qochish

1939-yil 13-sentyabr. Qarshi.

Qamoqxona. Ingroqlarga to'la xonada to'yib nafas olishningda iloji yo'q. La'natlangan bu maskanga saxovatli quyosh ham faqat kichik temir panjara orqali bir choy qaynagulik muddat ijarg'angandek kirib keladi-yu, zum o'tmay yo'qoladi. Bu yerda kimdir o'rmidan tursa, qaytib o'tirishi dargumon. Devorlarning pasti allaqachon sho'raxlagan, g'ishtlar yemirila boshlagan. Yerdan o'tadigan namlik mahbuslarning ich-etini chimchillab oladi. Zarif o'ziga ajratilgan qo'y terisidan qilingan po'stakka cho'nqaydi. Otasi yerga keting bilan ko'p o'tirma degani uchun, oyoqlari uyushib ketsa-da, shu zaylda o'tiraverdi. Yon tarafda devorga tiqib, o'rnatilgan ustma-ust karavotlarga, ularda pishillab uxlab yotgan mahbuslarga mahzun qarab qo'ydi. Keyin bir kun avval turma hududida qolib ketgan eski sardobani buzdirishayotgan payti topib olgan simchani uch-to'rt kun oldin otasi devorning hali zax yetib bormagan g'ishtiga chizib yozgan to'rt qator she'rning ustidan yurgiza boshladi. Shu barobarida hijjalab o'qib, ma'nosini tushunishga urindi.

Qalam giriftamu guftam

Salom binavisam.

Hikoyati g'ami xudro

Bom binavisam...

Zarifning o'y-u xayoli baribir temir eshikda edi. Tiq etgan tovush eshitilsa, o'sha yoqqa mushtoqlik bilan termilardi. Sababi, uning otasini so'roq qilgani olib ketishdi. Negadir bu yerga olib kelishganlaridan buyon otasini tez-tez so'roqqa tutishar, qiynashar, holdan toyib, sillasi quriguncha do'pposlashardi. Bir safar bunga o'zi ham guvoh bo'ldi.

Bir payt soqchilar yetovida Sodiqjonni olib kirishdi. Zarif o'zlariga berilgan katta-kichik

po'staklarga cho'nqayib, kallasini tizzalari orasiga qo'yib mudrayotgan, tushlarida ozodlikda ot choptirib yurgan, suyuklisini, bolasini o'payotganidan yoki shirin taomlar tanovul qilayotganidan bo'lsa kerak, lunjlari likkillab tamshanayotgan mahbuslarni oralab, otasiga peshvoz chiqdi. Zarif yana mahbuszor oralab, otasini o'zlariga ajratilgan joyga olib kelib o'tirg'izdi. Sodiqjonning ko'zlari yumilib ketar, nechukdir bor dunyoni unutilib, cho'zilgisi, boshini toshga qo'yib bo'lsa ham miriqib uxlagisi kelardi. Lekin bu la'nati turmada oyoq qo'yishga-da joy yo'q. O'n kishilik hibsonaga 40 kishini tiqib qo'yishibdi. Ilk bor kelganlarida xonaning bijg'ib ketgan havosidan ko'ngli aynib yurgandi. Ammo endi o'rganib ketdi. Aksincha, toza havoga olib chiqishsa, yuragi behuzur bo'lib ketyapti. Hozir miriqib uxlasa, qaytib uyg'onmasa ham mayli. Lekin ajdodlar siri...

Bu xo'rliklar, bu sitamlar ularning hayotidan qachon arirkan. Bir necha yillik quvg'inlarda katta ukasi, xotini, jajjigina qizalog'i o'lib ketdi. Yaxshiyam, kichik ukasini afg'onga eski tanishi Mulla maxsumnikiga o'tkazib yubordi. Endi yashashidan hech bir ma'no yo'q. Lekin o'g'li... Bir necha kun oldin boshiga bir mudhish xayol yopishib oldi. Tunda torgina karavotda o'g'lini quchoqlab mudrab yotganida jonimga qasd qilib, barcha ko'rgiliklardan osongina qutilsammikan degan shum xayol miyasiga o'rnashib olib, asab tomirlarini egovlay boshladi. O'zini o'ldirishning eng oson, eng maqbul yo'li xususida bosh qotirdi. Shu payt qo'ynida uxlayotgan o'g'li bezovtalanib, uzuq-yuluq gapirdi. Bu kabi holatlar naqs bosgan qamoqxonada odatiy hol edi. U boshini noxush xayollardan tozalab, jim eshitib turdi. Lekin hech narsani idrok eta olmadi. Sal o'tib – Men o'lsam, o'g'lim nima bo'ladi, – degan xayolga cho'mdi. Narigi dunyoda xotiniga, nima deydi. O'g'lim Behbudiydagi tosh turmada, u yer zax. Ko'pi bilan ikki yilda yonimizga keladi, deydimi. Yo'q. O'g'lini bu jirkanch dunyolarga tashlab ketmaydi. Avval o'g'lini, keyin o'zini o'ldiradi. Ha, hoziroq. U ko'pdan beri yuvilmagan daraxt tanasi kabi g'adir-budur qo'llarini jigargo'shasining issiqqina bo'yniga olib bordi. Dastlab buni o'zi ham o'yin

deb bilib, silay boshladi. Keyin qattiqroq qisdi. Bir payt ko'zlari qamashib, boshqa dunyoga tushib qolgandek bo'ldi. O'tgan umri kino tasmalaridek ko'z oldidan lip-lip o'taverdi. Bu tushimi, hushimi anglay olmasdi. Ana xotini, qo'lida chaqalog'i bilan eriga peshvoz chiqdi. Oppoq yaktakdagi Sodiqjon xotining peshonasidan o'pib, o'g'lini qo'lga oldi. Uning ham peshonasiga labini tekkizib qo'ydi. Shu payt quloqlari allaqanday shovullashni tuydi. Yon tomondan ular tarafga bahaybat suv to'lqini bostirib kelayotgandi. Go'yo allaqanday to'g'on darz ketgan-u, ulkan dengiz suvi o'zan qidirib, yo'lida uchraganni mahv etishga qasd qilgandek. Sodiqjon bostirib kelayotgan ko'm-ko'k dahshatning yon-atrofdagi dov-daraxtlardan ham balandligini ko'rib, yuragi hapqirib ketdi. Qutilishdan, qochishdan biror umid yo'q edi. O, nochor odamzot-a. O'g'lini bag'riga bosib, yerga cho'kdi. Xotini ham kelib, yerga egildi. Qo'llari erining tirsaklarini mahkam changalladi. Ular shu yo'l bilan himoyalanoqchi bo'lishdi. Bir necha muddat muqarrar o'limni kutib qolishdi. Ammo kutilgan narsa sodir bo'lavermadi. Shovullash ovozi ham to'satdan tindi. Sodiqjon boshini ko'tarib orqasiga qaradi. Ne ajabki, boyaga dahshatdan asar ham yo'q edi. Quyoshning munavvar nurlari borliqni oltin rangga cho'miltirar, uzoq-uzoqlardan ko'zga elas-elas tashlanayotgan ko'm-ko'k tog'lar, uning etagidan sudralib kelgan yashillik ko'zni quvnatardi. Muzdaygina shabada kelib peshonasini, ochiq ko'kragini siypalab o'tgandan keyin terlaganini sezdi. Shunda birdan bag'riga bosib olgan chaqalog'ining bo'g'riqayoganini his qildi. Qo'llarini yumshatib, o'rnidan turdi. Xotini ham unga hamohang ko'tarildi. Shunda yana boshi aylanib, ko'zlarining oldi yorishib ketdi. Bir muddat oppoq dunyoga tushib qolgandek bo'ldi. Hamma narsani ko'rayapti-yu, o'zi yo'q. Sekin-sekin ko'z oldi avval ochqizil, keyin zangori tus olib, atrofdagi narsalarni g'ira-shira idrok eta boshladi. Tuyqusdan ko'kragida nimadir tipirchalayotganini sezdi. Yuragim deb o'yladi. Yo'q, alohida muallaq narsa. Keyin o'g'lini bo'g'ayotgani yodiga tushib, qo'llarini bo'shashtirib, bazo'r yuqori ko'tardi. O'g'li jon

achchig'ida bir sapchib turib, karavotning temir ustuniga suyanib qoldi. Ko'ragini ushlab, o'qchib-o'qchib yo'taldi. U har gal yo'talib bo'lgach, otasiga termilardi. O'sha lahzalar Sodiqjonning qorachiqclariga bir umrga muhrlandi.

– Ey Sodiq aka – Sodiqjon g'isht devorga boshini tegizib xayol surib qolgan ekan. Kimdir uni turtayotganini his qilib, ko'zlarini bazo'r ochdi. Bu shu xonadagi mahbuslardan biri G'ulom edi. Sodiqjon ko'zini ochgach:

– Juda yomon urishibdi shekilli, sizni, hali navbatingiz kelishiga yana bir necha soat bor. Ungacha mening o'rnimga yotib tura qoling", – dedi. Sodiqjon uning ilk gapini eshitib, hamdardlik bildirayapti, deb o'yladi. "Ha, ha", deb qo'ydi. Negaki, bu rutubatli xonada mehr-shafqat, odamgarchilik tuyg'ulari haqida gap ham bo'lishi mumkin emasdi. G'ulom so'zlarini yana takrorlab, Sodiqjonning qo'ltig'idan oldi. Yetaklab olib borib, karavotga yotqizdi, keyin o'zi uning o'rniga borib cho'k tushdi. Sodiqjon uyquga ketar oldidan quchog'iga xumpardek kirib olgan o'g'lining quloqlariga shivirladi:

– O'g'lim, biroz chida, ozgina qoldi. Yaqinda hammasidan qutulamiz.

5-tergov hibsxonasining xodimi Zaxarchenko turma boshlig'i, davlat xavfsizligi leytenanti Yermalovning xonasiga kirib, uchta mahbus qochib ketganini xabar qildi. Yermalov pinagini ham buzmay ishini davom ettirdi. Biroz o'tgach, yozuvini tugatib, eshik yonida haliyam qaqqayib o'tirgan Zaxarchenkoga ko'zi tushdi-da, qog'ozga ko'z yugurtirayotib so'radi:

– Qochib ketishdi deng.

– Xuddi shunday o'rtoq boshliq.

– Yaxshi... – u shunday deb Zaxarchenkoga yaqinlashib keldi. – Ularning har bir qadamini nazoratga oling. Chegara hududlarda nazoratni kuchaytirishsin. Zudlik bilan telegramma yuboring. Afg'onistonga chiqib ketishga ham urinishi mumkin. Izlaridan soyaga aylaninglar. Keyin ertaga hech kimi yo'q uchta sartni topib qamang-da, mahbuslar tutildi deb, rasmiylashtirib qo'ying. Tushunarlimi?

– Xo'p bo'ladi, o'rtoq boshliq, uch kun avval buyrug'ingiz bilan hamma chegara postlariga xabar berganmiz.

– Yaxshi. Darvoqe, qochoqlarning qo'lida qurol bormi?

– Bitta, lekin o'qlanmagan.

– Yaxshi. Hoziroq qurolini oldirib, mahbuslarni qochirib yuborgan soqchilarni jazolang. Hammasi qonuniy bo'lsin. Endi ketishingiz mumkin.

Quyosh nurlaridagi sir

Behbudning uyida yarim tungacha suhbatlashib qoldik. U izlanishlarining so'ngi ko'rinmayotgani, bundan hech bir samar chiqmayotgani haqida gapirdi.

– Boshim qotib qoldi, balki Mus'haf sahifalarining o'g'irlanishi ham bu narsaga bog'liqdir? – dedi u xayolga berilib.

Shu topda yana Sayyora yodimga tushdi. U meni uylaridagi yashirin xonaga olib kirganida, Mus'haf sahifasi yonida eski bir teri parchasini ham ko'rgandim. Aytasammi-aytamasammi, deb ikkilanib turdim-da:

– Yo'q, pergamentga yozilgan, – dedim, va'damga qo'l siltab. – Men uni ko'rganman. Aytayotganim teri parchasi bo'lib, Qur'on ko'chirilayotgan payti xattotlar ishlatgan, keyinchalik adashib ketmaslik uchun undan xatcho'p o'rnida ham foydalanilgan.

– Qayerda ko'rgansan? – deb so'radi Behbud hovliqib. Unga bir tanishimning uyida o'sha yo'qolgan sahifalarni ko'rganimni hamda bu mutlaqo maxfiyligini aytdim.

– Qani yur, – dedi u o'rnidan qo'zg'alib.

– Qayerga?, – deb so'radim.

– O'sha tanishingnikiga-da, – dedi jiddiylilik bilan.

Yo'q, desam ham, oyoq tirab oldi. Ertaga ertalab, o'sha teri parchasini olib kelishimni aytib, bazo'r tinchlantirdim.

Ertasi kuni Sayyoraning uyi yaqinida u bilan uchrashib, gapimni aytdim. U buning iloji yo'qligini aytib, iltimosimni rad etib tursa-da, nihoyat rozi bo'lgandek bo'ldi. Harakat qilaman, dedi mujmal. Keyin uyiga kirib ketdi. Kutib turdim. Bir necha soatlardan keyin nihoyat, toqatimni toq qilib, ko'rinish berdi. Baxtimga

u bu ishni uddalagandi. Xayrlashar chog'imizda ham ehtiyot qilishimni qayta-qayta tayinladi.

Pergamentni sinchiklab tekshirganimizdan keyin Behbud ham, men ham dami chiqqan pufakdek, shalvirab, qoldik. Unda hech narsani anglatmaydigan allaqanday bo'yoqning izlari, eskirgan terining tabiiy chiziq va yoriqlaridan boshqa hech narsa yo'q edi. Shuncha qilgan urinishlarimiz, qiyinchiliklar bir lahzada havoga sovrildi. Biz go'yoki ulkan va sirli yo'lda ketayotib, to'satdan oldi bekilib qolgan, orqaga qarashga yuragi betlamayotgan tajribasiz yo'lovchilarga o'xshardik. Teri parchasini qayta-qayta sinchiklab tekshirar ekanman, to'satdan otib yuborishga chog'landim. Xuddi shu lahzada Behbud menga ber, deya qo'limdan oldi. Asablarim qaqshab, sigaret cheka boshladim. Uning bir parcha matohni yeb yuborgudek bo'lib, paypaslashi, kulgimni keltirdi. Bir payt stol ustiga men hozirgina tashlagan gugurt qutisi ichidagi yagona cho'pni oldi. Ammo u ham chaqilgan edi. Behbud qimirlama, dedi-da, cho'pni labimda turgan sigaretning cho'g'lanib turgan uchiga tekkizib, yonishini kutib turdi. Keyin gugurt cho'pni qo'li bilan pana qilganча negadir terining uchiga emas, yuzasiga yaqinlashtirdi. Baribir hozir yoqib yuboradi, deb o'yladim. Bir xayol, uni bu yo'ldan qaytarmoqchi ham bo'ldim, ammo ahdidan qaytarib bo'lmasligi yodimga tushib, indamadim. Shu payt u "Topdim", deya, oshxona tomonga yugurib ketdi. Chindan ham, yoqib yuborsa-ya, deb izidan bordim. U ikki, uchta gugurtcho'pni birvarakayiga chaqdi.

– Agar bunda biror yozuv bo'lsa, u albatta issiq ta'sirida ko'rinadi, – dedi menga ko'z qirini tashlab. – Agar bo'yog'i sulfat va azot kislotasi aralashmasida eritilib, to'rt hissa suv qo'shilgan muxsardan³ tayyorlangan bo'lsa, ko'k yozuv paydo bo'ladi. Nashatir spirtida eritilgan kobaltsimon yombidan foydalanilgan bo'lsa, qizil yozuv chiqadi. Unga yaqin borib, teriga tikildim. Darhaqiqat, uning chap pastki tarafida issiq ta'sirida allaqanday ko'k rangdagi ketma-ket yozilgan turli shakllar ko'rina boshladi. Qog'oz-qalam olib, uni zudlik bilan ko'chirib oldim.

1 – 9 2 – 2 5 – 7 6 – 11 1 – 2 1 – 3

6 – 11 3 – 1 2 – 1 1 – 2 1 – 11 1 – 2

Buni qayerdan bilding, deb so'radim, keyin undan.

– “Tilla qo'ng'iz”, – dedi u.

– Baribir tushunmaganimni payqab, qo'shimcha qildi. Edgar Po degan yozuvchi o'tgan. Bilasanmi, sharq adabiyoti va tarixini chuqur o'rgangan, Amir Temur haqida she'r ham yozgan. O'shaning “Tilla qo'ng'iz” degan asarini o'qigandim.

– Bo'пти, shunday ham deylik, lekin bu shakllar nima ma'noni anglatadi? Savolimga javob bermay, deraza yoniga bordi. Ikki tabaqali romning bir tabaqasini ochib, tashqariga qaradi. Shu ko'yi tosh qotib turaverdi. Uning saldan keyin xonada uyoqdan-buyoqqa borib kelishidan, menga elas-elas eshitilayotgan g'o'dranishidan, nimanidir o'ylanayotganini sezdim.

Uyg'onganimga, allaqachon kun yorishgan, Behbud qog'ozga nimlarnidir yozayotgandi. Ko'zlari ostida uxlamaganidan salqigan doira hosil bo'lgandi.

Yoniga borib,

– Nima bo'ldi?, – dedim, keyin javobini ham kutmay, qog'ozga qaradim.

– Mana ko'rayapsanmi, – dedi u menga – bu sonlar o'sha paytlarda bizda ham iste'molda bo'lgan arab raqamlari ekan. 1-1, 2-2, 3-3, 4-4, 5-5, 6-6, 7-7, 8-8, 9-9. O'ylab-o'ylab, ular qandaydir matndagi harflarni bildirishini tusmolladim. Lekin qanaqa matn? Shu topda Sherdor madrasasidagi qit'a esimga tushdi. Lekin ma'no chiqmadi. Peshtoqdagi sirli ramz haqida o'yladim. Ikkita arslon, ikki quyosh, ikki ohu, demakki, 114 sonining ham ma'nosi ³ **Urug'idan moy, gulidan bo'yoq olinadigan o'simlik turi** ikkita. Biri 114 suradan iborat Qur'onni bildirsa, ikkinchisi uning 114– “Nas” surasini anglatadi. Ya'ni “Odamlar”. Ko'rinib turibdiki, nomida ham murojaat bor. U oltita oyatdan iborat ekan:

1. Qul a'uzu bi robbin nas – Panoh so'rayman, odamlarning robbisidan.

2. malikin nas – Odamlar podshohidan,

3. ilahin nas – Odamlar ilohidan panoh so'rayman.

4. min sharril vasvasil xonnas – berkinib,
ko'rinib turuvchi vasvasachining,

5. Allazi yuvasvisu fi sudurinnas – odamlar
qalbiga vasvasa soladiganlarning,

6. minal jinnati vannas – jinlar va
odamlardan bo'lganning yomonligidan deb ayt.

Bu raqamlarning birinchisi oyatni, ikkinchisi o'sha oyatdagi nechanchidir harfni bildiradi. Xayriyat... aniqlaganday bo'ldim. Harholda ma'no anglatuvchi so'z hosil bo'ldi – “Baytuz Timuru”. Bu arabchadan tarjima qilinganda “Temurning uyi” degan ma'noni anglatadi.

Biz bir-birimizga termilib qoldik.

– Bu nima degani, bu Temur yashagan qasrmi yoki uning xoki qo'yilgan Go'ri Amir maqbarasimi? – deb savol berdim.

– Bu Temur g'ori, – dedi Behbud. – Tuni bilan shu haqda o'yladim. Qasrga yoki maqbaraga xazina yashirilmaydi. Mabodo, shunaqa bo'lsa, katta tavakkalchilik bo'lardi. Qolaversa, bizdan oldingilar ko'p bor u yerlarni tekshirib chiqqanlar. G'or esa hech kimning esiga kelmagan. Undan Sohibqiron davlat tepasiga kelmasidan burun foydalangan. Ammo “Zafarnoma” va “Temurnoma”da ham u yo'l-yo'lakay eslab o'tiladi, xolos. Amir Temur qiyin vaziyatda qolgan bir paytda o'ziga boshpana bo'lgan tabiatning bu oshiyonini unutilib qo'ymasa kerak har holda?! Endigi manzilimiz aniq bu – Temur g'ori.

*O'zga yurtlardan pano*h istab

1939-yil. Qarshi shahri. Sodiqjon ortlaridan izma-iz chopib kelayotgan odamni tanidi. Bu mahbus G'ulom edi. Uchovlon tuya yurish bilan Qashqadaryo bo'yiga yetib kelishdi. Sal narida ancha yillar muqaddam Buxoroning so'nggi amiri Amir Olimxon Behbudiy shahrida hokimlik qilganida qurdirgan ko'prik viqor to'kib turardi. Sodiqjon o'zining xira yog'dusida shovullab yotgan daryoga tikildi. Daryoning suvi kam, ichida kichik-kichik qamish bilan qoplangan orolchalar paydo bo'lgandi.

– Halizamon yetib kelishadi, daryoning ichiga tushib, mollar yurgan izdan oqim bo'ylab yuramiz,

– dedi Sodiqjon. Keyin o'g'lining qo'lidan tutib, o'sha tomonga yurib ketdi.

Uzoq-uzoqlardan ko'rinib turgan tog' tomonga yuzlanib turgan G'ulom bir muddat turib qoldi-da, keyin ularning izidan yurdi. Uchchovlon shu tarzda tinimsiz yo'l bosishdi. Ko'p yurganlaridan harchand charchagan bo'lsa-da, o'tirib nafas rostlayotgan chog'larida ham, ehtiyotkorlikni unutmadi. “Toki ta'qibda ekanmiz, uxlashga haqqim yo'q”, deb o'yladi. U mudroqni haydash uchun tez-tez ko'zlarini ishqalab turdi. Xayolida o'tmish xotiralari gavdalandi. U Qarshiga Farg'onadan kelganida endigina 14 bahorni qarshilagan edi. Uni Behbudiy shahriga shahar begi Tog'aybekning birinchi mahrami hamda zindonboni Ahmad olib kelgandi. Ular uzoq qarindosh ham edilar. O'shandan buyon uning xizmatini qilib yuradi.

Kunlarning birida zindonda jadidlar rahnamosi Mahmudxo'ja Behbudiy yotgani haqida eshitdi. Sodiqjon bir-ikki yil avval Samarqandga borganida mufti yozgan “Padarkush”ni ko'rgandi. Keyinchalik, xat-savodni o'rganib, bu muhtaram zotning “Oyna” jurnalini o'qib yurdi. O'shandan buyon unga ixlosi baland edi, g'oyibona uchrashib, suhbatlashishni orzu qilardi. Taqdir shunday taqdir etgan ekan.

O'sha mash'um voqea ro'y bergan kuni birinchi mahramning buyrug'i bilan zindonga kirib, Mahmudxo'jadan maxfiy vasiyatnomani oldi. Chiqib ketar asnosida, esa millat atasidan umrini boshqa o'zanga solib yuborgan sirmi eshitdi. Lekin vasiyatnomani Ahmadga berishga ulgurmadi. Boisi Buxoro amirining Mahmudxo'ja Behbudiy va u bilan muloqotda bo'lgan barchani zudlik bilan qatl etish to'g'risidagi farmoyishi ijrosini ko'rish uchun Buxoro elchixonasi xizmatchisi Utkinning o'zi kelib qoldi. Zindonbon Ahmad so'nggi ilinjini unda deb bilib, Behbudiy va boshqalarning jonini saqlab qoling, deb iltimos qildi-yu, o'z boshiga balo orttirdi. Utkinning talabi bilan uning o'zi ham qo'l-oyog'i bandi etilib, mahbuslar bilan chorboqqa olib chiqildi. Bekning yaqin mahramlaridan biri Buxoro amirining qatl ettirish to'g'risidagi maxfiy farmonini o'qib eshittirdi. Bu voqealarni devor ortidagi quyuq daraxt shoxlari orasidan jim kuzatib

turgan Sodiqjonning ko'zlariga yosh keldi. Ichidan qo'zg'algan ingroqni yuzaga chiqarmaslik uchun lablarini mahkam tishladi. Endi mo'y nish urib qolgan iyagi qip-qizil qoniga bo'yaldi. Ich-ichdan titrab ketib, bir paytlar bezgak kasalini yuqtirib, jon taslim etgan otasi kabi varaja qila boshladi. Farmondagi "Ular istagimizni bajo keltirmadimi, bas, o'lim bilan qo'rqitmoq emas, o'ldirish kerak", degan dabdabali so'zlar Sodiqjonning shuuriga manguga mixlandi. Jallod shu bog'ning o'zida mahbuslarga to'rtta qabr qazdirdi. Jallodning boltasini qayrayotganidan foydalanib, Behbudiy va yo'ldoshlari tahorat olib, so'nggi namozni o'qimoqchi bo'lishdi. Lekin shu chog'da rahmsiz jallod ularni namoz o'qigani qo'ymadi. Eng avval Behbudiy hazratlarining boshini kesdi. Bu holni ko'rib Mardonqul, Muhammadqul va Ahmad afandilar yosh shashqator oqayotgan ko'zlarini chirt yumgancha tavhid va shahodat kalimalarini o'qib, o'limni kutib turdilar. Shundan keyin bekning xizmatkorlari mazkur shahidlarni o'zlari qazigan qabrlarga ko'mishdi va lahadni yer bilan tekis qilib tashladilar...

Sodiqjon unsiz achchiq-achchiq yig'ladi. Yutoqib-yutoqib o'ksindi. Ich-ichidan endi bu yerlarda qola olmasligini his qildi. Shu ketishda Shahrisabzga badar ketdi. Mahmudxo'ja bergan vasiyatnomani ko'z qorachig'idek asradi. Shahrisabzda bir hammolga shogird tushib, kunini ko'ra boshladi. Qo'li bir-ikki so'm pul ko'rib, bir yil ichida o'zini o'nglab oldi. Ammo tili bo'shlik qilib, shuuriga mangu mixlanib qolgan voqeani yaqini Hojimumud tashkillashtirgan davrada so'zlab berdi-yu, boshi baloga qoldi. Uch kun o'tmay izidan bir soya paydo bo'lganini sezdi. Taqdir unga hali ko'p musibatlarni tayyorlab qo'ygan ekan. 1920-yil dekabr oyining o'rtalari yodidan hech chiqmaydi. Amir tomonidan yollangan qotillar u deb o'ylab, Farg'onadan endigina kelgan ukasi Salimjonni o'ldirishdi. Sodiqjon yarim tunda, oy shulasi yorug'ida qor kurab qabr qazdi. Achchiq-achchiq iztirob chekib, jigarini o'z qo'llari bilan tuproqqa qo'ydi. Keyin do'sti Sul-tonmurodning maslahati bilan Orenburgga qochib ketdi. Uch yildan so'ng Sul-tonmurod ham xotini, 10 yashar singlisi va 2 yashar go'dagi bilan Orenburgga

borib qoldi. Besh yilcha o'sha yoqda yashashgach, yana yurtga qaytishdi. Bir muddat Qo'qonda, Samarqandda umrguzaronlik qilishdi. Bu orada Sodiqjon Sul-tonmurodning singlisi Gulruxbegimga ko'ngil qo'yib, uylandi. Farzandlari turavermagach, havo almashtirish maqsadida, yana aylanib, bu paytga kelib Behbudiy nomi bilan yuritilayotgan Qarshi shahriga kelib qolishdi.

Sodiqjon hozir ayni kunlarda o'sha voqealar haqida o'ylarkan, umri qochqin va quvg'inlarda o'tib ketayotgani, umrida bir lahza bo'lsin tin olgani yo'qligi haqida o'ylab qoldi. Mana yana, ular bosh olib ketmoqdalar. Bu safar uzoq-uzoqlarga ketadi. Yana qaytib keladimi-yo'qmi, saodatli kunlar nasib bo'ladimi-yo'qmi, bu Parvardigorning irodasiga bog'liq. Lekin... o'g'li, albatta, qaytishi kerak. Uni vatanga muhabbat ruhida tarbiyalaydi. Axir, qachondir dushmanning omadi yurishmaydigan kunlar ham kelar...

Ertasi kuni tunda uzoqdan miltillab chiroq yog'dusi ko'rindi. Bu biyday cho'l o'rtasidagi cho'ponlar qo'nalg'asi edi. Unga baqirib-baqirib, yaqinlashishdi. Bitta rosmana eshakday keladigan it vovullab, ular tomonga chopdi. Sodiqjon qo'lidagi o'qsiz miltiq bilan, G'ulom va Zarif esa uning ortiga o'tib, yo'ldan topib olgan daraxt shoxi bilan himoyalani-shdi. Shu payt qo'nalg'adan qoruvligina bir yigitcha chiroq ko'tarib chiqib keldi. Yaqinlashgach,

– Kimsizlar, – dedi gavdasiga yarashmagan yo'g'on ovozda.

– Bizlar adashib qol... – Sodiqjon G'ulomning so'zlarini shartta bo'lib:

– Biz tosh turmadan qochdik, – dedi.

Cho'pon chiroqni ular tomon tutib, aft-angoriga, kiyimboshiga, birining qo'lidagi miltiqqa qarab, biroz ikkilanib turdi. Keyin ichkariga taklif qildi-da, dasturxon yozdi. Anchagacha suhbatlashib qolishdi. Cho'pon yigit Doniyor ular ayni damda Qovchin qishlog'ida ekanliklarini aytgach, Sodiqjon eski tanishini surishtirdi:

– Shu qishloqlik bir tanishim bor edi. Ismi Sori edi. Otasining ismi Vali. Taniymaysanmi, mabodo, – dedi.

– Ha, taniyman, o'g'li biz tengi, ismi Abdinazar – dedi cho'pon yigit chuqur xo'rsinib,

– U kishini Farg’ona kanali qazishga olib ketishgandi. Afsuski, o’sha yoqlarda ichak tuyulishidan vafot etibdi. Bir jo’rasi kiyimlarini olib keldi, deb eshitdim.

– Voajab, – deb hayqirdi Sodiqjon. – Qarshi tuprog’ida tug’ilgan birodarim men tug’ilgan tuproqqa qo’yilibdur, men esa uning kindik qoni tomgan qishloqda ovorai sarsonman. Nahot, diydor qiyomatga qolgan bo’lsa?..

Sodiqjon marhumning sha’niga duoyi fotiha qildi. Keyin tanishining farzandlari, yaqinlarini obdon surishtirdi. Ularga hamdardligini yetkazib qo’yishini tayinladi.

Uchovlon to’yib-to’yib ovqatlanib, issiqqina qimiz ichishgach, uyqu elitib, boshlarini bolishga qo’yidilar. Tong otmay, cho’pon yigit ularni uyg’otdi. Bu orada cho’ponning onasi va xotini latta-puttalardan mehmonlarga kiyim-kechak tikib qo’yishgan ekan. Qochoqlar bundan juda xursand bo’lishdi.

Rahmat aytib, xayrlashdilar. Lekin Sodiqjon bir necha qadam yurgach, yana ortga qaytib, cho’pon yigitdan:

– Nega bizni uyga kiritding, biz turmadan qochganmiz, o’g’ri, qotil bo’lishimiz ham mumkin edi-ku, – deb so’radi.

– Siz rost gapiringiz, – dedi Doniyor vazmin ohangda. – Qolaversa, bizda eshikdan kelgan mehmonni haydashmaydi. Shuning uchun sizlarga qo’nalga berdim. Sodiqjon uni bag’riga bosdi.

Uch qochqin dam olib, dam olib yurishdi. Bir safar tin olar chog’larida Zarif botayotgan quyoshga termilib qolgan otasining yelkasidan quchdi. Sodiqjon hirgoyi qilayotgandi. Zarifga bu she’rning ohangi juda yoqadi. Har gal ichida qo’shilib takrorlaydi. Yana shunday bo’ldi.

Bir safar – unda hali qamoqda edilar – bir o’zi shu she’rni ovoz chiqarib, baralla aytgandi. O’shanda uni otasidan ayirib, bir xonaga olib kirishdi. To’rda ikki kishi suhbatlashib o’tirardi. Eng yuqoridagi sariqnusxa odam unga o’qrayib qarab qo’ydi. Zarif ularning o’zaro muloqotlaridan bu odamning ismi Zaxarchenko ekanini bilib oldi. Yosh shuuriga zaxar so’zi o’rmashib qoldi. “Zaxar, zahar, – deb takrorlay boshladi ichida. – Nega

bunaqa ism qo’yishibdi ekan-a?”, – deb o’yladi. Shu payt, Zaxar ismli odamning yonidagi kishi to’satdan muloyim ohangda o’zbekcha gapirdi:

– Otang senga xazina haqida gapirganmi? Zarif bosh chayqadi.

– Mahmudxo’ja Behbudiy, Mirzo Ulug’bek, Ali Qushchi yoki maxfiy vasiyat to’g’risida-chi? To’g’risini aytsang, otangni ham, seni ham qo’yib yuboramiz, agar aytmasang, otangni o’ldirishadi, maylimi, shunday bo’lsa?

Zarif otasi unga bunaqa narsalar haqida gapirmaganini aytdi.

Muloyim kishi ham, Zaxar ismli kishi ham unga ancha vaqt termilib qoldi. Keyin yana o’zaro suhbatlashib ketishdi. Zarif ularning bu bola hech narsadan xabari yo’q, otasini qistovga olish kerak, deb gapirishayotganini tushundi.

Ular gaplashib bo’lishgach, Zaxar ismli kishi eshik yonidagi soqchiga “Bolani olib chiqing”, dedi. Lekin eshikka yetmaslaridan, muloyim kishi: “To’xtanglar”, – dedi to’satdan. To’xtab, ortga burilishdi. Muloyim kishi uning yoniga kelib, boshini silab so’radi: “Senga otang birorta she’r yodlatganmi?”

– Ha, – dedi Zarif qo’rqa-pisa. Keyin buyruq berishgach, sekin ayta boshladi:

Cho’kmishdi yer uzra olam to’sug’i
O’ksuzlik boyqushi qanot qoqardi.
Botuvda qizorib turg’on bulutdan
Ezilgan ko’nglimga motam yog’ardi.

Haqsizlik shahrining qon hidli yeli
Armonim gulidan bir yaproq uzib,
Bahorsiz cho’llarg’a sovurib qo’ydi.
Ul nozli yaprog’im so’lib, sarg’ayub,
Yo’qsul qolg’onlarday har yon yugurdi,
Zolimlar, mazlumlar zulmlaring-da
Bariga uchradi, barchasin ko’rdi,
O’z yo’qotqanin izladi, so’rdi.

Bir darak topmag’ach, birdan bir tikildi,
Bor kuchin to’pladi.

Zolimning taxtini titratgan bir tovush
Qichqirdi:

– Otamning qabrini qay yerga yoshurding?!
Bot so’yla!..

Qirli toj ko’b qo’rqdi botur tovushdan,
Seskanib, titrab yoshundi

Bir javob bermasdi.

She'ni aytib bo'lgach, "Buni kim yozgan, u nima haqida?" deb so'radi Zaxar ismli kishi muloyim kishidan. She'ning ma'nosini ruschaga tarjima qilib, kim yozganini bilmasliklarini aytishdi. "Yana bilasanmi?" deb so'radi muloyim odam. Zarif tag'in "yo'q", deb bosh qimirlatdi. "Kakoy tupoy", deb so'kindi, Zaxar ismli kishi o'z tilida. Keyin shu she'ni qayta aytishni buyurishdi. U aytdi. Burchakda o'tirgan odam mashinkasini chiqqillatib yozib oldi. Keyin yana qamoqqa qaytarishdi. Kelganida otasi unga:

– Rus tilini bilasanmi, deb so'rashdimi? – dedi.

– Yo'q, – degach, chuqur nafas oldi.

Qochoqlar nihoyat 13 kun deganda

Amudaryo sohiliga chiqishdi. Ulkan daryo sohilni to'ldirib oqar, chappar urayotgan to'lqinlardan kishi hayiqardi. Hammalari rosa charchaganidan tiniqib uxlab qolishdi. Zarif uyqudan uyg'onganida otasi kiyimlarini yirtib, G'ulomning oyoq-qo'lini chandib bog'layotgan edi. Zarif o'zlariga xayrixoh bo'lgan bu odam otasiga qanday yomonlik qilganiga tushunmadi. "Ota nega unaqa qilayapsiz?" – dedi yaqin kelib. Sodiqjon "Nari bor", deb qo'li bilan tizzasidan itardi. Keyin yaxshilab bog'laganiga amin bo'lgach, G'ulomning og'zidagi lattani oldi.

Chalqancha yotgan G'ulom og'zidan tupuk sachratib baqirdi:

– Nega bog'ladingiz meni, nima gunoh qildim?

Sodiqjon iplarning mustahkamligini yana bir sidra tekshirib ko'rarkan beparvo gapirdi:

Abdurauf Fitratning Mahmudxo'ja Behbudiy vafotiga bag'ishlab yozilgan marsiyasi. "Tullak bo'lma, seni tirik qoldiryapman. Buni toleyimning kulgani deb bil. Shahrisabzda jondan aziz ukamni o'ldirishgach, 5 yil Orenburgda yashadim. Buni bilarmidilaring. Yo'q. Bilmaysan. Ukamni men deb o'ylagansanlar-da. Keyin yana tirikligimni bilib qoldilaring. Ilon dam chiqarsa, bilasanlar-al! Toshturmada, tilim mahkamligini ko'rib, o'sha Yermaloving odamlariga, meni bir odam bilan qochirib, shu yo'l bilan xazina qayerdaligini bilib olishmoqchi ekanlarini maslahatlashayotganida, bir burchakda sullayib yotardim. Rus tilini

bilishim yetti uxlab tushlariga ham kirmagan bo'lsa kerak? Omi deb o'yladinglarmi? Ha, ko'rsatib qo'yaman senlarga, hali. Nega osongina qochirib yuborganlariga, nega soqchida o'qlanmagan qurol bo'lganiga, nega ortimizdan quvishga sustkashlik qilganlariga va yana bizga o'sha payti boshqa joyda bo'lgan sening qo'shilib qolganingga aqli yetmaydi, hech narsadan shubhalanmaydi, deb o'ylaganmiding? Seni to'ppa-to'g'ri xazinaga boshlab borishim kerakmidi? Qashqadaryo bo'yigacha qochib kelib, keyin yana janub tomon yurganimda nega to'xtab qolganingni fahmlamadi, deb o'yladingmi? Kitob tog'lari tomon qochayapti, deb gumon qilganmiding? Hoynahoy, keyin meni o'ldirishni ham buyurishgan bo'lsa kerak-a? Anavi norasidani hammi? He, onalaringni... Borib, Yermalovga ayt, xazinani senlarga bermayman. Ber-may-man!".

Sodiqjon o'rnidan turib, o'g'lining qo'lidan ushladi. Qirg'oq bo'ylab Afg'onga o'tish uchun sayozroq joy qidirib ketishdi. Yerda yotgan, qo'l-oyog'i chandilgan G'ulomning aft-basharasi oftobda yaltirab, bujmayib qoldi.

Xazina sari

Ertasi kuni ertalab Hisor tog' tizmalari bag'rida, Qashqadaryo viloyati Yakkabog' tumanining Toshqo'rg'on qishlog'i yaqinida joylashgan Temur g'ori sari otlandik. Yo'lda Behbuddan "Xazinada qancha oltin bo'lishi mumkin? – deb so'radim.

– Bilmayman, – deb yelka qisdi. – Buni menga ahamiyati yo'q. Meni qadimiy kitoblar qiziqtiriyapti...

– Mayli, Mirzo Ulug'bekning 15 ming jilddan iborat eng noyob kitoblari ham shu g'orga yashirilgan deylik, lekin oradan qancha asrlar o'tdi, kitoblar tugul, ular solingan sandiqlar ham chirib ketmaganmikin? – deb so'radim.

U menga termilib qoldi. Savolim uni ham o'ylantirib qo'ygandek tuyildi. Birozdan so'ng, "Yo'q", – dedi qat'iy ohangda. Yurishdan to'xtab, unga tikildim. U ham menga qaradi:

– Sandiq yog'ochiga ikki xlorli simob shimdirilsa, u chirimaydi.

– Yana “Tilla qo’ng’iz”mi? – deb kuldim. Uning lablari ham yotiq yarim oy shakliga kirib, yuzi yorishdi. – Lekin o’sha kitoblarning bugun ahamiyati bormikan? Uning ko’zlari porlab ketdi:

– Nega unaqa deyapsan?

– Axir oradan 500-600 yil o’tdi. Bugun fan texnika asri...

– Ammo... – u so’zimni ilib ketdi. – ba’zi sohalarida haligacha ularga yaqinlasha olganimiz yo’q. Masalan, tibbiyotda hanuz ibn Sinoning bizgacha saqlanib kelgan kitoblarini titkilaymiz. Balki bizgacha yetib kelmagan kitoblarida bugun bedavo deb kelinadigan xastaliklarning ham shifosi haqida so’z yuritilgandir. Me’morchilikda ham, ajdodlarimiz binolarni bo’yashda ishlatgan bo’yoqlarning tarkibini bilolganimiz yo’q. Toshni saryog’dek kesuvchi shamshirlarni bugun qaysi alloma yasay oladi? O’qiganmisan o’zi? Tarixiy manbalar Amir Temur davrida bu qilich yanada mukammallashtirilganini ko’rsatadi. Ustalar belga taqib yuriladigan maxsus, elastiklik xususiyatiga ega “belbog’ qilichi” yasashadi. Balki g’orda saqlanayotgan noyob kitoblarda ularning yasash texnologiyalari haqida yozilgandir. Agar shunaqa bo’lsa, bu xazina butun dunyodagi eng bebaho xazina bo’ladi. Fan va texnikaning keyingi taraqqiyotini tasavvur qilyapsanmi? Chindanam, uning tengi yo’q. Seni esa oltin deysan.

Toshqo’rg’on qishlog’ida Bahodir ismli o’rtog’im bor edi. U bilan harbiy xizmatda birga bo’lgandik. So’rab-surishtirib, Bahodirning uyini topdik. U bizni iliq kutib oldi. Temur g’orini ko’rmoqchiligimizni aytgandik, bajonidil g’or og’zigacha hamrohlik qilishini bildirdi. Tuni bilan Temur g’ori, uning ichiga kirmoqchi bo’lgan kishilar nimalarga e’tibor berishlari kerakligi xususida gaplashib yotdik.

G’or pastda mavjlanib oqayotgan daryo o’zanidan ancha balandda ekan. Unga hayvonlar yuradigan so’qmoqdan – bir paytlar tosh va yog’ochdan qilingan, ammo hozir shag’al ostida qolib ketgan pillapoyalardan chiqib bordik. Shaharning yengil hayoti tufayli noziklashib ketganimizdanmi, qora mehnat qilmay qo’yganimizdanmi, hansirab, o’pkamiz qo’limizga tushdi hisob. Nihoyat, ne mashaqqatlar ila g’or

og’ziga ham yetdik. Dastlab qarshimizda ikkita g’or paydo bo’ldi.

– Birinchisi – sayisxona, – dedi ko’zimizdagi hayratni uqqan Bahodir. – Bu yerda Temur sarbozlarining otlari boqilgan. Ikkala g’or og’zida bo’yi taxminan 20 metr, eni 10 metr kattalikdagi supalar bor edi. O’tirib, biroz hordiq chiqardik. Pastdagi qishloqlar kaftdek ko’rinib turardi.

Behbud bilan bir paytlar Amir Temurdek yarim dunyoni poyida zir titragan buyuk Jahongirga boshpana bo’lgan bu sirli g’or qarshisida turarkanmiz, hayajondan o’zimizni yo’qotar darajada, mast edik.

– Sizlarni shu yerda kutib turaman, ehtiyot bo’linglar, g’orning yo’laklari “labirint” shaklida, adashib qolmanglar yana, – deb hazil qildi Bahodir biz ichkariga qadam qo’yganimizda ortimizdan baqirib.

Ichkariga 30-40 qadam tashlashimiz bilan asta-sekin qorong’ulik qa’riga g’arq bo’la bordik. Darhol fonuslarimizni yoqdik-da, yana olg’a intildik. Shiftdan chikkilab tomib turgan tomchilar qadamlarimizga hamohang sirli g’or qo’shig’ini kuylayotgandek edi. Kelishib olganimizdek, Behbud bilan imo-ishoralar orqali gaplashamiz, qadamimiz ham yetti bor o’lchangan. Negaki, bunaqa joylarda hatto qattiq tovushdan ham tosh ko’chib tushishi mumkinligidan ikkimiz ham yaxshigina boxabarmiz-da. Ko’p o’tmay, ko’z o’ngimizda oqish marmar ustunlar paydo bo’ldi. Ulardan ba’zilari hatto allaqanday hayvonga o’xshab ketardi. Ehtiyotkorligimiz yanada oshdi. Yurishda davom etarkanmiz, qarshimizdan turli tomonga yo’nalgan yo’laklar paydo bo’lganini ko’rdik. Lekin ko’pini tosh bosib, bekilib qolgandi. E’tiborimizni g’or devorlaridagi bo’rtma shakllar ham tortdi. Yo’limizda bir necha tabiiy chashmalar ham uchradi. Qonib-qonib ichdik.

Ko’p o’tmay, g’or torayib bordi, keyin to’satdan kengayib, bizni ulkan dahlizga olib chiqdi. Yura turib, ancha masofadan keyin g’or yana torayib bordi. So’ng birdaniga oldimiz bekildi, so’ngiga yetdik, deb xayol qildik. Lekin noto’g’ri o’ylabmiz. Behbud pastlikda, odam zo’rg’a sig’adigan lahimni ko’rib qoldi. Undan ham zo’r

hayajon bilan sudralib o'tdik. Yana qarshimizda katta-kichik yo'laklar paydo bo'lib, ular bizni bir-biriga tutash toshxonalar tomon yetakladi.

Biz yurishda davom etaverdik. Men xayol surib ketyapman, bilamanki, Behbud ham xuddi mening holatimda. Bir payt to'g'rida balandligi 3-4 metr keladigan tosh supalar ko'rindi. Tepaga qarab qo'rqib ketdim, qo'lchirog'imizning xira nurida shiftda osilib turgan sumalaklar ko'zga tashlandi, ular bizga tig' o'qtalib, ustimizda osilib turardi. Biroz yurgach, to'satdan oldimizda oxiri qorong'ulik qa'riga g'arq bo'lgan afsonaviy ko'l yastandi. Tepadan suv shovullab tushayotgani eshilib tursa-da, suv qayerdan sizib chiqib ketayapti, bilib bo'lmasdi. Sovuqdan va atrofga cho'kkan vahimali sukunatdan a'zoi badanimiz junjukib ketdi. Sirli ko'lga tikilarkanman, suv ichida allaqanday maxluq mo'ralab turgandek tuyilaverdi. Battar qo'rqib orqaga tisarildim. Qo'rqqoqlik qilayapti, deb o'ylamasligi uchun Behbudga indamadim. Faqat, qaytsak bo'lardi, degan muddaoni anglatish uchun "Endi nima qilamiz?" – dedim sekingina. Garchi qarshimizdan oxiri ko'l chiqishini, hozirgacha uning narigi tomonidan nima borligini inson zoti bilmasa-da, bu qadar hech bir chorasiz qolishimizni tasavvur qilib ko'rmagandik.

Lekin umid bilan ko'lning oxirini ko'raman deb, chiroqni u tomon qaratdim. Urinishim besamar ketdi.

– Xazina ko'lning narigi tomonida, – dedi u. Keyin qo'shib qo'ydi, – Bunga ishonchim komill!
– Balki umuman xazina yo'qdir, – dedim jahlim chiqib. – Barchasi shunchaki cho'pchakdir. Ikkimiz ham jim qoldik. Orqaga qaytishdan o'zga choramiz yo'qligini tushunib turardik.

Ortga qaytib, o'sha kecha Bahodirning uyida tunadik. Ertasi kuni qishloqdan ikkita brezent kiyim, mashina baloni topdik. Tushdan so'ng hordiq chiqardik. Ertaga qiladigan ishlarimizni rejalashtirib oldik. Tong saharda Bahodir yetovida yana g'or og'ziga yetdik. U kunbotarda bizni shu yerda kutib oladigan bo'ldi.

Yana katta qiyinchiliklar bilan ko'l qoshiga yetdik. Hatto bir safar ustimizga tosh qulab tushishiga sal qoldi. Oyog'im toyib, boshimni

qonatib ham oldim. Nihoyat kutilgan lahzalar keldi. Yuragimizni hovuchlab, balonlar yordamida ko'ldan suzib o'tdik. Ammo uning naryog'ida ham kutilgan xazinadan nom-nishon yo'q edi. Hafsalamiz pir bo'ldi. To'g'riga qarab uzun yo'lak ketgandi. Farqli tomoni g'or bu yerda to'rtta alohida-alohida yo'lakka bo'lingan ekan. To'g'riga ketgan yo'l ikki yuz metrlarda so'ng butunlay tugagan. Behbud yana ko'l yoniga qaytib, qadamlarini chamalay boshladi. Har bir yo'lakning uzunligini qayta-qayta o'lchab chiqdi. Biror narsani topadigandek, g'or devorlarini, oyog'imiz ostidagi toshlarni paypaslab chiqdi. O'lchovlarini yondaftariga yozib bordi. Ammo hech narsa topa olmadik. Faqat g'ayritabiiy tarzda devorga suyangan bir nechta silliq yapasqi tosh e'tiborimizni tortdi. Aftidan, bu yerda ham bir paytlar suv sizib turgan, toshlarning silliqligi, shundan edi. Ularning ba'zilarining yuzasida tabiiy bo'rtma halqasimon shakllarni ko'rdik. Bu yuqoridan tosh qulab tushishi oqibati deb o'yladik. Men ham Behbudga taqlidan xuddiki hozir sir ochiladigandek, ularni siypalab ko'rdim.

G'ordan shalvirab chiqqanimizda, alaqachon qorong'u cho'kkan, Bahodir tashqarida choponiga o'rangancha bizni intazorlik bilan kutib turardi. Ko'rinish berishimiz bilan yonimizga yugurib kelib:

– Nega buncha qolib ketdinglar, tinchlikmi, tosh-posh bosib qolmadimikin, deb xavotir olib turgandim, – dedi. Keyin u ikki kishi ketma-ket kelib, bizni so'raganini, ortimizdan kirib ketganini aytdi. Behbud ularning ko'rinishini surishtirib, yerga tufladi-da:

– Biri Sharifiddin ekan, – deb behayolarcha so'kindi.

– Lekin aynan o'sha sizning otangiz ekanini aytdi, – dedi Bahodir hayron bo'lgancha. "Otamligini?", – Behbud to'xtab, Bahodirga termilib qoldi.

Tunni Bahodirnikida o'tkazib, ertasiga yana g'orga kirdik. Ko'lga yetmasdan teppadan yana tosh qulagan ekan. Bu kecha biz g'ordaligimizda shunday bo'lganmi, yoki tundami eslay olmadik. Lekin hech bir odamning qorasi ko'rinmadi. Natijasiz Toshkentga qaytdik. Yo'lda deyarli g'aplashmadik, faqat xayol surib keldik. To'g'risi,

gaplashadigan gapimiz ham qolmagandi. Keyin o'qishga sho'ng'ib ketdim.

Bir haftalardan so'ng uyiga borsam, eshigi qulf ekan. Yana uch kun o'tib borib ham topolmadim. Keyingi safar qo'shnilari uni formal kishilar qidirib kelishganini, ularga Behbudning suratini ko'rsatib, haqiqatan ham, o'shami-yo'qmi – shuni so'rashganini, keyin bir soatga cho'zilgan surishtiruvlardan so'ng, chuqur afsus-nadomat bilan uni avtohalokatda vafot etganini, agarda biror qarindoshi bo'lsa, olib kelib dafn etishlari mumkinligini, bo'lmasa o'zlari ko'mishlarini aytishibdi. Qo'shnilari ham uning qarindoshlarini bilmasliklari bois, hatto o'zi bilan biror marta yozilib gaplashmaganlari sababli shunday qilsangiz ma'qul deyishibdi. Ular shu bo'yi qorasini ko'rsatmabdi. Lekin u qayerga ko'mildi, qabri qayerda, uni surishtirib kelgan militsiya formasidagi kishining ismi kim, qayerda ishlaydi, ko'rinishi qanday, bular haqida tuzukroq biror narsa aytib bera olishmadi. Faqat Behbud yo'qolib qolishidan bir necha kun avval har-har zamonda arzimagan pul evaziga uyini tozalab turadigan qo'shni kampirga u o'zi doim qo'lidan qo'ymaydigan qo'ldaftarini menga berib qo'yishini tayinlab ketgan ekan. Izlashdan ma'no chiqmasligini tushunib turardim. Dastlabki kunlarda undan qolgan kitoblarni, jandasi chiqib ketgan qo'ldaftarini o'qib yurdim. Bir yilgacha u bilan o'tkazgan kunlarim, eshitgan maroqli hikoyalarim bot-bot yodimga tushib ketaverdi. Yaxshiyam baxtinga Sayyora bor ekan. Garchi uning otasi ham izziz g'oyib bo'lgan, uylaridagi bor eksponatlar bir kechada yo'qolgan esa-da, u kuygan ko'nglimga malham bo'ldi.

Bir yil o'tgach, xat oldim. Yo'q, balki oldim desam, xato bo'lar. Aniqrog'i, kitoblarim ichidan topib oldim. Uni kim yozgani noma'lum edi. Ammo unda bir parcha somon hamda bir varoq qog'ozga muhr etilgan dum chiqarilgan dumaloq halqa va 137 deb yozilgandi. Dastlab, hamxonalarimdan biri hazillashgan bo'lsa kerak, deb o'ylagan bo'lsam-da, keyin to'satdan Behbudning qo'ldaftariga yozilgan so'nggi jumalari xotirimga keldi. Ularni e'tibor bilan o'qimagan ekanman hatto. Qaytadan bazo'r

hijjalab o'qiy boshladim: “Nega Mahmudxo'ja, o'zining o'g'illariga – Mas'udxo'ja, Maqsudxon, Matlubxon deb ism qo'ygan? Nega hatto o'zining ismi ham “m” harfi bilan boshlanadi. Bunda qandaydir sir yashirin emasmi? Maxfiy vasiyatnomasida ham kishini ajablantiradigan yagona narsa bor – u ham bo'lsa, negadir shogirdi va maslakdosh birodari Hoji Muinni tilga olmagan. Yana “m” harfi. Bu nimani anglatadi?”

Varoqning eng pastiga yozgan so'zini tushunib bo'lmadi. Adashmasam, “qon dog'i” deyilgandek edi, ammo undan biror ma'no chiqara olmadim. Uch-to'rt kuncha o'ylab yurib, maktubdagi belgi – halqadan chiqarilgan dum arabcha “m” harfi bo'lsa kerak, degan xayolga bordim. Xo'sh shunday bo'lsa, nima bo'libdi? Boshim g'ovlab ketdi. Keyin umuman bu haqida o'ylamay qo'ydim. Lekin Behbudni tirik, deb o'ylashimga asos topilganidan quvonchim ichimga sig'masdi. Har holda, endi bu xatni u yozganiga shubha qilmayotgandim.

Xotima

Men o'shanda poyida daryo mavjlanayotgan, ammo chanqoq azobi bo'g'zini qaqshatib, nursiz ko'zlarini samoga tikkancha, quruqshoq lablari pichirlab osmondan yolvorib yomg'ir so'rayotgan kimsaga o'xshardim. Bugun xarsangday g'amlar bosib ketgan ko'nglimning bir tirqishidan olam ayvoniga nazar solarkanman, Yaratganning bizga baxsh etgan sururli lahzalarini bolaligimda quvligim tutib o'ynaganim kabi, qaynoq qiliqlarga erk berganim misol bir to'da kabutariday to'zg'itib yuborganimni anglab borayapman. Ammo u tirik ekaniga shubha qilmayman. Men go'yo yorug'likdaman-u, u o'zining sirlarga burkangan hayoti bilan qorong'ulik ortidan menga termilib turganday. Xayolimda xuddi hozir eshik ochilib, u: “Anchaga cho'zilgan ayriliqqa barham berib, mana, men keldim!”, – deydigandek. Arslon yelkasidagi xazinani xalqqa qaytarish faqat va faqat uning mahriga tushgan muqaddas vazifa.

U bir kuni, albatta, keladi va o'z xazinasini topadi.

Husniddin BERDIYEV

HAL QILUVCHI LAHZA

Koronavirus ofatidan insoniyat qanday xulosalar chiqarmoqda?

Bir lahza, bir oniy vaqt butun umrga tatigulik bo'lishi mumkin. Ko'zga ko'rinmas zarra olamni qalqita oladi ba'zida. Mana so'nggi uch oydirki, butun bashariyat birgina lahzaning ham qanchalar qadri bo'lishini, kuch-qudratda tengsiz ko'riladigan inson zarra oldida naqadar ojiz ekanini tobora anglamoqda.

Koronavirus degan baloyi ofat dunyoni, odamlarni o'zgartirdi. Tafakkur qilishga, hayotning qadrini, aslida umr poydevorini nimalar ustiga qurish kerakligini teranroq anglashga undadi. Dunyo mana shu ofatga qarshi kurashar ekan, har bir inson o'zining endigi hayoti qanday bo'lishi zarurligi haqida chuqur o'ylagani, xulosalar chiqargani, kengroq maqsadlarni o'z oldiga qo'ygani shubhasiz.

Xitoyning Uxan shahrida yangi turdagi virus tarqalibdi, degan gaplarga avvaliga, to'g'risi, juda ko'pchilik deyarli e'tibor ham bermadi. Ko'p mamlakatlar uni bir hamlada yo'qotib yuborishiga ishonardi go'yo. Ammo bu tojdor virus dunyoga shunchalik shiddat bilan tarqaldiki, eng zamonaviy texnika va texnologiyalar ham, ming dardga davo bo'luvchi emdoriylar ham uni bartaraf etishga ojiz qoldi. Kutilmagan bu ofatni yengishning yagona yo'li uyda o'tirish, virus zanjirini davom ettirmaslik ekanini odamzod kechroq bo'lsa-da anglab yetdi. Qaysidir ma'noda, dunyo biroz tin oldi, alaloqibat oila – butun bashariyat uchun eng

mustahkam qo'rg'on, halovat maskani ekanini, shu vaqtgacha umrimizning qanchalik qimmatli lahzalarini behuda hoy-u havaslarga sarflab yuborayotganimizni anglatgandek bo'ldi bu ofat.

Tan olishimiz kerak, odamlar tobora halovatsiz, qandaydir jonsarak bo'lib qolayotgandek edi. Hammamiz ham o'zimiz bilan o'zimiz ovora bo'lib, hayot fursatlarini faqat pul topish-u to'kin yashash, kundalik turmushimizda ro'zg'or atalmish g'or nafsini moddiy ehtiyojlar bilan ko'proq va yana ko'proq to'ldirishgagina sarflab yuborayotganimizni angalayapmiz. Mehr-muruvvat va saxovat, sog'inch kabi kabi tuyg'ular bebaho ekani tobora ayon bo'lib bormoqda.

Pandemiyaning vahimasi, og'ir va achchiq zarbalari kirib bormagan mamlakat deyarli qolmadi. Millionlab odam unga chalindi, minglab kishilarni hayotdan olib ketdi. Avvaliga Yevropaning eng rivojlangan davlatlari katta yo'qotishlarga uchragan bo'lsa, keyinchalik AQSh, Rossiya kabi dunyo gigemonligiga da'vogar davlatlar bu global ofatning o'chog'iga aylandi. Afsuski, dunyo olimlarining kecha-yu kunduz izlanishlaridan haligacha tayinli natija ko'ringani yo'q. Faqat kasallik ko'proq tarqalmasligi uchun yagona chora – odamlarning uyda qolishi ularga, zarurat bo'lmasa, ko'chaga chiqmaslik uqtirilmoqda, xolos.

Mana shunday bir tahlikali sharoitda O'zbekiston koronavirusga qarshi samarali kurash olib borayotgan davlatlar qatorida ekani dunyo mayosida e'tirof etildi. Xo'sh, bu nimaning hisobiga, bunga qanday omillar sabab bo'ldi? Aytish joizki, eng og'ir damlarda xalqimizning birikishi, bir-birini qo'llab-quvvatlashi doim yuqori o'ringa chiqadi. Har qanday dard, har qanday ofatni yengib o'tishda sabrning naqadar ahamiyatli ekanini chuqur anglaydi.

Yurtimizga bu ofatning dastlabki shamollari kirib kelishi bilan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev bir necha bor xalqimizga murojaat bilan chiqdi. Pandemiyani yengib o'tishning oqilona choralarini belgilab berdi. "Shu sinovli damlarda har bir o'zbekistonlik, har bir idora, jamoatchilik vakillari bir musht bo'lib harakat qilishimiz kerak. Kasallikni mahallamizga, uyimizga, oilamizga olib kirmaslik uchun eng avvalo o'zimiz mas'ulmiz" degan gaplar shunchaki emas edi. Katta mas'uliyat va g'amxo'rlik bilan aytilgan mana shu gaplarga birdamlik bilan amal qilganimiz uchun ham koronavirus balosiga munosib qarshi turdik. O'zbekiston koronavirus kasalligidan sog'ayganlar ko'rsatkichida oldingi o'rinlarga chiqib oldi.

Koronavirus tahdidi qanchalik qo'rqinchli bo'lsa, uning keltirib chiqargan oqibatlari undanda ayanchliroqdir. BMT ma'lumotlariga ko'ra, pandemiya tufayli dunyo miqyosida 195 million kishi ish o'rnini yo'qotishi mumkin. Yana millionlab odamlar hayotiga qashshoqlik tahdid solmoqda. Shu bois ham turli mamlakatlar

kasallikka qarshi kurashish barobarida ish joylarini saqlab qolish va iqtisodiyotni keskin tanazzulga uchramasligi uchun bor imkoniyatlarni ishga solishga kirishdi. Global ofat, yuqorida ta'kilaganimizdek, bashariyatni butunlay o'zgartirishga, hayotni yaxshiroq o'zanga solishga unday boshladi.

Xalqimizning og'ir sinovli kunlarda bir-biriga ko'mak berish, hech kimni yolg'izlatib qo'ymaslik kabi olijanob fazilatlar bunday vaqtlarda keng quloq yozadi. Prezidentimiz tomonidan xalqimizning tarixiy va ma'naviy qadriyatlarini, mehr-saxovat, oqibat va himmat kabi yuksak fazilatlarini inobatga olgan holda, "Saxovat va ko'mak" umumxalq harakatini yo'lga qo'yish tashabbusi ilgari surilgani hammaning dilidagi ish bo'ldi. Vaqtincha ishlamayotgan va yordamga muhtoj oilalarni aniqlash, ularni manzilli asosda oziq-ovqat va dori-darmon bilan ta'minlash ko'lami kengaydi.

Saxovat va ko'mak tadbirlari yurtimizning eng chekka hududlari, uzoq qishloqlarigacha kirib bordi. Imkoniyati bor, o'zini burchli sanagan inson borki bu xayrli harakatga hissa qo'shdi. Bir tomondan bu muhtoj insonlar ro'zg'orini baholiqudrat butlagan bo'lsa, ikkinchidan, ular katta ruhiy madadni, ma'naviy qo'llab-quvvatlashni qalban his etdi.

Aslida hech bir sinov sababsiz kelmaydi. Koronavirus ofatining qora ko'lankalari aksariyat rivojlangan mamlakatlar boshida ko'proq aylangani ham shukronalikning yo'qolib borayotgani, isrofgarchilik, o'tkinchi havaslarga mukkasidan ketishning achchiq oqibatidek bo'lib tuyulaveradi. Ha, bashariyat bugun o'ziga xulosalar qilmoqda: biz biznesni gurkiratishni o'yladik, lekin haqiqiy ilm rivoji e'tibordan chetda qoldi. Biz futbolga millionlab pul tikdik, ammo shifokorlikdek strategik kasb hurmatini zarur darajaga ko'tara olmadik. Biz dori-darmon savdosidan milliardlab pul orttirdik, ammo odamlarga haqiqiy davo ulashishni esdan chiqardik...

Bir qizaloqning shifokor onasiga yozgan maktubini o'qib ko'pchilikning ko'ziga yosh keldi: "...Siz bizning hayotimizni qutqarish uchun

ishda qoldingiz. Shifokor farzandi ekanimdan faxrlanaman. O'zingizni ehtiyot qiling. Niqob qizartirib yuborgan yuzingizdan o'pib qoluvchi qizingiz ..." Mana shunday ruhiy dalda tufayli ham shifokorlar butun insoniyatning bugungi qahramonlariga aylanishdi. Tojdor virus hamlasiga ular o'z ko'kragini qalqon qildi va siz-u bizga "Uyda qoling!", dedi.

Qirq kundan ziyod vaqt davomida hammamiz uyda o'tirdik, oilamiz, farzandlarimiz davrasida bo'ldik, hamon o'tiribmiz. Shuni angladikki, mehribon onalarimiz, uyimizning farishta ayollari bir dam ham tinmas ekan. Shu kichkina ro'zg'or ichida ularning yumushlari shunchalar ko'p ekaniki, ularning xuddi programmalashtirib qo'ygan robotdek adashmasdan, bir boshdan hammasiga ulgurishini ko'rib ko'pchilik erkaklar o'zidan uyalgan bo'lsa ajab emas. Masofadan dars olayotgan farzandlarimiz bilan shug'ullanib, o'qituvchining bir kunlik hayotini his etmagan ota-ona qolmadi. Bitta bolaga ta'lim berish haqiqatda igna bilan quduq qazish ekaniga beixtiyor imon keltirdik. Endigina tili chiqqan go'dakning bir kun davomida beradigan savollarining o'zi hayotini ishga bag'ishlagan har qanday professor ota-onani shoshirib qo'ygani aniq.

Demak, xulosa qilishimiz kerakki, biz avvalo umrimiz poydevorini ana shu kichik qo'rg'on – oilamizdagi hayot barqarorligi va batartibligidan boshlashimiz kerak ekan. Tan olaylik, shu vaqtgacha farzandimiz qornini to'ydiribmiz-u, ammo u bilan dildan suhbat qurishni yodimizdan ko'taribmiz. Uning yurish-turishi, tafukkuri, eng muhimi, maqsad va orzulari bilan biror marta bo'lsin qiziqmabmiz. Ota o'g'liga er kishining hayotdagi o'rni, ona

qiziga ayolning ibo-hayosi haqida nimalarni o'rgatishi, umuman, farzand tarbiyasi – yashash maqsadimizning eng asosiy qismidan joy olishi shart ekanini juda ko'pchilik endi anglab yetgan bo'lsa ajab emas. Bolalarimiz bir so'mni ikki so'mga ko'paytiradigan katta biznesmenlar emas, qahramon shifokor-u fidoyi o'qituvchi bo'lishga ko'proq intilishi kerak ekan.

Shuni tafakkur qildikki – aslida biz kecha-yu kunduz uxlamay ter to'kib pul topadigan hayotimizda muammolar unchalik ko'p yoki yechimsiz emas. Kunda-kunora restoran-u choyxonalarda o'tirmasdan ham yashash mumkin ekan. Belgilangan vaqtda ishga borib, yana o'z vaqtida o'yga qaytish, farzandlar davrasida bo'lish hayotning eng huzurbaxsh lahzalari ekan aslida. Bularni birgina siz-u biz emas, butun dunyo e'tirof etyapti. Mana shuning uchun ham koronavirus dunyoni o'zgartirmoqda deya bemalol ayta olamiz.

Koronavirusga qarshi kurash olib borgan mamlakatlar orasida Yaponiyani ko'pchilik e'tirof etdi. Nima uchun? Sababi, yapon xalqi necha asrlardan buyon o'zligini, o'z qadriyatini ko'z qorachig'idek asrab keladi. Mamlakat qanchalik taraqqiy etmasin, zamonaviy texnologiyalar qanchalik ko'proq kirib bormasin, yapon xalqi biz yuqorida aytib o'tgan hayotiy maqsadlar – farzand tarbiyasi, ilm olish va inson hayotiga yengillik olib kiradigan yangilik yaratish kabi strategiyalardan hech qachon og'ishmaydi. Misol uchun, "yapon fenomeni"da o'ziga xos salomlashish, shaxsiy masofani saqlash, tez-tez kiyim almashtirish, yuz-qo'lni yuvish, to'la yuvinish, to'g'ri ovqatlanish, faol turmush tarzi va sport kabi 13 ta qoida va urf-odatlar asrlar davomida saqlab kelinadi. Buni qarangi, mana shu qoidalar koronavirusni yengishning asosiy omillari ekani dunyo mutaxassisleri tomonidan bot-bot aytili.

Fikrimiz avvalida lahzaning hal qiluvchi kuchi haqida aytdik. Darhaqiqat, koronavirus balosi vaqti kelib dunyodan ariydi, lekin bizga umrimizning ana shu takrorlanmas lahzalari qadri haqida katta saboq berib ketadi. Buni anglash va xulosalar chiqarish esa har birimizning o'zimizga havola.

Alibek ANVARIY

1994-yili Surxondaryo viloyatining
Boysun tumanida tug'ilgan.
O'zbekiston Milliy universitetining
jurnalistika fakultetini tamomlagan.

G'ildiraklar yo'lni elitar.
Derazani suvar yashil tus...
Bir martaga meni eshitar,
Xudo urgan shaltoq avtobus.

Yonginamda ketasiz... karnay
Kuy izini taraydi lo'qchib.
Chang zarralar chiziqdan chiqmay,
Nur sathida o'ynaydi urchib.

Qo'lingizda yig'iq yelpig'ich
Va bir yelim xaltacha olma.
Sizga bunday yaqin o'tirish –
Taqdir qayta duch etmas omad!

Goh g'ildirak o'raga tushar –
Karnayda kuy sinadi ilkis.
Vaznsizlik bir lahza quchar,
Silkinadi olmalarigiz.

Ko'klam tafti urgan deraza,
Qoracho'g'lar aksida mudroq.
Manglayingiz shabnamter reza,
Sachratqi gul ko'ylagingiz oq.

Yonginamda ketasiz... besas,
O, sollanar zulf-u sochingiz.
Qani, ming yil sizni yelpisa,
Bu qoravoy yelpig'ichingiz.

Seni alqab to'ymayman endi...

Vaznsizlik

Tez yelpisam – kapalak shakli –
Qanotining ajrida shu ko'y:
Siz tomonga esar dil dardi,
Menga qaytar bahorgi noz bo'y...

Ko'zlarimni mahkam yumaman,
Zarrin changlar shafaqi jo'shar...
Men, o'zimsiz baxtni tuyaman:
Vaznsizlik ko'nglimni quchar!

“Vatanimni eslayman go'yo,
Nur sathini to'zg'itar ruhim!
Ko'nglim qanot qoqar, Xudoyo!
Bu dunyongda qolmaydi yuqim!”

..Yo'l adog'i berar qorasin,
Derazani suvar rangsiz tus...
Yurakkinam tushgan o'rani,
Chetlab o'tar shaltoq avtobus.

Yo'l adog'i yugurib-yelib,
Bosh qo'yadi ho'ngrab ko'ksimga.
Qayta duch etmasligin bilib,
Achinadi taqdir... ko'nglimga!

Taqdir, menga achinma, hech ham!
Seni alqab to'ymayman endi.
Chunki ko'nglim shu yelpig'ichcha,
Hali qanot qoqmagan edi...

Rahmat BOBOJON

1998-yili Xorazm viloyati
Shovot tumanida tug'ilgan.

Ming osmon jonimga so'zini aytar,
tutganing qay hisdir:
baxtmi, hajrmi?
Malaklar kiftida avaylab qaytar,
ko'zlaring keltirgan oliy ajrni...
Bir osmon – saodat, bir osmon – sitam,
biri kulgu, biri ismsiz ohlar.
Bizni birlashtirgan falak ostida,
muhabbat tug'gandi nigohlar...
Sog'inching bo'lmasa, jonim-da unut,
ishqim yuragingga qo'ymasa taqiq.
Osmondan yergacha qilko'prik – subut,
borar yo'l ulkandir,
qaytar yo'l daqiq?
Xotirda xayoling bitdim baytma-bayt,
ruhimga ruhi ham to'qilib betin.
Sen qaysi tuproqni ko'zlaganding, ayt,
sen qaysi osmonning yomg'iri eding?

Ezilmoqda terak,
ezilmoqda tol,
yupun bog'larimning har bir daraxti.
Derazamga manglay bosadi xayol,
ojiz iqroringa ko'nadi taqdir.
Yomg'ir yog'averar sendan keyin ham...
Qayg'u boqaverar,
g'am yoqaverar,
ko'nolingda tuyg'ular osmonday xira.
Yomg'ir yog'averar, jim yog'averar,
yoshli ko'zlaringga yog'ar xotira.
Yomg'ir yog'averar mendan keyin ham...
Tomchilar – dildagi yashirin hisdek,
tomchilar – tildagi izhor kabi jo'n.
Yashasak begona bir yigit, qizdek,
Toshkent bizga tutgan yolg'onlardan so'ng.
Yomg'ir yog'averar chindan keyin ham...
Qahrim qattiqlashib borar muttasil,
mehrining gurkiraydi har kunduz, har kech.
Ayt, ko'rishmoq bormi axir to'rt fasl,
yomg'irlar bizniki bo'ladimi hech?
Yomg'ir yog'averar...

Husniddin HAYIT

1989-yili Sirdaryo viloyati
Sardoba tumanida tug'ilgan.

Toqat gulin qildim **parvarish...**

Zomin oqshomi

Tun qo'ynida uxlaydi Zomin,
Soylar sokin allalar aytar.
Qo'lga olib nurli anjomin,
Qo'riqlashga ko'kka oy qaytar.

Orom olar yashil archalar,
Tog' bag'riga boshini qo'yib.
Sukunat ham ajib kuy chalar,
Go'zal Zomin sehriga to'yib.

Tun qo'ynida uxlaydi Zomin,
Seziladi horg'in nafasi.
Bezab tabatning oqshomin,
Keltiradi ko'ngil havasin.

Kutish

Miq etmadim o'zim singari,
Yuragimda o'stirdim toqat.
Mehring qo'msab kun o'tgan sari,
Gullayverdi dilda sadoqat.

Va ortingdan bormadim chopib,
Toqat gulin qildim parvarish.
Gumonlarning eshigin yopib,
Kun kechirdim qilmay boshqa ish.

Kelishingni o'ylamay qo'ydim,
Taskinlarga men bo'lib o'rtoq.
Visolingga xayolan to'ydim,
Seni har on ko'rgim kelgan chog'.

Yangi hunar o'rgandim faqat,
Qiyin emas – qanday yo'l tutish.
Vale cheksam hamki mashaqqat,
Yoqar seni bir umr kutish.

Zeriktirmas, ochig'i, bu ish,
Yoqar seni bir umr kutish.

Ravshan HAQMUROD

1993-yili Qashqadaryo viloyati
Koson tumanida tugʻilgan.

Kel, chalib beraman sukunat kuyin!

* * *

*Kel, chalib beraman sukunat kuyin,
Jismingga oʻrmalar hayrat tovushi.
Tuyasan jannatiy gullarning boʻyin,
Ruhing halovatga ketar qorishib.*

*Kel chalib beraman sukunat kuyin,
Xudoning nazarin ilgʻay boshlaysan.
Avval jilmayasan iztirob bilan,
Soʻng esa sababsiz yigʻlay boshlaysan.*

*Kel chalib beraman sukunat kuyin,
Zaminning qoʻyniga tashlaysan ildiz.
Vulqondek otilar asov hislaring,
Dunyodan ketmaysan benishon, beiz.*

*Kel, chalib beraman sukunat kuyin,
Sening ham tunlaring yaldoli boʻlsa.
Unutmoqchi boʻlsang tiriklik oʻyin,
Yuraging abadiy ishqni istasa.*

Kel, chalib beraman sukunat kuyin!

* * *

*Shamollar yuzimga urar telbavor,
Goʻyoki esidan ogʻayotgandek.
Yulduzlar tobora yaqinlashyapti,
Mening boshim sari yogʻayotgandek.*

*Men esa kezaman daydi it misol,
Oʻn oyki, borganim yoʻqdir Qarshiga,
Qimmatli vaqtimni etmay deb uvol,
Shoshilib boryapman Tangri qoshiga.*

*Garchi qilinajak yumushlar bisyor,
Onamga berilgan ahdim bor hali...
Chopaman har yonga boqib sarosar,
Bilmadim qanchalar vaqtim bor hali.*

*Kelish-u ketishdan izlayman maʼno,
Peshonamdan chiqib borar achchiq ter.
Meni oʻz bagʻriga chorlaydi samo,
Oyogʻimdan quchib olgan ona yer!*

Shukur akaning bog'lari

Sobir O'NAR

1964-yil Samarqand viloyatining Qo'shrabot tumanida tug'ilgan.

Toshkent davlat universiteti (hozirgi O'zMU)ning jurnalistika fakultetini tamomlagan.

"Orzuga to'la qishlok", "Chambilbelning oydalasi", "Bibisora", "Farishta" kabi kitoblari chop etilgan. Turk yozuvchisi Bakir Yulduzning "Karbalo fojeasi" qissasini o'zbek tiliga tarjima qilgan.

Tabiatimiz shunaqa: ro'parangda, yon-veringda yoki qo'shni bo'lib hayot kechirayotgan qadrdon insoning qo'qqisidan lop etib chin dunyoga rihlat qilsa va oradan kun, oy, yillar o'taversa, azizligi yaqqolroq bilinib borarkan. Ayniqsa, u ma'naviy ustozing bo'lsa...

Rostdan ham Shukur akaning vafotidan so'ng yozuvchi sifatidagi salohiyati bo'rtibroq namoyon bo'ldi. Buning asosiy sabablaridan biri – adibimiz uzoq yillar kitob chop ettirmay yurganidan balki. Buning ham boisi eski asr oxiri, yangi yuzyillik boshlariga kelib yozuvchi zotining o'zi mening yozganim birovga kerakmi, o'qiydiganlar bormi, adabiyot atalmish serhasham imorat o'zining xizmat vazifasini o'tab bo'lmadimikin, degan hadiksirash, ikkilanish boshlanganidan edi. Axir, Shukur aka "Adabiyot o'ladimi?" deb bong urganida 1993-yil edi, adashmasam. "Yo'q, adabiyot o'lmaydi", deb yoppasiga e'tiroz bildirdik. Aslida adib chuqur istehzo qilgan edi. "O'lmasligini o'zim ham yaxshi bilaman", degandek sharta "Dinozavr"ni yozdi.

"Dinozavr" o'sha kunlarning zamonaviy birinchi romani edi. Ushbu fikrni birinchi marta aytayotganim yo'q. Shukur aka prozada birinchi bo'lib zamonaviy obrazni yaratdi. Faqat bu odam ziyoli – san'atkor obraz edi. Talab etilayotgan "mustaqillik bunyodkori" emasdi, xolos. Aslida-ku, adabiyotning ilg'orligi bu bilan ham belgilanmaydi va belgilanmasligi ham kerak. Yozuvchi o'zining qalb prizmasidan o'tkaza olgan odamnigina yarata oladi. O'zi qamrovli nasr jurnalistika, she'riyatdan orqaroqda keladi. Holbuki, "Dinozavr" yaratilganda o'zbek hikoyasi va qissachiligida

hali “raykom”, “komsomol”, “partiya” degan narsalar chuvalashib yurar edi. Shu ma’noda og’irkarvon janrga baho berilganda qahramonning “dolzarbligi” masalasida baholashga shoshmagan ma’qul, aksincha, asarning o’z tabiatidan kelib chiqib xulosa qilgan yaxshiroq.

“Adabiyotning o’limi” borasida bundan sakson yil muqaddam, Tomas Mann tirik paytda, aynan nemis yozuvchilari birinchi bo’lib bong urishgan.

Bundan ellik yil oldin gvatemalalik adib, Nobel mukofoti sohibi Migel Anxel Asturias quyidagicha fikr yuritgan: “Adabiyotni hech kim o’z-o’zidan anglay olmaydi. Zero, ulug’ ijodkorlar qurib ketgan binoni bir, o’n, boringki, yuz kishilashib ham qulatolmaysiz. Biz adabiyotga mustaqil mexanizm sifatida qarashimiz kerak va shundagina u o’zini o’zi anglay olishini tushunamiz. Biz unga nimadir yangilik kiritamiz deb qo’lga qalam olmaymiz. Aksincha, adabiyot bizning qo’limiz bilan o’zini yangilaydi. Aynan o’sha qo’lni topolmagan kundagina adabiyot o’zini yo’qlikka mahkum etadi”.

Mana shu aqidaga ko’ra Xolmirzayev prozasi Qahhor prozasiga taqqoslaganda yangidir. Adib keyingi yillarda yozgan katta-kichik asarlari va hatto esselari bilan adabiyotning sofligini, milliyiligini, bayon etish yo’sinining o’zbekona ekanini

Biz adabiyotga mustaqil mexanizm sifatida qarashimiz kerak va shundagina u o’zini o’zi anglay olishini tushunamiz. Biz unga nimadir yangilik kiritamiz deb qo’lga qalam olmaymiz.

ta’kidlab qo’ydi. Biz mahliyo bo’layotgan modern yoki vahima adabiyot Shukur aka uchun “chepuxa” edi, parvo ham qilmasdi.

Bu – Shukur akaning yozuvchi sifatidagi prinsipi.

Merosi esa – biz hali ko’p o’rganishga arziydigan munosib adabiy boylkdir.

Shukur Xolmirzayev hikoya qilish usulida “inqilobiy” yo’ldan bormadi, ayni zamonda o’zigacha bo’lgan ustozlarining solgan an’anaviy qolipiga ham tushmadi. “Qotirib qo’yish”, “mixlab qo’yish”, “mixlab

tashlash” tamoyili ham adib ijodiga uncha mos emas.

Shukur akaning hikoyalarini o’qiy boshlagan kezarimdayoq bir narsani – professionalizmni his qilganman. Bu narsani balki mohir nazariyachi bir necha jumla vositasida asoslab tushuntirib qo’yaqolar, kamina bunday qobiliyatga ega emasligi bois boshqa narsalarni ko’z oldingizga keltirishga urinadi. Oldindan aytib qo’yay: ohanjamaga usta adiblarimiz ham bor, ularni professional deb aytmayman.

Shukur Xolmirzayev, masalan, “O’zbek bobo”, “Bodom qishda gulladi”, “O’n sakkizga kirmagan kim bor”, “Bandi burgut”, “Qadimda bo’lgan ekan” asarlarida, garchi o’qish jarayonida adibning aytar muddaosi bizga ayonlashib borayotgan bo’lsa-da, detallarga, holatlarga, gap-so’z tabiiyligiga, qahramon yasama emas, judayam jonli chiqishiga tamom beriladiki, buning zamirida tagingdagi stul yoki ko’rpacha ham suyagingga

botib jismoniy og'riqlar ham beruvchi uzoq o'ylov, kashf, ilhomiy, uni boshqarib turgan uzoq va zahmatli aqliy mehnat yotganligini g'o'r tajribam tufayli his etaman. Xayol, xotira, so'z, ibora, maqollar, keng tafakkur, kichkina, ko'rimsiz detalni ham jonlantirib yuboruvchi o'zigagina xos adabiy priyom, manyovr, istehzo – bular barini yuzaga olib chiqadigan ustakorlik. Hali bu yoqda yozuvchi ilgari surayotgan g'oya, ma'naviy prinsiplar bor. Mana shu cho'ng "lashkar"ni maydonga yoyib yuborib, so'ng uni to'riga ilintirib yig'ishtirib, "ov mahsuloti"ni siz tomoshabinga, mana, deb chiroyli ko'rsata olish va undan keyin yuragingizda uzoq vaqt kezinib yuradigan ta'sir tuyg'usini – hamma-hammasini umumlashtirib, men professionallik demoqchi bo'laman. Bu ta'rifning to'liq ekaniga da'vo qilmayman. Murod Muhammad Do'st bir maqolasida Shukur aka oyog'i yerdan uzilgan prozani yerga tushirib qo'ydi, deb yozibdi. Bu ham xos-u mos emas, o'zigagina mansub. Meni ma'zur tutsangiz, yana aytay: faqat bulargina professionallik ko'rinishi emas. Bu – Shukur Xolmirzayevning professionalligi.

Bir gal, Shukur akaning oltmish yoshlik yubileyi edi chog'i, Abdulla aka Oripov meni chaqirib:

– Shu, Shukurvoy bilan osh-qatiqsan, bilaman, ayt-chi, uning o'ziga xosligi nimada o'zi? – deb so'radi.

– Professionalligi, – dedim dangal. Va shu so'zning ortidan picha izohlagan bo'ldim. – Shukur akadan boshqa bu xususiyatga ega yozuvchini bilmayman, deb qo'shib qo'ydim.

Keyin eshitsam, Abdulla aka o'sha o'tgan tadbirda yozuvchini uyushma rahbari, o'zining yaqin qadrdoni sifatida tabriklab, yoshlar Shukur haqida deb – men aytgan fazilatni alohida ta'kidlabdi. Abdulla akaning o'zi ham buni bilardi, albatta. U kishining ham xuddi Shukur aka kabi meni yaqin olganidan behad sevinganman o'shanda..

Aslida-ku, professionallik Sh.Xolmirzayevning yozuvchi atalmish ulkan salohiyatini ko'tarib yo tushirib qo'ymaydi. "Ena qizim Sayyora!" deb boshlanuvchi xat-maqolasida

o'ziga munosib bahoni o'zi berib qo'yibdi. Darhaqiqat, jahon adabiyotining biz "daho" deb taniydigan mumtoz yozuvchilarining hech biridan kam emasligini, o'z ijod mahsuli, xususan, hikoyalari emas, badiiy sifatini chamalab shunday jasoratli, iqrarli to'xtamga kelgan.

Biz va adabiyotchilar bo'lsak, endi-endi iyagimizni qashlab: "Ha, darvoqe, shunday", deyapmiz. Gumrohligimizdan, ro'paramizdagi daho yozuvchining qadrini bilmaganimizdan bugun ozgina uyalib qo'yayapmiz.

Kishi haqida maqola yozish lozim bo'lsa, dabdurustdan kalovlanib qolasan. Boshqani bilmadim-u, menda shunday. Ilgari bir safar Shukur aka haqida xotira yozishni aytishganida, o'ylab qolganman. To'g'risi, nimani yozaman deb cho'chiganman, aka to'g'risida zamondoshlari xotiralari kitob bo'lib chiqqanda esa tong qolganman: asarlari bilan uncha yaqin tanishmay, o'zi bilan ko'p muloqot qilmay ham ko'p tafsilotlarni shishirib bayon qilsa bo'larkan-ku, shu gaplarni men bilmasmidim?

O'ylasam, Shukur akani eslagulik, arzigulik xotiralarim yetarli ekan. O'tirib, hafsala qilish kerak ekan, xolos.

Shukur aka O'zbekiston xalq yozuvchisi unvoni uchun uyushmadan oz miqdorda nafaqa olardi. "Yoshlik" jurnali tahririyati uyushma binosida. Uyushmadan o'sha pulini olsa, albatta, bizning eshigimizni qoqardi, saxiyligi tutib bizni mehmon qilgisi kelardi. Aksariyat paytlarda quruq qo'l bilan qaytsa ham zarracha o'kinganini ko'rgan emasman. "Pxx" etib o'zining ustidan kulgandek, bo'lgan gapni aytib, sarson bo'lganini bildirardi.

Aka doimo bashang, xuddi yigirma yoshli askardek qaddi tik, shlyapa joyida, tuflisiga gard yuqmagan bo'lardi. Malomatlanganidan, bu yerdan Do'rmonga taksi boradimi, borsa necha so'mga borishi mumkinligini so'rayotganidan bilardimki, adibning qo'li yupqa. Shodiqul Hamro bilan kelishib, vaziyatga chora izlardik. Tabiiyki, ko'pincha o'zimiz ham Shukur akadan nari-beri ahvolda bo'lar, ammo astoydil kirishilganda, uyushma tashqarisidagi oshxonaning so'risiga chiqib, akaning diltortar suhbatini olishga, bir piyola choy ustida gurunglashishga ham imkon topilib qolardi, shom tushganda akani Do'rmonga kuzatayotganimizda o'ta xijolatpazlik bilan bu yaxshiligimizni kelgusi safar albatta qaytarajakligini takrorlardi. U kishining xijolat bo'lganini ko'rib biz battar xijolat tortardik. Chunki Shukur aka chin ma'noda o'z og'amiz bo'lib qolgan edi.

Hammani ham iti suyavermas edi.

O'zining adabiyotga, hayotga qarashlari haqida duch kelgan odamga yorilavermas edi. Biz ham bu asarni o'qib bering, falonga so'z yozib bering, deb tiqilinch qilmas edik. Balki shuning uchun suhbatimiz sun'iylikdan xoli, ya'nikim o'tirib olib bir-birimizni alqashdan iborat bo'lmasdi. Birovga ixlos qilsa, tabiiy suyar ediki, bunday insonlarning sanog'i uncha ko'p emas, aksarini essellarida mehr bilan ifoda etgan. Suhbat davomida qulfi dili ochilsa, ana, bor-e, deb ijodiy rejasi, yozilayotgan asarning voqealarini ham to'liq hikoya qila boshlar, tugun, kulminatsiya, yechim, xulosalarigacha aytib qo'ya qolardi.

O'zimizcha bu sir tutilishi lozim bo'lgan "maxfiy" yumushni bekor aytdiyov deb Shodi bilan ko'z urishtirardik, mavzu, voqeaning o'g'risiga aylanishi mumkin-da har odam. Shukur aka cho'chimasdi. Hozirlar o'ylasam, aka hammaning oldida "chechilavermagani" holda biz shogirdlari oldida "gullagani" bilan qayerga ham borardik. Boz ustiga boy tajribasi orqasidan o'ziga yarasha "shumlik" bilan ayni o'zidan boshqa birov bu ijodiy ishni eplab maromiga yetkaza olmasligini savqi tabiiy anglab turarkan bilsam.

Aka "dom"da ham qo'shni sifatida goh-goh kirib turar, bir kirganida yonida sovg'asi yo'qligi uchun farzandlarim va xotinim oldida o'ng'aysizlangan, shunda kelini vaziyatni to'g'irlab, ichkaridan Shukur akaning "Bodom qishda gulladi" degan qalin, ammo yupqa muqovali kitobini olib chiqqan, aka zo'r ehtiroim bilan kitobga dastxat yozib bergan edi. Keyinchalik "Sharq" nashriyotida akaning tomliklari qatorlashib chiqqanida qizlarim, "e, bu odam dadamning ustoz, biznikida bo'lgan" deb eslab qolishardi.

O'z navbatida, Shukur aka ham "dom"imizdagi besh xonali uyiga taklif qilgan, Saida opaning xushta'm ovqatlaridan tanovul qilganman. Bir fizika o'qituvchisi, akamning sinfdoshi, qadrdonimiz Shavkat aka Suvonqulov ko'p kunlar biznikida yashagan, kechqurun Shukur akanikiga chiqib ketib, yarim tunda qaytardi. Bir kuni qarasam, Shavkat aka menga g'aroyib syujetni gapirib berayotibdi. Bosmachilar hayotidan ssenariy yozmoqchi emish.

– Zo'r-ku, – dedim hayratlanib.

"Shukur akaning ta'siriga tushibdi-da".

So'ng shubhalanib so'radim:

– Shukur aka aytib bermadimi mabodo?

– Yo'q, – dedi ko'zlarini pikipiratib. – O'zimiz-dayam bosmachilar bo'lgan-ku.

Fizik odamning yozuvchiga aylanib qolishiga ajablanib yurdim.

Ittifoqo, kunlarning birida, Shavkat aka ketgach, syujetni qisqa qilib o'ziga so'zladim.

– Vo, ukkag'ar, – deb pixillab kuldi aka. – Men aytib edim. Ssenariy yozarkanmi?

So'ng yoniga qarab nash'a qilib kuldi-da:

– Yalchitmaydi, – dedi.

– Tamom yozolmaydi, hm, yozolmaydi. To'g'ri, adabiyotni sevadi, ko'p o'qibdi, ammo fizik-ku qardoningiz. Ketgi yer iskamaydigandan bir gap chiqmaydi.

– To'g'ri, – deb tasdiqladim men. Darhaqiqat, shoshma-shoshar odam bu ishni eplayolmaydi. Shukur aka shuning uchun xotirjam edi.

Shukur akani mehmon qiluvchilar ko'p bo'lardi. Biroq aka bir burda non-u ikki tishlam go'shtdan nariga o'tgan emas. Qaysidir yili ekan, ertalab ishga ketganimcha mashinada Do'rmon bog'iga tashlab o'tishimni so'radi. Borsak, aka yon-verini qarab simto'r devor eshikchasining kalitini sira topolmaydi-da. Oxiri ikkovimiz

*Odam bolasi,
adabiyot muxlisi
uni bir-ikki kunda
kezib chiqolmaydi.
Bu bog' tarovat
va ta'mini keyingi
asrda ham ko'rsata
oladigan, sayribog'
qilganlarni
hayratlantira
oladigan go'zal
gulzor, mevazordir.*

ham devor oshib tushdik. Tiniq suv oqadigan ariq ustiga kichik tapchan qo'yilgan. Dasturxonda non, pomidor, piyoz qoldiqlari. Qozon... ariqda turibdi. Noning qotib ketganiga qaraganda "mehmonlar" bugungi emas, kamida ikki kun oldin dasturxonni "saranjom" qilishgan.

– Qani, qozonning qopqog'ini ko'taring-chi, inim.

Tushib qozon qopqog'ini ochsam, mayda go'sht bo'laklari, ikki taqsimcha keladigan kartoshkalar.

– Bo'ldi, imzosidan ma'lum. Surxonning darveshlari bo'lishi kerak, – dedi aka. So'ng ular kimligi haqida chuqur xayolga berildi. Men yonimdan yo'lda qozoq savdogardan olgan "Astra" sigareti qutilarini chiqarib qo'ydim-da, uzr so'radim.

Menga tashakkur bildirgach:

– Og'angiz o'tirib olib ishlaydi endi, – dedi.

Shukur akaning bog'ini ko'rganmisiz? Bilmadim, balki hozir ham yashnab turgan chiqar. U yerda turfa gullar barq urib o'sib, gullab yotadi. Mevalarning ham g'aroyib navlari bor. Adib o'z qo'li bilan parvarishlagan. Navlar, ularning yetilish jarayoni, mevalari, ta'mi, shakl-shamoyili haqida maroqlanib gapiradi.

Shukur aka – usta bog'bon edi. Bog'i o'ziga xos edi. Katta bo'lmasa ham havas qilarlik chorbog'.

Ammo aka adabiyotda katta bog' yaratdi. Odam bolasi,

adabiyot muxlisi uni bir-ikki kunda kezib chiqolmaydi. Bu bog' tarovat va ta'mini keyingi asrda ham ko'rsata oladigan, sayribog' qilganlarni hayratlantira oladigan go'zal gulzor, mevazordir.

Bu boqqa havas qilsang, suqlansang arziydi.

Eski "Jiguli"mga o'tirib xayol surib ketdim: yopiq devor, kichkina kulba, shinam hovlicha, gullar, mevalar o'sib, pishib yotibdi, tip-tiniq suv oqib yotgan ariq, xo'p, ikki kunlik yegulik, choy.

Men esam, shu bugun nima yeyishim haqida o'ylayman, kechqurun och qolishimning qayg'usini qilaman. Akam esa shaharda dimiqib, ozodlikka chiqqan jayronday xursand. Bilaman, ijodiy rejalar ko'p. Hozirning o'zida boyagi kichik mashinkasini chiqillata boshlaydi. Yozadi, o'ylaydi, tuzatadi, kech bo'ladi, yana yozadi, o'ylaydi, tuzatadi – ijod qiladi. Biron joyga yozganini chiqarishga ishtiyoq bildirmaydi. Qiziq. Adabiyot shunday yaratilarkan-da, yo'q, bizning qo'limizdan kelmaydi – turmush tashvishlari, ish. Ro'zg'orga tushovlanib qolganmiz...

Shukur aka sog'ligidan nolimas edi. Nazarimda, o'tirib ishlasa, Balzakdan ham bardoshli edi. Doim reja va ilhom bilan yurardi. So'nggi paytlardagina bir narsadan nolidi:

– Yozadiganim aniq, ishtiyoq, ilhom ham bor, biroq kuch yo'q. Sobirvoy, kuch yo'q.

Endi-endi shularni eslasam, aka uzzu kun va tunlari yemay-ichmay, ijod deb sog'likni ham boy bergan ekan-da... Axir, Odil aka, Aytmatov, Markes... sakson yoshida ham yozishdan to'xtamadilar-ku.

Oshqozoni xasta ekanini ham aslida dunyodan o'tgach, kitobidan, qizi Sayyora Xolmirzayevaga bitgan maktubidan bildim. Hayqirmay, muhtojligini, hatto ochligini bildirmay yashash, hech minnatsiz vatan adabiyoti ravnaqiga dadil hissa qo'shib ketish, ketaverish mumkin ekan-da.

Tavba, tavbalar deysan. Shu Shukur akam... naqadar ulug' ekan!..

Xolmirzayevdan katta ijodiy meros qoldi. Shunisi odamga taskin beradi. Hikoyalarida darj etilgan, muhrlanib qolgan mahorat izlarini to'xtovsiz ta'riflayverish mumkin. Yaqinginada o'qiganim "Cho'loq turna"ni yozmoq uchun ilg'or zoologiya bilimdoni bo'lishning o'zi kifoya qilmaydi. Seton-Tompsonning "Qo'ng'ir tulki Domino", "Yovvoyi yo'rg'a" qissalarini boshqacha shavq bilan o'qigan edim. Xuddi odam hayotiday mukammal tasvirlardan hayratlanganman. Shu ixcham hikoyada ham adib qushlar, jumladan, turnalar taqdirining g'aroyib bilimdoni ekanini ko'rsata olgan. Turnalar nima uchun "gilam" va qaysi paytda "arg'amchi" bo'lib uchishi sababi haqida yoki ular aynan butalar orasiga emas, yerdagi o'yiqa tuxum qo'yishi, yoniga ataylab bir uyum ot tezaklarini to'plab qo'yishi sabablarini o'qib, bu nozikmijoz qushlarning savqi tabiiy "aqli"ga tan berasiz. Turnalar bola parvarishlashida "ota-ona" baravar hissa qo'shishini Shukur aka qayerdan o'rgandi ekan, axir, Boysunda turna yashamaydi-ku!?

Kaminada bir talay g'ayri savollar tug'ilgan bo'lsa-da, "Ot yili" qissasida adib ot va obro'talab odam omuxtaligini ajoyib ifoda etib bergan.

Umuman, Shukur aka yozmoqchi bo'lgan ob'ektni doim oynaday tasavvur qilgan, bilgan, qaysi joyini bo'rttirish, qaysidir qismida umumiy ta'rif bilan cheklanishni obdon hisobga olgan. Qaysi asarini olmang, barchasida ham oxir oqibat bir uchidan tarbiyaga taalluqli jihat o'rmalab chiqib ketadi.

Ataylab misollarga ko'p to'xtalmadim. Adabiyotshunoslarning ishi deb o'yladim. Ko'p yillar "Yoshlik" jurnalida faoliyat yuritdim. Tabiiyki, yosh yozuvchilar bilan ko'p to'qnash keldim. Aksariyat boshlovchilar badiiy mahorat masalasida boshlari qotadi. Rus tilidagi kitobga tushunmaydi, o'zbek tilida esa shovshuv bo'lganlarni o'qishadi. Yo'q, uka, sen do'ppingni yerga qo'yib, Shukur Xolmirzayev hikoyalarini o'qi, kam bo'lmaysan, deymen. Bu maslahat ba'zilarga asqatganini ham sezaman...

Shukur aka, o'zi g'ururlanib ta'kidlaganidek, biror dahodan kam joyi yo'q adib. Birgina istak shuki, asarlari chop etilganda kichik emas, katta adadlarda chop etish lozim. Adib hayotligi chog'ida yigirma yillab nashriyotlar eshigini qoqmagan o'zining aybi emas, albatta. Biz endi o'quvchilar uchun shuning hissasini chiqarsak kifoya. Qolganini kitobxon hal qilsin.

Ashurali BOYMUROD

1957-yili tugʻilgan.
Jizzax davlat pedagogika
institutini tamomlagan.
Shoirning “Sadoqat”,
“Sogʻinch”, “Mehrston”,
“Qushlar tilga kirganda”
nomli sheʼriy toʻplamlari,
“Mehr” saylanmasi nashr
etilgan.

Uzilmasin dillarning muhabbatli rishtasi...

Yaqinlarim

Qayerdasan, men izlagan baxt,
Baxtsizligim maʼnosi nadir?
Kerak emas menga unvon, taxt,
Muhabbatim har ishga qodir.

Yaqinlarim – aziz odamlar,
Siz baxtimsiz, koʻnglim oftobi.
Munavvardir har lahza, damlar,
Men yaratgan hayot kitobi.

Har sahifam – sizning yuzingiz,
Nigohlardan olganman taftni.
Misralarim qalban oʻzingiz,
Oʻzingizda koʻrdim men baxtni.

Yuragimga yaqin keling, bas,
Tonmagayman maslak-u ahddan.
Toʻyib-toʻyib olay men nafas,
Ayro etmang, meni shu baxtdan!

Yetti gʻazal – yetti goʻzal Turkimidan

* * *

Taʼrifingga sheʼr bitmakni qalam qilgay,
Shul taʼrifni yozolmasam, alam qilgay.

Dunyo kengdir, goʻzallik ham unda bisyor,
Olam husnin odam ila olam qilgay.

Odat erur oʻz jamolin koʻz-koʻz etmoq,
Ne goʻzallar oy chehrasin karam qilgay.

Yillar oʻtar, yoddan chiqar hoy-u havas,
Endi menga bor yupanchni bolam qilgay.

Qanday boʻlsang, shundayliging oʻzingga mos,
Tabiat ham oʻz suyganin bekam qilgay.

“Oshiq boʻlmay haq diydorin koʻrib boʻlmas”,
Chin oshiqlik taqdirini bir kam qilgay.

Firoq chekib yupanch topsang, navodandur,
Ashur sheʼrin dil dardiga malham qilgay.

* * *

Shukr, do'stlar, yashayapman O'zbekiston ichra men,
Baxt maskani, bir chamanzor, bog'-u bo'ston ichra men.

Bunda diydor, mehr bisyor, nur taftidan uyg'ondim,
Ishq zavqini tuymoqda dil, ul Mehriston ichra men.

Qolgan edim qorong'uda ko'p devorga urilib,
Yorug' istab kezzanim rost ming shabiston ichra men.

Suqlanadi ming sayyora, oy hasaddan yonadi,
Qalbindadir o'z quyoshim, yorug' osmon ichra men.

Oshiqligim sening bilan, ketolmasman kuylamay,
Ta'rifingga so'z izlayman she'r-u doston ichra men.

Sen Ashurning ko'zidagi yonib turgan o't, olov,
Seni topdim bog'-u bo'ston ham, guliston ichra men.

* * *

Insonlikning bog'ini, bozorini asrangiz,
Ko'nglidagi bir chaman-gulzorini asrangiz.

Bu kun odam dardini olam dardi deb biling,
Yuraklarin kemirgan ozorini asrangiz.

Ota-ona bir Zamin, farzand unda navnihol,
Shudir Vatan jamoli, ruxsorini asrangiz.

Shukr etgil, dunyoga inson bo'lib kelgansen,
Bo'lsa neki yorlig' ish, siz borini asrangiz.

Uzilmasin dillarning muhabbatli rishtasi,
Qalbning nozik tuyg'usi – izhorini asrangiz.

Gar qatorda noring bor, yuking yerda qolmagay,
Buzilmasin bu saflar, qatorini asrangiz.

Muqaddas ish sanalgay inson nomin yod etmoq,
Ko'zga surtib xokini, mozorini asrangiz.

Ko'nglimdagi maktublar bo'ldi, do'stlar, she'rvaroq,
O'tinchim shul, Ashurning ash'orini asrangiz.

* * *

Oppoq qog'oz tomorqamdir,
Qalam mening ketmonim.
Avval kerak bu ko'ngilga
Toza urug' ekmog'im.

Oppoq qog'oz tomorqamdir,
Qalam mening ketmonim.
Qora ishga bel bog'lagan
Yurak – mening dehqonim.

* * *

O'jar xayollarim
chalkashib borar,
Ko'nglim topolmadi
halovat, tinchlik.
Tor bo'lib ko'rinar
men ko'rgan dunyo,
Havo yetishmaydi
atrofim zichlik...

Siqilib, bo'g'ilib
chiqdim sahnaga,
Endi so'zlamog'im
kerak borini.
Dunyoni to'ldirib
kuylagim keldi,
Uzib yuborgumdir
zichlik torini!..

Yomg'ir

Chaqmoq tinmay chaqar edi,
Yomg'ir tanga yoqar edi,
Qora bulut orasidan
Oy mo'ralab boqar edi.

Maysalarga davo singdi,
Bir musaffo havo singdi,
Mening sog'inch yuragimga
Dilbar ohang – navo singdi.

Oy mo'ralab boqar edi...

“QORA QUTI”

(Hikoya)

To'liqin PO'LATOV

Janggohdagi tanishuv

O'sha kuni – birinchi jang, ayniqsa, qirg'inbarot bo'ldi. Havo sovuq. Har qancha o'ranganing bilan qayerdandir izillab sovuq kiradi. Askarlar uyoqdan-buyoqqa yuraverib, xandaqni shalabbo qilgan. Loy suvi etikka sizib kirganmi, yoki etik zax tortganmi, ishqilib yupqa paytava allaqachon jiqqa ho'l bo'lgan. Goh u yerda, goh bu yerda kimdir etigini yechib paytvasini siqadi-da, namligicha yana oyog'iga o'rab olaveradi. Paytavani, etikni quritish uchun olov yoqish u yoqda tursin, hatto chekishga ruxsat yo'q. Uch kundirki, ahvol shu. Na ko'z yumishga, na xumor bostirishga imkon bor?! Salgina ko'z ilinsa, xandaqning u boshidan bu boshiga to'xtovsiz borib kelayotgan komandir biqiningga turtib o'tadi, kamiga allanimalar deb achchiq shivirlaydi. O'qrayishi va ohangidan bilsa bo'ladiki, so'kinyapti. Koshki, gapiga tushunsang-u, shunga mos javob qaytarsang.

– Padariga la'nat, – ovozini chiqarib so'kindi usta. – hali nemis ko'rinmay turib o'limingga rozi bo'lib ketasan-a, bu azoblardan...

– Qizishma, o'zbek, shoshmasang ko'rasan o'sha fashistniyam, o'limniyam.

Sheriklaridan uzoqroqqa tushib qolgan usta, o'zbekcha so'zlarni eshitib, shoshgancha alangladi. Tamakisi to'kilib borayotgan papirosni barmog'ida o'ynab, burnining atrofida aylantirib o'tirgan qoramag'iz kishiga tikilib qoldi. Uning qalin qoshlari ostidagi qora ko'zlari va qo'pol burni ostini to'ldirib turgan qalin moshguruch mo'ylabi juda tanish tuyuldi...

“Po'lat karvonning dadasi To'ychivoy polvonga o'xshab ketar ekan, – ko'nglidan o'tdi ustaning. – Lekin, nega u meni “o'zbek” dedi, o'zi tojiklardanmikin, lahjasi tojiklardan ko'ra xorazmliklarga tortyapti”. Usta mo'ylovdor kishi tomon asta engashib borarkan, bu savollarni “ichimda aytyapman” deb o'yladi u.

– Myan azarbayjanliyam, – dedi “mo'ylovdor”, usta uning yaqiniga kelganda. Shunda usta hozirgina ko'nglida tug'ilgan savollarni ovoz chiqarib aytganini anglab, kulimsirab, bilinar-bilinmas bosh tebratib qo'ydi.

– Adim Nizamidir, – “mo'ylovdor” ustaga qo'l uzatib, o'zini tanishtirdi. To'xliboy esa, Nizamning qo'lini mahkam siqib, salkam o'zbekcha

gapirayotgan sherigiga to'yib qarab olmoqchi bo'layotgandek, uning yuziga qattiq termilib qoldi.

– O'zbekistonning qayeridansan, gardash? – Nizam qo'lini ustaning kafti orasidan sug'urib olarkan, qo'shib qo'ydi: – Temirchimisan nima balo, qo'limni ezib tashlading-ku?

– Farg'onadanman, shunaqa joyni eshitganmisiz? – usta sherigining ikkinchi savolini eshitmagandi.

– Farg'onani yaxshi bilaman, o'n yil Jizzaxda yashaganman. Men urushga o'zbekistonlik bo'lib kelganman... – Nizam gapni oxiriga yetkaza olmadi. Usta uning hozirgina qo'yib yuborgan qo'lini yana tezda ushlab o'ziga tortdi va mahkam quchoqlab oldi.

– Jizzaxda yashaganman, deng, O'zbekistonni ko'rganman deng. Qadrdonim ekansiz-ku, birodarim ekansiz-ku, aka... – usta yosh boladek bidir-bidir qilib, Nizamni bag'riga qattiq-qattiq bosardi.

– Hay-hay, sekinroq, – dedi Nizam vazminlik bilan. – Hozir komandirlar ko'rib qolsa, ikkalamiz ham baloga qolamiz. O'tir bural!

To'xliboy ozar oshnasining yoniga o'tirguncha ham xuddi yo'qotib qo'yishdan qo'rqqandek, uning qo'llarini qo'yib yubormadi. Ko'zlari jiqqa yoshga to'lgandi. Yoshli ko'zlarini sherigiga qadab, quvonchini yashira olmay qolganining boisini izohlagan bo'ldi:

– O'zbekcha so'zlarni eshitmaganimga uch oy bo'ldi, aka. Buning ustiga Jizzax deganingizda, yiqilib tushay dedim. Bog'lar-u tog'larimni ko'rgandek bo'ldim.

*Bog'laru
tog'larimni
ko'rgandek
bo'ldim. Sizga
rahmat, aka,
boringizga shukr.
Ancha yengil
tortdim.*

Sizga rahmat, aka, boringizga shukr. Ancha yengil tortdim. Shukr, aka, shukr. Yetkazganiga shukr...

Bir o'zbek yigitining bu qadar samimiy shukronasi, uning ona tilida gapirgan begona bir odamni o'z qadrtonidek yaqin olishi Nizamni ham to'liqlantirib yubordi. Hozirgina "uni bekor o'zimga qaratibman, uning shovqinini deb komandirlardan dakki eshitmasammi hali" deb afsus qila boshlagan Nizamning fikrlari birdan o'zgardi. Bir zumda To'xliboyni o'z inisidek yoqtirib qoldi.

– Isming nimadir, gardash?

– To'xliboy.

– To'qiliboy? Yaxshi ism ekan, Farg'onaning qayeridansan? Men Farg'ona tomonga o'tmaganman-u, lekin uncha-muncha eshitganim bor.

– Qo'qon yaqinidagi

Sho'xay degan qishloqdanman. Agar tasavvur qila olsangiz, Qo'qonning Beshariq, Konibodom tomonlaridanman.

– Sen aytgan shaharlarning hammasini eshitganman, lekin bormaganman. Men Toshkentda, Samarqandda va Gulistonda bo'lganman, Jizzaxni juda yaxshi bilaman. Ayniqsa, may oylarida Jizzax tog'lari jannat bo'lib ketadi-da... –

Nizam xuddi olisroqda yam-yashil maysalarga, alvon lolalar qoplagan Forish tog'larini ko'rib turgandek ko'zlari chaqnaq, uzoqlarga tikilganicha jim qoldi. Jizzaxda ko'rgan sersuv buloqlarining sharqiroq ovozlari eshitayotgandek, asta ko'zlarini yumib oldi.

– Sen-chi, Jizzaxda bo'lganmisan, – dedi Nizam ko'zini ochmagan holda. U xayolidagi Jizzax manzaralarini yo'qotib qo'yadigandek, ko'zini yumganicha, o'zi yashagan joylarni ta'riflashga tushdi: – Agar bilsang, Jizzaxda Qo'yotosh degan joy bor. Adirlar bo'ylab sochilib yotgan oppoq xarsanglar, uzoqdan qarasang, o'tlab yurgan qo'ylarga o'xshaydi. Teparoqdan boshlangan buloqlar qo'shilib, Qo'yotosh yonidan katta soy bo'lib oqib o'tadi. Uning suvini ichmabsan, dunyoga kelmabsan. Men bunday mazali suvni avval faqat bir marta – bolaligimda, otam bilan qishlog'imiz yaqinidagi Qorabog' tog'iga chiqqanimda, g'orning ichidan chiqib keladigan kichkina bir buloqda ichganman.

– Siz Jizzaxga qanday borib qolgansiz? – dedi To‘xliboy ham xuddi Nizamning xayolidagi tasvirlarni to‘zg‘itib yuborishdan cho‘chigandek past ovozda. Shu onda To‘xliboyning o‘zi ham xayolan Shohimardonning Oqsuv soyi sohilida, suvning toshdan-toshga urilgani sari sutdek ko‘pirib borishini tomosha qilayotgandi. – Qo‘ytoshga mehringiz baland ekan, – o‘sha past ovozda davom etdi To‘xliboy. – O‘z tug‘ilib o‘sgan qishlog‘ingizdek ta‘riflayapsiz u yerlarni...

– Ha, u yerlar cho‘q go‘zal yerlar. Men tog‘ bolasiman. Tog‘larni yaxshi ko‘raman. O‘zbekiston tog‘lari esa chindan go‘zal. Lolalar, do‘lana, pista-yu bodomlar u yerda shunaqa hosil beradiki, ko‘zing quv naydi. Arxorni ko‘rganmisan, Farg‘ona tog‘laridayam bo‘ladimi arxor?

– Arxor?

– Ha, uzoqdan qarasang bug‘uga o‘xshaydigan tog‘ echkisi. Sizlarda uni ko‘proq kiyik deyishadi.

– Ha bo‘ldi, men uning shoxlarini ko‘rganman.

– To‘g‘ri, shoxlari, ayniqsa, shohona. O‘zi olduxcha go‘zal jonivor. Etini yesang joning

kiradi. – Nizam o‘ng qo‘lining barmoqlari uchlarini birlashtirib, “chppoq” etib o‘pdi-da, barmoqlarini yoyib, go‘yo kaftidagi bo‘sasini atrofga sochib yubordi: – Vo!!! – dedi u keyin To‘xliboyga bosh barmog‘ini ko‘rsatib.

Bunisi endi oshib tushdi. To‘xliboy chuqur yutib, Nizamga mo‘ltilladi. Nizam hamrohiga quloq soldi, biroq undan sado chiqmadi. Ikkovlari bir-birlariga termulib turib, birdan kulib yuborishdi. Har ikkisi ham o‘z suhbatdoshining ichidan o‘tayotgan gapni “eshitib” turgandi go‘yo.

Garchi ular ovoz chiqarib kulishmagan bo‘lsa-da, qiqirlashning o‘ziyoq boshqalarning e‘tiborini tortdi. Atrofdagi isinish uchun ichilayotgan spirt ta‘siridan, buning ustiga uyqusizlikdan suzilib qolgan bir necha befarq ko‘zlar ikki do‘stga qadaldi. Shu payt Nizamning qarshisida bir zobit ham paydo bo‘ldi. Peshonasini uning peshonasiga tiragancha bir nimalar deb shivirladi. Bir qo‘li bilan yoqasidan g‘ijimlab, ikkinchi qo‘lini paxsa qilib, do‘q-po‘pisa qildi-da, yana ko‘zdan g‘oyib bo‘ldi. Keyingi voqealar juda tez sodir bo‘lganidanmi, olisdagi osoyishta uy haqidagi sog‘inchli xayollarning

hayajoni ustun keldimi, har holda begona nigohlar ham, zobitning po'pisasi ham bir onda aka-uka bo'lib qolgan ikki do'stning ko'tarinki kayfiyatiga zig'ircha ta'sir qilmadi. Ular yana xandaq devoriga suyangancha xayollari tizginini qo'yib yuborishdi.

Ayni damda, Nizam xayolan Qo'ytosh tog'lari orasida yurarkan, beixtiyor toshkentlik do'stlari Parkent degan joydan uzum olib kelganini esladi. Nizam o'shanda yeb-ichishdan ortgan uzumlardan vino tayyorlagan. "Ofatijon" vino bo'lgandi-da o'ziyam. Anor suvidek tiniq, hidi yoqimli-o'tkir, dimoqni yengil qitiqlab, birdan og'zingizda so'lak ajratadi. Ta'mida boshqa vinolarga xos taxirlik sezilmaydi. Nizamning bolaligi, aytish mumkinki, uzumzor-u vinolar ichida o'tgan. Ammo u boshqa joyda bunday xushta'm vino ichganini eslolmaydi. Nizam o'shandan buyon har yili pishiqchilik paytida atay Parkentga borib, sara uzum olib kelar va bir dunyo vino tayyorlab, maxsus xumlarga quyib, ularni yerga ko'mib qo'yardi. Vinolar faqat bayramlarda va nozikroq mehmonlar kelganda ochilar, mehmonlarga "uzumini yedirardi-yu, bog'ini aytmas" edi. Bir gal, Parkentdan uzum olib qaytayotganda, haydovchi yigit Farg'onada ham shunday mazali uzumlar ko'pligini aytib qoldi. Nizam hozir To'xliboydan Farg'onaning "Husayni", "Hasayni" degan ana shu uzumlari haqida so'ramoqchi

bo'lib, bir-ikki qarab qo'ydi. Ammo u ham xuddi o'zi kabi shirin xayollarga berilganini ko'rib, bezovta qilgisi kelmadi. "Keyinroq so'rarman", deb o'yladi u. Lekin, taqdir o'yinini qarangi, garchi Nizam bilan To'xliboy shundan keyin janggohlarda yana uch yil yelkama-yelka qon kechgan bo'lsa-da, uzum haqidagi suhbatga baribir navbat kelmadi. Farg'ona haqidagi savollar Nizamning ichida qolib ketdi.

Bu payt To'xliboy akasi bilan kolxoz raisining xonasiga kirib borgani, xona devoriga osib qo'yilgan burama shoxlarni ko'rib angrayib qolgani, o'shanda raisdan qo'rqish kerakligini bilmay, "Amaki, mana bu shoxlar o'zingiznikimi?" deb so'rab "qovun tushirgani"ni, keyin akasidan juda qattiq dakki eshitganini eslayotgandi. Axir, bola-To'xliboy raisning laqabi "Echki" ekanini bilmagandi-da. Bilganda ham baribir, "Shox o'zingiznikimi?" degan savoli raisni shu qadar izza qilishini tushunmas edi. Akasi bo'lsa, uni juda qattiq koyidi.

Raisning "shoxi"

O'shanda raisning xonasida odam ko'p edi. Noz-ne'matlarga to'la stol atrofida yigirma chog'li odam, ularning aksariyati shirakayf edi. Quyiyoqda o'tirgan jikkakkina kishi qo'lini ko'ksiga qo'yib, raisni obdon maqtayotganda, To'xliboy akasi bilan xonaga kirib keldi. Aslida, akasi – Jo'ra usta uni bunday

davralarga sira olib bormagan, hozir ham raisning xonasiga olib kirmoqchi emasdi. Faqat, rais buvaning tug'ilgan kuniga atab, bir oy davomida yasagan jimjimador javonchani bir o'zi ko'tara olmadi. Javoncha bir qarashda ixcham ko'rinsa-da, yong'oq daraxtidan yasalgani uchun juda og'ir edi. Buning ustiga, uning ichiga maxsus qurilmalar o'rnatilib, "sirli sandiqqa" aylantirilgandi. Javonning tepa qismidan bir qarich uzunlikda torgina teshik qoldirilgan bo'lib, undan javonga pul tashlash mumkin, ammo javonning old qismidagi, qulflab qo'yilgan qo'shtabaqa eshigini ochsangiz, ichidan pulni topolmaysiz. Pul javonning ikki yonidan pastga sirg'alib, tag qismidagi bo'shliqda taxlanib boraveradi. Uni olish uchun javonni chappa yonboshlatib, o'ng tomonidagi orqa oyoqchasini ichkariga yotqizilsa, javon ostidagi darcha ochiladi. Oyoqcha qancha ko'p yotqizib-turg'izilsa, darcha shuncha ochilaveradi. Yig'ilgan pulni olib bo'lgach, darchani yopish uchun o'sha oyoqchani aksiga harakatlantirish kifoya. Lekin javonning bu sirini Jo'raboy usta bilan To'xliboydan boshqa hech kim bilmas edi. Jo'raboy raisga bu sirni o'rgatib qo'yimoqchi edi. Shu bahonada, javonni birga yasagan To'xliboyning ham katta usta bo'lib, borayotganini aytib, uni yosh bo'lsa ham kolxozning qurilish brigadasiga ishga qo'yish uchun ruxsat so'ramoqchi edi. To'xliboyning

qiziquvchanligi pand berishini kim ham o'ylabdi, deysiz.

Aka-uka ustalar javonchani ko'tarib bazmga kirib kelganda, hammaning nigohi ularga – aniqrog'i, yog'ochining tabiiy sarg'ish naqshlariga yaltiratib ishlov berilgan, jimjimador javonchaga qadaldi. Oraga biroz jimlik cho'kdi. Ustalar ham to'xtab qoldi. Nutqi "uzilib" qolgan jikkak "notiq" tomoq qirib, endi gapini davom ettirmoqchi edi, stolning eng yuqorisida, raisdan ham teparoqda o'tirgan ikki kishi barobar qo'l ko'tarib, "Notiq"ni joyiga o'tirgizib qo'ydi. Hammaning havasli nigohlari ostida "sirli sandiq" aynan o'sha – burama shoxlar ostiga o'rnatildi. Jo'raboy odamlarga, To'xliboy esa shoxlarga qaradi. Bu orada rais ham stolni aylanib o'tib, ustalar oldiga kelib qolgandi. Shunda Jo'ra usta qo'lini ko'ksiga qo'yib, boshini biroz egib, raisga endigina salom berayotgan bir paytda, gajakdor shoxlarga qarab angrayib qolgan To'xliboy baland ovozda raisdan so'rab qoldi: "Amaki, mana bu shoxlar o'zingizkimi?"...

Birdan xona sovuq sukunatga cho'mdi. Raisning qoramtir yuzi avval qizarib, keyin ko'karib ketdi.

To'xliboy "Rais gapimni tushunmadi", deb o'ylab savolini qaytarmoqchi bo'ldi. "Amaki...", shu payt suratga aylangan odamlardan kimdir piqirlab kulib yubordi, yana kimdir qo'shildi. Rais qahrli nigohini boladan olib, o'tirganlarga qadadi. Hozirgina notiqni gapdan to'xtatib, joyiga o'tirgizib qo'yganlar kulayotgan edi. Ular "katta"lardan edi chog'i, raisning o'qrayishlari ularga kor qilmadi. Rais esa, To'xliboyning boshini silagan kishi bo'lib, barmoqlari uchi bilan uni ohista itarib yubordi-da, Jo'ra ustaga bir xo'mrayib qo'yib, o'tirganlar tomonga burilib ketdi. Stol yaqiniga borib, sharob to'la shishani qo'lga olarkan, zaharxanda kulimsirab, boshqalarga buyruq ohangida hazil qildi.

– Bo'lar ish bo'ldi, kulaver endi hammang. Bu bolapaqir kiyik shoxini ham rasvo qildi...

Stol atrofidagi vaziyat biroz yumshadi. Biroq hech kim oshkor kula olmadi. Aka-uka ustalar xonadan asta sirg'alib chiqib ketishdi.

Shundan keyin Jo'ra usta uch kungacha o'ziga kela olmadi. Hech qayerga sig'may qoldi. Faqat "uf" tortadi. Biror ish ham qilmaydi, To'xliboyni jerkiydi, xolos. Uch kundan keyin u kutgan mashina uylari oldiga kelib to'xtadi. Mashinaning atrofini mahalla bolalari o'rab olgan, hamma hayrat va quvonch bilan ulovni tomosha qiladi. Bunday paytda to'rt g'ildirakli aravaga chiqayotgan odamga havas bilan qarashadi. Odatda, mashinaga o'tirayotgan odam, bu nigohlarni sezib, ichida yengil qoniqish his qiladi. Ba'zan bu qoniqish kuchayib, iftixorga aylanadi va "kerilish" nomi bilan tashqi qiyofada aks etadi.

Ammo hozirgi holat boshqa edi. Mashinani ko'rib, usta Jo'raning nafasi ichiga tushib ketdi. U ostonada o'tirgandi. Chuqur xo'rsinib, og'ir qo'zg'aldi. Unga hayron termulib qolgan ukalariga bir-bir qarab, onasining oldiga keldi va xuddi vidolashayotgandek onasini unsiz, uzoq quchoqlab turdi. Sekin shivirlab, "meni kechiringlar" deb, boshini osiltirganicha mashina tomonga yurdi. Aka-uka ustalar va ona angrayganicha qolaverdi. Aslida bu mashina Jo'raboyning avvallari ham ko'p olib ketgan va uydagilar bunga o'rganib qolishgan edi. Bu gal usta Jo'raning bunday chiqib ketishi hammani hayron qoldirdi.

Qaysidir gapi yoki ishi bilan raisga yoqmay qolgani uchun arzimagan bahona bilan qamalib, bedarak ketganlarning ko'plarini uyidan ayni shu mashina olib ketganini hamma ham bilavermasdi.

To'xliboyning baxtiga katta akasi kechqurun shirakayf holda, o'sha gajakdor shoxni ko'tarib kirib keldi. Ma'lum bo'lishicha, sirli sovg'a raisga yoqib qolibdi. Javonchani sirini bilib olgach, kun davomida bir necha kishini chuv tushirib, pulini shilib, rohatlanibdi. Usta esa, o'sha kungi holatni eslatib, raisning kayfiyatini buzib qo'ymaslik uchun, ukasi haqida gap ocholmabdi. Faqat xayrlashayotib rais arxonning shoxini devordan olib, ustaga tutqazibdi.

– Mana buni "uloqcha"ngga berib qo'y, endi bu shox uniki bo'ldi. – debdi rais suzilib va o'zining topib aytgan gapidan o'zi mamnun bo'lib, rosa xoxolab kulibdi.

To'xliboy quticha voqeasini eslab, akasi bilan shunday sirli sandiqcha yasaganidan g'ururlandimi, yo beixtiyor raisni izza qilib qo'ygani ko'z oldidan o'tdimi, miyig'ida bir kuldi-yu, keyin akasini, mushtipar onasi, xotini va o'g'ilchasini sog'inib yuragi ezildi. O'zining ichki holatini sezdirmaslik va chalg'ish maqsadida Nizam ozarni yana savolga tutdi:

– Urushga o'sha yerdan kelganmisiz?

– Qo'ytoshda xotinim va qizim qolgan. – Nizam bu gaplarni chuqur xo'rsinib gapirdi. Gapirish asnosida biroz o'mganini to'g'rilab oldi. Shimining cho'ntagidan bir dona papiros oldi-da, uni yana burnining atrofida aylantira boshladi. Nizam to'xtab-to'xtab, "uf" tortgandek gapirar ekan, undagi boyagi his-hayajondan asar ham qolmagandi. – Biz u yerga 29-yili, konda ishlash uchun borganmiz. U oddiy kon emas, chinakam xazina.

– Qanday xazina, oltin topganmisizlar?

– Yo'q. Lekin yurtingda shunday xazinalar borki, sen hatto bilmaysan ham. "Volfram" degan narsani eshitganmisan?

– ...

– Qo'rg'oshinni-chi, qo'rg'oshinni eshitgandirsan...

– Ha, qo'rg'oshinni bilaman, – dedi usta negadir mamnun jilmayib.

– Volostonin, kvarsni-chi?

– ...

– Bularning bari noyob, qimmatli toshlar hisoblanadi, masalan, volfram dunyodagi eng toza metal... xullas, – dedi Nizam yana xo'rsinib. – Qo'ytoshdagi kondan qazib olinayotgan, har biri oltinga teng bu toshlar sizlarniki, asli. Lekin bugun ularning egasi boshqa.

Usta To'xliboy o'shanda keksa Nizamning ba'zi gaplariga tushunmagan bo'lsa-da, boshini tasdiq ma'nosida asta likillatib qo'yar, o'zbek tilida ravon, sodda gapirayotgan ozarbayjon amakiga termulib o'tirar edi. Birdan...

– Nemislar!!! – dedi kimdir qattiq shivirlab.

Hamma xandaqdan asta bosh chiqarib, nemislar kelayotgan tomonga qaradi. Biroq atrofni tuman qoplagan. Oppoq chimmat ichida hech kim ko'rinmadi.

– Hech kim yo'q-ku, – usta To'xliboy shivirlab, yonidagi ozarga qaradi.

Joyidan qimirlab ham qo'ymagan Nizam hamon papirosini burnining oldida aylantirib o'tirar edi.

– Nemis ham ahmoq emas, senga o'zini ko'rsatib keladigan, – dedi u qo'lidagi ermagiga termulib. – Bunaqa tumanda ularni ilg'ash qiyin. Sen ham behudaga kallangni ko'taraverma. Sen nemisni topguncha, u otgan daydi o'q seni topib olishi mumkin.

– Unda nemisning kelayotganini qanday bilamiz?

– Buning uchun aqlli kallasini ehtiyot qilishni biladiganlar bor. Ana, o'zlari chuqurga tushib olib, durbindan kuzatib turishibdi. – Nizam xandaqning kengroq va chuqurroq kavlangan, ustiga maxsus qora to'r yopilgan qismida to'planib olib, bir uchi tepaga chiqarilgan tirsakli durbinga qadalib, nimanidir qattiq muhokama qilayotgan komandirlarni imlab ko'rsatdi.

Usta To'xliboy ilgari bunday durbinni ko'rmagan edi. Shuning uchun pastdagi teshiklarga qarab, tepadagi teshik orqali qanday ko'rish mumkinligini tushuna olmay, komandirlarning harakatiga uzoq termulib goldi. Bir payt tirsakli durbinga tikilib turgan odam atrofidagilarga nimadir dedi va zobitlar to'rt tomonga yugurgilab, tarqab ketishdi. Hamma askarlar shuni kutib turgandek, bab-barobar multiqlardan oppoq tumanga qarata o'q ota boshladilar. Bir zumda hammayoq olatasir bo'lib ketdi. Nemis avtomatlari to'xtovsiz tarillar, palapartish otilayotan miltiq tovushlari gumburlar, har tomon-har tomondan odamlarning ingroqli baqiriqlari eshitilar, atrofda hamma o'zi bilganicha so'kinib o'q otayotgandi. To'xliboy ham "Ho' onangni..." deb so'kinib, o'zini xandaqning labiga urdi. U miltig'ini to'g'rilab, nemislar tomonga qarab endi bosh ko'tarayotgan edi, Nizam uning belbog'idan ushlab, ilkis pastga tortdi. To'xliboy pastga yiqilayotgan paytda kaskasiga juda qattiq zarba urildi. Xandaqning tubiga o'tirib qolgan To'xliboy, vajohat bilan Nizamga qaradi. Nizam esa, shundoqqina "burni

ostida” og’zidan tupuk sachratib, qahr bilan baqirayotgandi:

– Easingni yedingmi, necha marta aytdim senga, kallangni chiqarishga shoshilaverma deb, yo joningdan to’nganmisan?

To’xliboy nima deyishini bilmay, Nizamga baqrayib qoldi. Nizam To’xliboyning g’ijimlab turgan yoqasini qo’yib yuborib, yoniga o’tirdi. To’xliboyning boshi g’uvillab, yuragi dukillar, atrofdagi shovqin-suron unga eshitilmas edi. U asta kaskasini yechdi. Kaskaning gumbazi o’q zarbidan pachoq bo’lib qolgandi. U shunda tushundiki, agar Nizam tortib qolmaganda, kaskaning ber chetini pachoqlab o’tgan o’q aniq uning peshonasiga tegar edi. Nizam uning hayotini saqlab qolibdi.

Ana shu voqeadan keyin To’xliboy Nizamga juda qattiq suyanib qoldi. Har gal atrofdagilar “ura” deb jangga otilganda, Nizam va To’xliboy bir-birining yengidan uch-to’rt soniya ushlab turar, shu yo’l bilan bir necha bor bir-birlarining hayotini saqlab qolgandi. Chunki aksar hollarda xandaqdan birinchi otilib chiqqanlar dushman o’qidan okopga qaytib tushardi. To’xliboyning kaskasida ozar oshnasi to’xtatib qolgan paytda kelib urilgan ikki o’qning izi qolgan.

* * *

To’xliboy otasini yaxshi eslolmaydi. Onasining aytishicha, uni 30-yillarda ismi Qoraboy bo’lgani uchun “Sen ham boylardan ekansan-da”, deb sho’rolar otib tashlagan ekan. Shundan beri bechora onasi bolalarining ismini “boy” qo’shimchasi bilan atashga qo’rqar, “boy” o’rniga “jon” yoki “ali” qo’shib, “Jo’rajon”, “Sultonali” deb chaqirar edi. Faqat To’xliboyni “To’xlijon” deyolmay, “To’xliyoy” der edi.

To’xliboy uylangan, urushga ketayotganida esini tanib qolgan o’g’ilchasi bor edi. Afsuski, urush qiyinchiliklari ayolini ham olib ketibdi. Endilikda ovozlari ancha do’rillab qolgan o’g’li – Yo’ldoshalini o’z vaqtida qo’ni-qo’shnilar, mahalla-ko’y panohiga olgan ekan. Shundanmi, To’xliboyning qishlog’iga, mahalla ahliga mehri juda o’zgacha. Ayniqsa, bolalarni yaxshi ko’radi u. Har bahor sumalak pishar paytida, hamma ishini

yig’ishtirib, erta-yu kech yog’och qoshiqchalar tayyorlaydi. Keyin ertalab sumalakka ketayotgan bolalarga tarqatadi. Shuning uchun ayni o’sha kunlari atrofdagi bolalar ertalab vaqti turib, yuzini ham yuvmasdan, usta To’xliboyning uyiga chopishadi. Har yili ko’klam payti bexato takrorlanuvchi bu odat an’anaga aylanib, usta To’xliboyning umri oxiriga qadar davom etdi.

Qora quti

Mukarramxon yoshligida qishloqning eng shaddod, quvnoq qizlaridan edi. Turmush qurganidan keyingi dastlabki yillarda ham childirma chalib aytgan laparlari bilan dugonalar davrasini gullatib yurdi. Biroq uchinchi qizini tuqqandan keyin ancha o’ychan bo’lib qoldi. Odamlardan o’zini tortdi. Childirmaning chang bosdi.

Turmush o’rtog’i Melivoy urushning ikkinchi yili ko’klamida xizmatga chaqirildi-yu, undan kelgan birinchi xat qoraxat bo’ldi. Qoraxat asli o’sha yilning kuzida kelgandi. Ammo buni kolxoz idorasidagilar Melivoyning oilasidan yashirdi. Mukarramxonning nomiga yozilgan sovuq maktub idora burchagidagi qora qutiga yashirildi. Qutida egasiga yetib bormagan bunday xatlar ko’p edi.

Urushdan ancha oldin, kollektivlashtirish kampaniyasi boshlangan bir paytda odamlarning ot-xo’kizlari kolxoz hisobiga o’zlashtirilgan, “bular endi umumxalq mulki, sizga kerak bo’lgan paytda kolxoz molingizni albatta qaytaradi”, deb va’da qilingan edi. Urushning dastlabki yillarida yaqinlaridan qoraxat olgan bir-ikki oilalar ma’rakaga so’yish uchun, ba’zilar esa, erkagi urushga ketib, qiynalib qolgani uchun bir paytlar bergan o’sha ho’kizi yoki otini so’rab, kolxoz idorasiga murojaat qildi-yu, sho’ro bergan va’dalarning yolg’onligi fosh bo’ldi. Garchi hech kim yurak yutib kolxozga qarshi fikr aytolmagan bo’lsa-da, kolxoz raisining xonasidagi bejirim sandiqcha qora rangga bo’yalib, xonaning bir chetiga – kolxozga qoramol berganlarning yaqinlaridan kelgan qoraxatlarni solish uchun joylashtirildi. Qoraga bo’yalgan bu qutida nima saqlanishini rais va pochtachidan boshqa hech kim bilmasdi. Mukarramxonning eri Melivoy ham

asli katta yer egasi – Dadaxon boyning o'g'li bo'lsa-da, kolxoz tuzish paytlarida “qo'li qisqa” bo'lib qolgan, bisotidagi bitta-yu bitta buzog'ini ham kolxozga topshirgan edi. “Keksa onasi va uch norasida qizi bilan qolgan Mukarramxon eridan kelgan qoraxatni ko'rgach, ana shu buzoqni so'rab kelishi mumkin”, deb taxmin qilishdi va qoraxat qora qutiga berkitildi.

Begona askar

Melivoy urushga ketganiga rosa ikki yil to'lganda, qo'shni qishloqlik bir nogiron “frontovoy” Mukarramxonni yo'qlab keldi.

Dalaga chopqillab borib, hansirab, entikib-entikib, duduqlanib gapirayotgan bolalardan uyiga bir qo'li yo'q qandaydir askar kirib ketganini eshitgan Mukarramxon bolalar yetkazgan xabarning boshiketini tushunib ham ulgurmay, jonholatda uyiga chopdi.

Bir tabaqasi qiyshayib yotgan taxta darvozaning ilkis taraqlab sinishi va ayol kishining nimadir deb qattiq chinqirishidan ayvonda o'tirgan kampir bir sapchib tushdi. Uning yonidagi harbiy kishi ham cho'chigandek, shoshilib ortga qaradi-yu, hovlining o'rtasida unga qaragancha, haykaldek qotib qolgan, ro'moli uchgan boshi va yelkalari uzra yoyilgan sochlari to'zg'igan, yalang oyoqlari tinimsiz titrayotgan xushro'y ayolni – tik turgancha hushidan ayrilayotgan Mukarramxonni ko'rib, vaziyatni tushundi.

O'zidan xijolat bo'ldi. Asli, o'zi ham harbiy kiyimda kelmoqchimasdi, lekin nachora, boshqa kiyimi bo'lmagach...

– Voy bolam, senga nima bo'ldi?! – kampir kalishini kiyishni ham unutib, hovli tomon shoshildi. Garchi Mukarramxonga qarab turgan bo'lsa-da, uning hushidan ayrilib, yonboshiga qulayotganini oldiniga anglamay qolgan mehmon birdan sergak tortdi-yu, ayolning tepasiga kampirdan oldin yetib keldi, biroq nomahramga qo'l uzata olmay, yana garangsib qoldi. Bu orada Mukarramxonning o'qdek otilib hovliga kirib ketganini ko'rgan va uning g'ayriodatiy chinqirganini eshitgan qo'shnilar ham hovliqib kirib kelishdi. Ular hovlining o'rtasida qaqqayib turgan bir qo'li yo'q notanish askar va uning yonida hushsiz yotgan Mukarramxonni ko'rib, biroz karaxt bo'lib turishdi-da, birdan chuvillashib Mukarramxonga yopishib ketishdi.

Mukarramxon o'ziga kelib, ayvonda yotganini, atrofni qo'shni ayollar o'rab olganini ko'rib, oldiniga hayron bo'ldi. Keyin ko'zlari bilan asta noma'lum askar kishini qidirdi. Mehmon hovli chetidagi marvartakka suyanib o'tirgancha, bir parcha qog'ozga maxorka solib, papiros o'rashga urinardi. U bir qo'llab ishlashga hali o'rganmaganmi, yoki asabiylashib, o'sha bitta qo'li ham to'xtovsiz titrayotganidanmi, papiros o'rashga qiynalar, peshonasini marjon ter bosgandi.

Askar atrofdagi nigohlarning o'ziga qaraganini sezib, biroz jim qoldi. O'ralmagan papirosni g'ijimlab, bir chetga uloqtirdi va o'rmidan turib ohista ayvonga yaqinlashdi.

– Singlim, meni kechiring, sizlarni bunchalar yurako'yin qilaman deb o'ylamagandim. Xudo rahmati Melivoyning...

– Ah?.. – Mukarramxon bir baqirib, jim qoldi. Ko'zlarini katta-katta ochgancha suratdek qotdi. Uning yana hushidan ketganini oldiniga hech kim sezmad. Mehmon esa hayron, hamma og'zini ochgancha unga angrayib qolgan. Askar bir rasmdek qotgan Mukarramxonga qaraydi, bir boshqalarga, “nahotki bular Melivoyning halok bo'lganini eshitishmagan bo'lsa?”.

Shu payt Mukarramxon “gup” etib yoniga ag'darildi. Bu gal uni o'ziga keltirishga ancha urinishdi. Kun botdi. Hovli odam bilan to'la. To Mukarramxon o'ziga kelmaguncha, odamlar askar kiyimidagi mehmondan “xudo rahmati Melivoy” degan gapning izohini so'rashga botinolmadi. Ketganidan buyon daragi bo'lmagan Melivoyning halok bo'lgani haqidagi taxminlar aniqlanib, endi faqat tafsilotlarini eshitish qolgan edi, xolos.

Mukarramxon o'ziga kelgach, mehmon ham ko'p mahtal qilmadi. Melivoy bilan Qo'qon vokzalidayoq tanishganini, Qozog'iston cho'llaridagi o'n kunlik harbiy mashg'ulotlar o'tashgani, to'rt kun poyezdda yurib, Krasnodar

o'lkasidagi Kuban degan bir daryo oldidan chiqishgani, daryodan kechib o'tib, endigina Armavir degan shaharga kirib borishganida, birdan nemis samolyotlarining "bombalar yomg'iri" ostida qolishlari, fashistlar bilan birinchi qirg'inbarot jang, daryoga chekinish chog'ida Melivoyning ham halok bo'lgani va jangdan keyin uni o'sha qonli sohildagi kekxa eman yoniga o'z qo'llari bilan dafn etganini yerga qarab, bir nuqtadan ko'z uzmay gapirib berdi.

– Ertasiga ertalab, – dedi mehmon

Mukarramxonga qarab, – sizning nomingizga, eringiz Melivoy Dadaxonovning Krasnodar o'lkasida, Armavir shahri yaqinidagi janglarda qahramonlarcha halok bo'lgani haqida qora... imm, maktub yozib, jo'natishganini o'z ko'zim bilan ko'rganman. Bu voqea, yanglishmasam, 1942 yilning o'rtalarida, avgustning sakkiz yoki o'ninchilarida bo'lgandi... Xatni olgansizlar deb o'ylab, sizdan ko'ngil so'rashga, do'stimning qizlaridan xabar olishga kelgandim. Yarangiz yangilanishini bilardim-u, lekin noxush xabarni mendan eshitasizlar deb o'ylamagandim.

Mehmonning hikoyasi tugaganidan keyin, oraga noxush sukunat cho'kdi. Oqsoqollar yer chizib, ayollar yoqalarini g'ijimlab o'tirganicha o'y surar, ular hatto nafas ham olishmasdi go'yo.

Mehmonning yonida o'tirgan qo'shni chol asta tomoq qirdi, hamma uning serajin yuziga tikildi. Biroq u qoqsuyak jussasini tutnovda hassasiga suyaganicha, yerga tikilib o'tiraverdi. Boboning yo'tali bahona sergaklangan ayollar endi asta shivirlab, atrofga olazarak qaray boshladilar. Hozirgina ularning orasida qishloq pochta-chisining ayoli ham bor edi, uning davradan sirg'alib, uyiga qochganini hech kim sezmay qoldi.

Uzoqdan kelayotgan samolyotning ovozi yaqinlashgani sari kuchayib borgani kabi, Mukarramxonning hovlisida to'plangan ayollarning pichirlashib boshlagan shovqini ham tez orada rostmana baqir-chaqirga aylanib ketdi. Kimdir Gitlerni, yana kimdir pochta-chini ayovsiz qarg'ar, "bunda balki pochta-chining aybi yo'qdir", deb taxmin qilgan ayolni yumdalagudek bo'lib o'rtaga olishar, bir-ikki ayol esa urushga ketganicha daragi bo'lmayotgan o'z yaqinlaridan

ham allaqachon qoraxat kelgan bo'lsa kerak, deb uvvos solib yig'lashga tushgandi...

Albatta, keyinchalik "qora quti" siri oshkor bo'ldi. Xatlar egalariga topshirildi. Garchi bir kunda biryo'la o'nlab xonadon aza ochib, qishloqni ayollarning ayanchli yig'isi tutib ketgan bo'lsa-da, ko'ngillarda allanechuk yengillik bor edi. Har holda, mavhumlikning adoqsiz iztiroblaridan ko'ra, achchiq bo'lsa-da, haqiqat yurakka ko'proq taskin berarkan.

Qutining oshkor bo'lishi va xatlarning yashirilish sababi haqidagi xabar qishloq ahlini larzaga soldi. Garchi hech kim bu haqda oshkor aytmasa-da, odamlarda raisga, kolxozga va umuman rahbarlarga bo'lgan ishonch, hurmat yo'qoldi. Shu voqea sababmi, boshqami, bu qishloqdan yillar davomida hukumat idoralarida ishlashga ishqiboz chiqmadi.

"Qora quti" voqealari, ayniqsa, To'xliboyning hayotini tubdan o'zgartirib, uni qishloq qahramoniga aylantirdi.

Urushdan qaytib...

To'xliboy urushdan qaytib, qo'li-qo'liga tegmay ishlayotgan bo'lsa-da, biri ikki bo'lganini bilmaydi. Chunki ustahaqi uchun beriladigan pulning o'zi yo'q odamlarda. Uylar esa ta'mirga muhtoj, kimningdir tomi o'pirilib tushgan, yana boshqa xonadonning erkaklari urushdan qaytmagan, tokso'risi ag'anab, uzumlari yerparchin bo'lib yotibdi... To'xliboy hech kimning ra'yini qaytarmaydi. Yo'q ham demaydi, ishim uchun buncha so'm, yoki falon narsa berasiz ham demaydi.

– Boriga shukur, – deydi To'xliboy. – Odamlar topganini o'zi yemay ustaning oldiga qo'yadi, bolasiga bermay saqlagan turshagi bormi, jiydami yo jo'xorimi... qiyig'imizga tugib beradi, ba'zan hatto uch-to'rt tanga yoki bir-ikki kilo bug'doy berib kuzatadiganlar ham bor, qo'li yupqarib qolganlar esa sidqidildan duo qiladilar, bundan ortiq ehtiyom bormi.

To'xliboy ustachilikni akasidan o'rgangan, ular oilada besh aka-uka edi. Kolxozdagi omborlar,

bostirmalar, ko'priklar va ko'p uylarni ana shu aka-uka Qoraboyevlar qurishgan. Biri-biridan qo'ligul bu besh og'a-ini qishloqning eng oldi yigitlariga aylanishgan va ularning onasini "Besh bolali boy xotin" deyishardi. Afsuski, boy onaning ayni ko'zi quv nab, o'zi yayrab yashaydigan davri boshlanganda, baxtiga ko'z tegdi. Aka-uka ustalarni birinchilar qatori bir kunda urushga jo'natdi.

To'xliboy oyoqlarini sovuqqa oldirib, urushdan "omon qaytgan"ida akalaridan birortasi ham tirik qolmaganini, to'rt o'g'lidan qoraxat olgan onasining ham farzandlari dog'iga dosh berolmay olamdan o'tganini eshitib, karaxt bo'lib qoldi. Urushga qaytgisi, akalarini o'ldirgan o'sha fashist-gazandalardan ayovsiz o'ch olgisi keldi-yu, endi kech edi. U uyga urushni tugatib qaytgandi.

Mehribon akalaridan ketma-ket qoraxat kelgan ayni o'sha kezlarda o'zi ham urushning eng oldingi safida edi. Kim bilsin, o'shanda eshitganida, akalarining qotillaridan xumordan chiqquncha o'ch olgan va hozir bu qadar alam bilan ezilmagan bo'larmidi...

Shunday paytlarda u fashistlarni hech ikkilanmay sovuqxonlik bilan, hatto chavaqlashga tayyor bo'lib ketardi. Ba'zan uni janglarda bosiqroq bo'lishga o'rgatgan Nizam og'ani uchratganiga afsuslar ham qildi, lekin keyinroq bu afsusidan o'zi uyaldi. Chunki u aynan Nizam tufayli urushdan omon qaytgandi.

* * *

To'xliboy qaytganining uchinchi kuni uyida marhum ota-onasi va akalari uchun chog'roq xudoyi-xatm o'tkazdi. Bunday tadbirda, odatda, qishloqning uch-to'rt keksasi va qo'ni-qo'shnilar chaqirilar, xonadondan o'tganlar ruhiga atab Qur'on tilovat qilinar edi-yu, lekin tadbirning aksar qismi qishloq va olam yangiliklari muhokamasiga bag'ishlanardi. To'xliboy Mukarramxon va noma'lum askar, raisning xonasidagi allaqanday qora quti haqidagi hikoyalarni o'shanda eshitdi. Oqsoqollarning aytishicha, Mukarramxon va askar voqeasidan keyin bir guruh ayollar avval pochtachini o'rtaga olishibdi. Qora xatlar qora qutiga solib

qo'yilganini eshitib, to'polon qilib, raisning oldiga borishibdi. Rais avval militsionerni chaqirtiribdi. Keyin hammaning oldida o'sha mashhur qora qutining qopqog'ini ochibdi. Qutining ichida to'rt dona turshakdan boshqa hech narsa yo'q ekan. Ayollarning da'vosi puchga chiqibdi.

Ustaning isyoni

Bu gaplarni eshitib o'tirgan usta To'xliboyning qoni qaynadi. "Qora quti" deganlari, bu o'sha, Jo'raboy akasi bilan birga yasagan, har eslaganda ko'ngli allanechuk iftixorga to'ladigan sirli quticha ekanini va nima uchun uning eshigini ochishganda ichidan qoraxatlar topilmaganini tushundi. "Eh!!!" deb chap qo'lining kaftiga g'azab bilan qattiq mushtladi. G'ala-g'ovur suhbat bilan bo'lib, bee'tibor o'tirgan mehmonlar To'xliboyning bu keskin harakatidan bir sapchib tushishdi. "Astag'firulloh, – deyishdi keksalar bab-barobar. – Ha, To'xliboy?.."

Usta indamadi. O'midan dast turdi-yu, uydan chiqib ketdi.

Usta To'xliboy raisning xonasiga shu qadar shitob bilan kirib keldiki, to bu yerda hech kim yo'qligini ko'rib to'xtaguncha, xonaning o'rtasiga yetib borgandi. U keng xonada kalovlanib turib qoldi. Oldiniga nima qilishini bilmay, atrofga alangladi. Biroz jahlidan tushdi. Shunday paytlarda doim uni yengidan ushlab, tortib qoluvchi ozar oshnasini esladi. Agar u shu yerda bo'lganida... yo'q, hozir u ham baribir ustani to'xtatib qololmasdi. To'xliboy endi ikki dunyoda ham akasining sovg'asidan bu qadar jirkanch maqsadlarda foydalangan, qolaversa, urushda halok bo'lganlar xotirasiga nopisandlik qilib, ularning ruhini chirqillatgan raisni kechirmaydi. "Urushning dahshatini ko'rmagan-da, bachchag'ar!..." Shularni o'ylarkan, ustaning g'azabi yana jilovdan chiqib ketdi. U qahrli nazari bilan chollardan eshitgani asosida rais xonasining burchaklarini "titkilay" boshladi. Ana u. Xonaning oyoq tomonidagi bir burchakda mung'ayibgina turibdi.

To'xliboy og'ir qutini quchoqlab ko'tarib, xonadan chiqib ketayotganda, ro'parasida

halloslab o'sha "echki" rais bir militsioner bilan paydo bo'ldi. Militsioner raisning xonasidan davlat mulkini o'g'irlab ketayotgan "o'g'ri"ni ushlamoqchi bo'lib, oldinga tashlangan edi, rais uning qo'lidan ushlab qoldi. U To'xliboyni tanigan, ustaning ko'zidagi qahr sababini ham anglagan edi. Ustani bu alfozda to'xtatish qoraxatlar va qora quti sirini fosh qilib qo'yishi mumkinligini tezda anglab ulguragan edi u. Rais qo'llarini orqasiga qilib, usta To'xliboyga qalin, quyuq qoshlari ostidan o'grayib qararkan, ko'nglidan shunday fikrlar o'tdi: "Ha bolakay, sen ulg'ayib, men qaridim. Lekin tanobingni tortib qo'yishga hali ham qurbim yetadi. Sendan zo'rlari ham menga sakrab ko'rgan, lekin uch kunga bormay "mishig'i"ni oqizib qaytib ketishgan. Ko'ramiz, sening chiranishing necha kunga yetarkan. Urush qatnashchisi bo'lsang-da, men seni baribir yanchib tashlay olaman..."

Lekin bu gaplar ustaga kor qilmasligini raisning o'zi ham sezib turardi. Shuning uchun u ko'nglidagini tashiga chiqarmadi. To'xliboy esa, aksincha, uning bir og'iz qarshi gapirishini kutayotgandi. Uning raisga aytadigan bir dunyo "zaharli" gaplari bor edi. Raisning bitta gapi, u qanday ohang va mazmunda bo'lmasin, ustaning dahanaki hujumini boshlab berardi. Ammo rais indamadi.

Yong'oq daraxtidan, ichiga bir nechta temir moslama – shestirnalar o'rnatilib yasalgan sirli sandiq – qora quti anchayin og'ir edi, uni ko'tarib turish bir kishiga oson emas. Shuning uchunmi, yoki turgan sari ustaning g'azabi ortib borayotganidanmi, uning peshonasini ter bosib, nafas olishi tezlasha bordi. Burun kataklari kengayib, pishillab nafas olishi To'xliboyning ayni paytdagi holatini yanada vajohatli qilib ko'rsatayotgandi. Rais asta yon tomonga surilib, ustaga teskari qarab oldi. Uning bunday qilishini kutmagan usta oldiniga hayron bo'lib, bir raisga, bir militsionerga qarab qo'ydi-da, ikkisining o'rtasidan og'ir qadamlar bilan shaxdam yurib, chiqib ketdi.

– Uch kun, – dedi rais militsionerga qarab. – Mana ko'rsan, uch kun o'tmay, oyog'imga bosh urib keladi hali, yalinib, ish so'rab, och qoldim

deb. O'shanda gaplashamiz, bu qon kechgan "qahramon" bilan.

Zobit indamadi. U To'xliboyni yaxshi bilardi. "Bu yerlardan ko'chib ketsa-ketadiki, – deb o'yladi u ichida, – ammo sening oldingga bosh egib kelmaydi".

Militsioner qisman haq edi. Usta ko'chib ham ketmadi, raisning oldiga biror marta ish so'rab ham kelmadi. U umrining oxirigacha odamlarning uylarida ustachilik qilib yashadi. Rais uni bir necha bor ishsiz yurganlikda ayblab, jazolamoqchi bo'ldi, ammo jur'ati yetmadi.

Qishloq guzari yaqinida kattagina otxona bor. Unda kolxoz otlari, arava va omochlari saqlanadi. Ishchilar, otboqarlar va otlarga To'xliboyning yaqin oshnasi Po'latboy bosh. Shuning uchun uni "Po'lat karvon" deb atashadi. Qishloq oqsoqollari guzarda, shu Po'lat karvonning darvozasi oldidagi katta tol soyasida o'tirishni yaxshi ko'rishadi. Chunki bu yer yangiliklar makoni, qishloqning har to'rt tarafidan odamlar ham, ularga qo'shilib ma'lumotlar ham dastlab shu chorrahaga – guzarga keladi. Hozir ham shu tolsoyada uch-to'rt chol usta To'xliboyning "bema'ni" qilig'ini muhokama qilib o'tirishibdi. Nima emish, usta uyi to'la mehmonlarni tashlab, shart turib, qayoqqadir ketib qolibdi. U raisning xonasidagi qora quti haqidagi mish-mishlarni eshitganida qattiq g'azablanib, ikki-uch bor so'kinibdi-da, shart turib chiqib ketibdi. Do'kon qorovulining aytishicha, u Po'lat karvonning ot-aravasini olib, kolxoz markaziga ketgan emish. "Ishqilib, o'z boshiga biror g'alva boshlamasin-da", deyishdi oqsoqollar xo'rsinib.

Usta guzardan o'tayotganda ham jahlidan tushmagandi. U yetaklab olgan ot ham qora terga tushgan. Aravada qora quti. To'xliboy odatiga xilof, oqsoqollarga salom bermadi. O'z xayollari bilan band edi u. Usta ot-aravani guzardan uncha uzoq bo'lmagan hovli oldida – Mukarramxonning darvozasi yonida to'xtatdi. Bunisi hammasidan qiziq bo'ldi. Nega Mukarramxonning uyi oldida, qora qutida nima bor o'zi, bir to'da ayollar

borishganida uning ichidan atigi uch-to'rtta turshak topilgan ekan xolos, unda usta To'xliboy nimani isbotlamoq-chi? Savollar ko'p, ularga javob olish uchun To'xliboyning ortidan borgan ma'qul.

To'xliboy Mukarramxonning darvozasi oldida biroz turib qoldi. Uy egalari chaqirishga botinolmadi. Bu orada, aravani atrofdan to'plangan erkag-u ayollar o'rab olishdi. G'ala-g'ovur kuchayganda darvoza ochilib, avval ro'molining bir uchi bilan yuzini yarim to'sganicha Po'lat karvonning ayoli – "Targ'ovolik" chiqib keldi. Bu ayol o'n besh yoshida Targ'ovo qishlog'idan olib qochib kelgan bo'lib, "Targ'ovolik" nomi bilan tanilgan. Uning asl ismi Shodmonoy ekanini ko'plar bilmasdi hatto, ammo nihoyatda bolajonligi, shirinso'zligi, biror marta ham baland ovozda gapirmagani bilan qishloq ahli orasida bu ayol juda katta hurmat qozongan edi. Hozir ham uning salomini deyarli hech kim eshitmadi. "Targ'ovolik"ning ortidan odamlarning bu yerda to'planish sababini tushunmay, hayron-u lol bo'lganidan yuzini to'sishni ham unutmagan Mukarramxon ko'rindi. U chiqib kelganida hamma birdan jim bo'lib qoldi. Shunda usta tomoq qirib, sandiqning oldiga keldi va indamay qutini yon tomonga yonboshlatdi. U sandiqchani orqa oyog'ini yotqizib-turg'izayotganda atrofdagilar qiziqish bilan unga yanada yaqinroq keldi. Qutining tagi ochila boshlaganda esa, hamma birdan "vuy-y-y" deb, negadir ortga tisarildi...

Qora qutidan uchburchak qilib taxlangan bir dasta xat chiqdi. To'xliboy ularni birma-bir ko'rib, orasidan bir xatni tanlab oldi-da, qolganlarini shundoqqina yonida turgan Sotivoldi domlaga uzatdi. Domla o'qimishli odam. U hatto urushda ham eng oldingi safda – razvedkada xizmat qilgan. Ko'ksida qator ordenlari bor. U urushda halok bo'lganlar xotirasini qadrlashni boshqalardan ko'ra ko'proq biladi. Qolaversa, xatlar orasida boshqa qishloqliklarga tegishlilari ham ko'p. Ularni egalari yetkazishni domladan yaxshi biladigan odam bo'lmasa kerak. Usta shularni o'yladi, boshqalar uni tushundi. Ammo ajratib olingan bitta xat...

To'xliboy Mukarramxonning oldiga keldi. Xatni uzatib, hamdardlik bildirdi:

– Melivoy yaxshi yigit edi. Urush barchamizning qadrdonlarimizni olib ketdi. Lekin, tushuning, ular shunchaki o'lgani yo'q. Ular bizning tinch, yaxshi yashashimiz uchun jon berishdi. O'zingizni ancha oldirib qo'yibsiz, iltimos, ularning ruhini chirqillatmang.

Mukarramxonning ko'zi yoshga to'ldi, biroq ro'parasida urush yillari bir yo'la onasi va to'rt akasidan, rafiqasidan ayrilgan, buning ustiga uni deb o'zini ne xatarlarga qo'yib, raisning xonasidagi qora qutini olib kelgan kishi turgani bois, yig'lay olmadi. Aksincha, botinib, ustaning ko'zlariga boqdi. Naqadar mehribon va ayni damda qayg'uga limmo-lim ko'zlar.

– Meni kechiring, – dedi To'xliboy ham Mukarramxonning yig'idan qizargan, lekin shahloligini yo'qotmagan ko'zlariga qarab.

– Sizni, lekin nega?

– Bu sandiqni Jo'ra akam bilan yasab, raisga sovg'a qilgandik. Lekin uni qora qutiga aylantirishlarini bilmagan edik.

– ...

Usta asta burilib uyi tomon ketdi. Sandiqqa ham qaramadi, atrofdagilarga ham. U charchagandi. Qadamlari g'oyat og'ir, arang yurib borardi. Lekin ruhida allaqanday yengillik bor, negadir Mukarramxonning taajjub to'la shahlo ko'zlari uning ko'z oldida muhrlanib qoldi...

* * *

Oradan to'rt oy o'tib, usta To'xliboy Mukarramxonga uylandi.

* * *

Sandiq esa, sirlari fosh bo'lgach, keraksiz matoh bo'lib qoldi. O'sha kuni Po'lat karvon ot-aravaga qo'shib uni ham kolxoz otxonasiga olib kirib ketdi. Shundan keyin ancha vaqtgacha hamma uni unutdi. Biroq oradan bir necha yillar o'tgach, rais o'lgan tunda kimdir uni topib, raisning qabri boshiga qo'yib ketibdi. Bu ishni kim qilgan, qanday qilgan – buni hech kim bilmaydi. Yoki bilsa ham aytmaydi.

**Konstantin
PAUSTOVSKIY**

(1898–1968)

*“Romantiklar”,
“Tovlangan
bulutlar”
romanilari
“Qorabo’g’oz”,
“Kolxida” va
“Shimol qissasi”
qissalari
kitobxonlarga
yaxshi tanish.
Shuningdek, “Yiroq
yo’llar” va “Oltin
gul” qissalari
hamda bir qancha
hikoyalari o’zbek
tiliga tarjima
qilingan.*

**Abdimurod
QODIROV**
tarjimasi.

HIKOYANING TUG’ILISHI

(Hikoya)

Bu voqea Moskva shahri yaqinida, chekinayotgan qishning so’nggi kunlaridan birida sodir bo’lgan edi. Tong rosa cho’zilgan tun tufayli uyqudan uyg’onolmay karaxt edi. Unda-bunda dalahovlilarning chirog’i yonib turar, ora-sira qor uchqunlardi.

Yozuvchi Muravyov vagonning old tarafiga o’tib, tashqi eshikni ochib yubordi va ko’z o’ngidan o’tayotgan qish suratiga ancha vaqt tikilib qoldi. Ehtimol, buni qish ham deb bo’lmas: rutubatli kun, iliq nam shamol shiddat bilan bostirib kelganida erish boshlanib daraxt shoxlaridan yerga ilk tomchilar tomchilaydi. Bunday payt o’rmondagi chuqurchalar ustidagi muz qisirlab, tagidagi buloqchalar ohista jildiraydi. Ular o’zi bilan ko’plab pufakchalarni oqizib keladi. Kumush pufakchalar turnaqator chopqillaydi, ba’zan suv tagidagi quvragan xashklarga ilashib qoladi. Qandaydir ko’kragida pushtirang dog’lari bor kulrang qushcha jilg’a tepasidagi daraxt shoxiga mahkam o’rmashib olib, bir ko’zi bilan o’ynoqlayotgan pufakchalarni kuzatadi, chiyillab, ustidagi qorni silkitadi. Demak, bahor yaqin!

Shunday kunlar bo’ladiki, bizning nazarimizda hayot porloq va uyg’un bo’lib tuyiladi. Hozir Muravyov

bilan ham shunga o’xshash voqea sodir bo’layotgandi.

Ilgarilari adabiyotchilar kitobxonlarga turli savollar bilan murojaat qilishni yoqtirishardi. Nega zamonaviy yozuvchilar ba’zida bunday muloyim uslubdan foydalanmasliklari kerak – o’yladi Muravyov.

Nega, masalan, hikoyani shunday boshlasa bo’lmas ekan:

“Muhtaram o’quvchim, kishini to’satdan va hech bir sababsiz chulg’ab oladigan muqarrar baxt tuyg’usi sizga tanishdir? Siz ko’cha bo’ylab ketyapsiz va shunda yuragingiz yer yuzida ajoyib bir voqea yuz berganiga ishonganingiz tufayli gupillab ura boshlaydi, siz bilan shunday voqea bo’lganmi? Albatta bo’lgan. Bunaqangi kayfiyatning sababini izlaganmisiz? Dargumon.

Agar baxtni oldindan sezish tuyg’usi sizni aldagan bo’lsa ham, unda shunchalar ko’p kuch borki, u kuch keyinchalik yashashingizga yordam bergan bo’lib chiqadi”.

– Inson kayfiyatining samarali, biroq ochilmagan qirralarini izlash va topish yozuvchilarning ishi, – deb o’yladi Muravyov. – Bu ham ijodning bir sohasi.

Mehnat! Butun tevarak-atrof u bilan to’lib toshgan, minglab tonnalik yuk poyezdlari sharaqlab o’tyapti. Bu mehnat.

Samolyot qorli tekisliklar ustidan guvullab uchmoqda. Bu ham mehnat. Elektr uzatkichlar ulkan quvvatga ega tok kuchini qorong'ulik qo'ynidan olib o'tmoqda va bu ham mehnat.

– Qor bilan qoplangan ko'p millionli mamlakat nima uchun mehnat qilyapti? – dedi o'ziga-o'zi Muravyov. – Va nihoyat men o'zim nima boisdan mehnat qilyapman?

– Yashash uchunmi? Yuksak ma'naviy boylıklar uchunmi? Insonning go'zal, oddiy va oqil bo'lishi uchunmi? Va nihoyat, muhabbat hayotimizni sof nafasi bilan to'ldirishi uchunmi? Ha, shuning uchun! Pushkin kuylovchi she'rlarida so'raganiday:

*Kim o'stirdi bu qorda dilbar atirgullarni,
Ayt: kim temir davridan oltin davrni topdi?*

– Albatta, biz, – o'zi o'ziga javob berdi Muravyov. Qor vagonga yopirilib, yuziga qo'nib erib ketardi. – Biz bo'lmasak, boshqa kim?"

Muravyov Moskvada nashr etiladigan jurnallardan biriga mehnat mavzusida hikoya yozishga topshiriq olgan edi. U bu hikoya ustida ko'p ishladi, biroq hech bir natija chiqarolmadi. Chunki mehnatni batafsil tasvirlash insonni chekkaga surib qo'yadi-da. Inson bo'lmaganidan keyin hikoya anchayin zerikarli bo'lib qoladi. Muravyovga hikoyaning qovushmayotganiga sabab Moskvadagi g'ala-g'ovur muhit – telefon qo'ng'iroqlari, turli tashvishlar, mehmondorchilik va majlislar bo'lib tuyildi.

Xullasi kalom, Muravyovning jahli chiqdi va shahardan jo'nab ketdi. Moskva yaqinidagi shoxobchalardan birida do'stining o'z dalahovlisi bor edi. Muravyov dalahovliga ko'chib borib hikoyani tugatmaguncha u yerda qolishga qaror qildi. Dalahovlida do'stining uzoq qarindoshlari turishar, lekin Muravyov ularni hech qachon ko'rmagan edi.

Shimoliy vokzalda, Muravyov shahar tashqarisiga jo'naydigan poyezdga chiqish uchun perron bo'ylab ketayotganida yuragi hapqirib ketdi va u endi omadim chopadi, deb o'yladi. U bu omad qanday kelishini tasavvur ham qildi. U buni butun vujudidagi tetiklik, ichki hayajonni jilovlash, atrofdegilarni eslab qolishdagi ziyraklik, bu notanish dalahovliga tezroq yetib olish istagi kabi aniq

alamatlar tufayli bilardi. U tezroq osoyishta ishga kirishib, oppoq qog'ozni qo'lga olishini bilar, mudom xayolida sevimli she'riy satrlar charx urib aylanardi.

*"Hayajondan yurak iymanar,
Duk-duk urib sado beradi.
Quroq tushday chopar, izlanar
Va ozodlik gulin teradi".*

Muravyov shunday hayajon bilan qarag'ayzor o'rmonning dala hovlilarga tutash temiryo'l stansiyasida poyezddan tushdi. Stansiyada hech kim ko'rinmasdi. Faqatgina sovuqdan patlari hurpaygan bir to'da chumchuq yog'och panjaralar ustiga qo'nib olib, poyezdga norozi qiyofada qarab turishardi. Muravyov ularning yonidan o'tayotganida cho'chimadilar ham, hatto pati bilan turtib yuborishga sal qoldi. Faqat bir chumchuq Muravyovning tepasida turib nimadandir norozi chiyilladi. "Beadab, meni so'kayapti shekilli, o'yladi Muravyov va burilib chumchuqqa dedi: – O'zingni kim deb o'ylayapsan?" chumchuq bit ko'zlarini qadab, uning ortidan norozi qarab qoldi.

Dalahovli stansiyadan uch kilometrcha olisda edi. Muravyov ovloq yo'ldan ketib borardi. Onda-sonda siyrak daraxtlar orasida sayhonliklar ko'zga tashlanar, ularning tepasidagi osmon qizarib turardi. – Nahotki kun botgan bo'lsa? – qattiq ovozda gapirdi Muravyov va bu joyda, shahar tashqarisida o'zi bilan o'zi gaplashayotganini payqab qoldi. Kun tez tugab borar, yorug'lik shu'lası deyarli ko'rinmasdi. G'ira-shirada birorta ham quyosh nuri qirov bosgan daraxt shoxlariga tushmas, ularni oppoq nurlari bilan erkalamas, qorga xira soyalar tashlamasdi.

Yo'l jarlik ustidagi yog'och ko'prik tarafga endi. Uning tagidan jilg'aning shildirashi eshitilardi.

– Aha! – o'zida yo'q suyundi Muravyov va to'xtadi.

Muz ostidagi suv o'yib ketgan chuqurchada chopqilayotgan loyqa suv, uning tagida toshchalar ko'rinib turardi.

– Qishda buncha suvni qayerdan olasan oshna? – so'radi Muravyov.

Jilg'a javob bermadi, albatta. U ovozi goh pasaytirib, goh jaranglatib oqishda davom etardi.

Suv yaltiroq muz parchalarini bo'lakchalarga bo'lar, bir-biriga to'qnashtirardi.

Muravyov pastga tushib, tayoqcha bilan muz parchalarini sindira boshladi. Jilg'a muz bo'laklarini dumalatganda ko'pik hosil bo'lardi.

“Bahorga ozgina yordam ham berish kerak-ku” – o'yladi Muravyov va tirjayib atrofga alangladi. Ustiga ko'k chang'ichilar kostyumini kiygan bir qiz chang'i tayog'ini qorga qadab, ko'prik ustidan unga diqqat bilan qarab turardi.

Muravyov uyali ketdi. Bu qiz uni kim deb o'ylayotgan bo'lsa? “Qari tullak qilig'iga o'laymi?” U bundan boshqa narsani o'ylamaydi ham, albatta. Biroq qiz egildi, shoshilinch chang'isini yechdi va Muravyovga qarab qichqirdi:

– Shoshmang! Yaxshisi, muzni chang'i tayoqchasi bilan bo'laklagan ma'qul. Ularda temir uchlar bor. U pastga chopib tushib, Muravyovga tayoqchasini uzatdi.

Ma'lum bo'lishicha, bu tayoqcha bilan muzni sindirish ancha oson ko'charkan. Ular ikkalasi jim va diqqatni jamlab muzni sindira boshlashdi. Muravyov isib ketib, qo'lqopini yechdi. Qizning to'qima papog'i ostidan kokillari ko'rinib qoldi. So'ngra qayerdandir quloqchinlari dikkayib turgan bola paydo bo'ldi. U burnini tortib, turtinib–surtinib oyoq ostiga o'ralashayotganida Muravyov uni sezib qoldi.

– Yetar! – dedi, nihoyat, Muravyov va qaddini ko'tardi. Qorong'ulik quyurqlashdi. “Vaqtning tez o'tishini qarang” – o'yladi Muravyov va qizga qarab kulib yubordi. Qizcha qo'lqopidagi qorni qoqayotgan edi. Bunga javoban qiz boshini ko'tarmasdan jilmaydi.

Jarlikdan o'rmon yo'liga chiqishgach, Muravyov qiz bilan gaplashib ketdi. Sal orqada bolakay o'ralashar, pishillab burnini tortardi.

Aytishicha, bu qiz Muravyov borayotgan dala-hovlida otasi bilan turarkan.

– Demak, siz ekansiz-da do'stimning uzoq qarindoshi, – xursand bo'lib ketdi Muravyov va o'zini tanishtirdi. Qiz kulrang qo'lqopini yechib, Muravyovga qo'lini uzatdi.

– Mening ismim Jenya, – dedi u. – Otam ikkalamiz ikki kundan beri sizni kutamiz. Men sizga xalaqit bermayman. Chin so'zim, siz o'ylamang....

Ertaga ta'tilimning so'nggi kuni. Men Moskvaga – institutimga jo'nab ketaman. Faqat otam....

– Otangizga nima bo'ldi? – xavotirlanib so'radi Muravyov.

– Umi, botanik, va rosa mahmadona – javob berdi Jenya. – Biroq kecha u bo'lar-bo'lmas gaplar bilan boshingizni qotirmaslikka chin so'z berdi. Bilmadim, so'zida tura oladimi? To'g'risi, tura olish qiyinroq-da...

– Nega bunday deyapsiz? – so'radi Muravyov.

Jenya Muravyov bilan yonma-yon borardi. U chang'isini yelkaga tashlab olgan va to'g'ri oldinga qarab turardi. Uning ko'zlari va chang'isining silliq keng bukilgan uchlarida xira nur yaltirardi. Muravyov hayron bo'ldi, – bu nur qayoqdan chiqdi? Tevarak-atrofdagi dalalar bo'ylab tun o'z sepini yoygan bo'lsa. Keyinchalik Muravyov bu avval o'ylagani qorning aksi emas, balki katta ikki qavatli dalahovlining keng, yorug' derazalari aksi ekanligini sezib qoldi. Ular hovliga yaqinlashib qolgan edilar.

– Ha, nega gapirmasdan turolmas ekan? – yana so'radi Muravyov.

– Nima desam ekan... bo'shshib javob berdi Jenya. – Men, masalan, dengiz kemasini qanday qilib qurishini yaxshi tushunaman. Yoki tikuvchining barmoqlari orasidan nafis matoning chiqishini. Kitoblar qanday qilib yozilishini esa men aslo tushunmayman. Otam ham buni tushunmaydi.

– Ha-a, – gapni cho'zdi Muravyov, – bu to'g'rida yo'lma-yo'l gaplashib bo'lmaydi.

– Siz-chi, bu haqda yozolmaysizmi? – iymanibgina so'radi Jenya. Muravyov tushundiki, u tortinchoq bo'lmaganida bu haqda yozishni so'ragan bo'lardi. Axir, boshqalar o'zlarining ishlari haqida yozishadiku. Muravyov taqqa to'xtadi, ko'zlarini qisib diqqat bilan Jenyaga tikildi va to'satdan kulib yubordi.

– Siz ajoyibsiz! Mening bu haqda yozayotganligim, to'g'rirog'i, aynan yozuvchining mehnati haqida yozmoqchi ekanligimni qanday qilib topdingiz?

– Ha, men topmadim, – xavotirlanib javob gaytardi Jenya. Men shunchaki aytgan edim-da. Katyusha Maslova yoki “Sarson sargardonlikda”gi

Telegin kabi shaxslar qanday birdan dunyoga keladi, asrlar mobaynida yashashadi, chindan bilgim keladi. Men shu haqda so'ragan edim.

Ammo Muravyov endi uning so'zlarini eshitmasdi. O'zining mehnati haqida yozish fikri xayoliga birdan keldi. U avval bu haqda nega o'ylamagan ekan. O'zi bilmagan, o'zi boshidan kechirmagan voqealar haqida qanday qilib lanj va beparvo yozish mumkin. Yozish va his qilish, qanday qilib til qotib qoladi, so'zlar jozibasini yo'qotadi, g'azab, yig'i, o'y-fikr va kulgi qo'zg'ash esa bush tunuka qutiday ding'illaydi.

O'sha oqshom Muravyov so'nggi kunlarda Moskvada yozganlarining barini hech afsuslanmay quruq qayin yog'ochlari gurullab yonayotgan pechkaga tashlab yubordi. Bir dasta oq qog'oz stol ustida yotardi. Muravyov joylashib olib birinchi betga yoza boshladi:

Keksa, ozg'in va harakatchan botanik bugun oqshom menga o'simliklar qor ostida o'zlarini qanday tutishlarini, kuk tuyatovon novdalari qanday sekinlik bilan yupqa muzni yorib chiqishini, qor ustidagi boychechak gullari qanday ochilishini hikoya qilib berdi. Ertaga u meni o'rmonga olib borishni, to'g'ri kelgan yalanglikdagi qorning tepa qatlamini ochib, hozircha nimjon bu qish gullarini o'z ko'zim bilan ko'rishimga va'da berdi.

Men bu hikoyami yoki ocherkni yozarkanman, ijod deb ataluvchi xiyla dabdabali hali hech kim tomonidan o'rganilmagan hodisani nima deb atashni ham bilmayman. Men nasr to'g'risida yozmoqchiman.

Agar biz nasrning eng asl namunalari nigoimizni qaratsak, ular chinakam she'riyat bilan to'la ekanligiga guvoh bo'lamiz. Tasviriy san'at bilan ham.

Sodda odamlar, ko'zlari nursiz, bemaza xayollarga to'la ayrim shoirlar haligacha shunday o'ylashadiki, olamda sir-sinoatlar qancha kamaysa, bizning tirikchiligimiz shuncha zerikarli bo'ladi. Buning bari safsata! Mening ishonchim komilki, she'riyat – dunyoni g'oyat teran anglashdan paydo bo'ladi. She'riyatning ko'lami bilimlarimiz ko'lamiga hamohang tarzda o'sadi. Koinot sirlari qancha kamaysa, inson aql-zakovati qancha oshsa, u shuncha katta kuch

bilan boshqalarga ona yerimizdagi go'zalliklarni bera oladi. Keksa botanikning o'simliklarning qish faslidagi hayoti to'g'risidagi hikoyasi bunga misol bo'la oladi. Bu haqda ajoyib doston yozsa bo'ladi. U doston qor tagida ungan boychechakday sovuq oq she'r bo'lishi kerak. Men avvalboshdan nasr va nazmning manbaalari ikki narsa – dunyoni anglash va qudratli insoniy tasavvurda mujassam degan fikrni ilgari surmoqchiman.

Dunyoni anglash – bu tugunak. Undan tasavvurning misli ko'rilmagan mangu gullari unib chiqadi.

Bu chiroyli o'xshatish uchun meni kechirishingizni so'rayman. Menimcha, go'zallik va boshqa narsalarni qoralovchi "yuksak madaniyatlilik" bid'atini unutmok vaqti keldi. Gap shundaki, ularni me'yorida va joyiga qarab qo'llash zarur.

Muravyov to'xtamasdan yozardi. U fikr va so'zlar poygasi to'xtab qolmasligi uchun qalamini bir lahzaga ham qo'ldan qo'yishlikdan qo'rqardi.

U ijod jarayoni, tilining hashamati va kuchi, buyuk so'z ustalari haqida yozardi. Butun olam o'zining hayratlanarli rang-barang go'zalligi bilan kitob sahifalarida to'liq va aniq takrorlanishi kerakligi, biroq ular yozuvchi tafakkuri va tasavvurining kristallaridan shovqin-suronli voqelikka qaraganda tiniqroq va tushunarliroq elanib o'tishi haqida yozardi.

U o'z ishiga butun vujudi bilan sho'ng'igan. U shoshilardi. Deraza ortidagi yorug'lik bo'ylab qarag'aylar orasida siyrak qor gullari qiya uchqunlardir. Ular zulmatda tug'ilib, zulmatda ulardilar.

"Shu tobda hovlida qor uchqunlayapti, yozdi Muravyov. Suv kristallari o'chib o'tayapti. Ularning murakkab va ajoyib tasvirini hammamiz yaxshi bilamiz. Bunday kristallar shaklini kashf etgan inson ulkan sharafga muyassar bo'larmidi? Biroq bu kristallardan ham ko'ra lahzalik va chidamsiz narsaning o'zi yo'q. Ularni yo'q qilishga go'dakning nafasi kifoya. Tabiat o'ta saxovatli. U hech qachon kuchini ayab o'tirmaydi. Biz, insonlar, ayniqsa, yozuvchilar tabiatdan ko'p narsalarni o'rgansak arziydi. Avvalo, saxiylikni.

Yozuvchi har bir asariga, mayli u kichkina hikoya bo'lsin, bor kuchi, eng yaxshi qalb

tuyg'ularini, o'zini butunlay bag'ishlamog'i lozim. Bu joyda o'zni ayash, manfaatga mutlaq o'rin yo'q.

Muhandislar tili bilan ayt sak, barcha darvozalarni ochmoq kerak. Asarga nuqta qo'yilgach, yuz berishi muqarrar bo'lgan ruhiy tushkunlikdan aslo qo'rqmaslik zarur. Siz endi bir satr ham yozolmaydigandek, siz go'yo bor sharbati siqilgan anor bo'lib tuyulasiz. Bu aldamchi kayfiyat. Hafta o'tar-o'tmas siz yana qog'ozga talpinasiz. Sizning ong-u shuuringiz oldida dunyo yangidan jilvalanadi. Dengiz to'lqini chig'anoq va bargxazonlarni qirg'oqqa uloqtirib yana iziga qaytgani monand, sizning ongingiz ham ularni chiqarib, yangi ijodingizdan ilk satrlarni oq qog'ozga tushiradi.

Muravyov tonggacha yozdi. U so'nggi satrlarni qog'ozga tushirayotganida atrof yorishib qolgan edi. Tumanli dalalar tepasida quyuk sovuq tutun o'rmalar, tong yorishib kelardi.

Pastda hozirgina pechda yoqilgan olov ovozi gurillab eshitilar, tortish kuchidan zo'riqqan pechning cho'yan eshigi ora-sira tiqillardi.

Muravyov so'nggi satrlarni yoza boshladi: "Gorkiy" behafsala yozish mumkin emas degandi. Ijod qilayotganingda eng sevimli insoningni ko'z oldingga keltirishing, unga qalbingda yig'ilib qolgan eng yaxshi narsalarni hikoya qilayotganday bo'lishing kerak. Shundagina sof va sog'lom so'zlar kela boshlaydi".

Bu oddiy va buyuk nasihat uchun Gorkiydan minnatdor bo'lishimiz kerak.

Ertalab Muravyov paqirga sovuq suv solib uzoq yuvindi. Suvda yaltiroq muz parchalari suzib yurardi. Kichkina yuvinish xonasining derazasi ortida qordan egilgan archa shoxi osilib turardi. Yangi paxmoq sochiqdan qor hidi anqirdi.

Yuragi yengil va bo'm-bo'sh, hatto vujudida nimadir vaqti-vaqti bilan qo'ng'iroq chalayotganday edi.

Kunduzi Muravyov Jenyani stansiyagacha kuzatib qo'yish uchun otlandi. U Moskvaga, institutiga jo'nayotgan edi.

– Ochig'ini ayt sam, – dedi Muravyov – ular o'rmondagi platformaning taxta devoriga yaqinlashayotganlarida. – Men ham Moskvaga qaytsam bo'laveradi. Biroq bir-ikki kunga qolmoqchiman. Dam olaman.

– Biznikida o'zingizni yomon his qilyapsizmi? – xavotirlanib so'radi Jenya.

– Yo'q. Bu joylar ajoyib. Shunchaki... Men kecha hikoyamni deyarli tugatdim.

Muravyov beixtiyor "deyarli tugatdim" deb yubordi. U hikoyani bir kechadayoq yozib tashlaganiga iqrar bo'lishdan negadir uyalandi.

U Jenya Moskvaga jo'nab ketguncha, unga bu hikoyani o'qib berish uchun shoshganini, ammo o'qishga jur'ati yetmaganini aytmoqchi bo'ldi. U yana hikoyani yozayotganda faqat uni o'ylaganini, Gorkiy, albatta, haq ekanligini, u undan minnatdor ekanligini, chunki u dunyoda yashayotgani va butunlay begona odamga ko'nglida yig'ilib qolgan eng yaxshi tuyg'ularni aytib berish zaruratini sezganini aytmoqchi edi.

Lekin Jenyaga u hech narsa demadi. Faqatgina xayrlashayotib qizning qo'lini mahkam qisib qo'ydi, uyatchan ko'zlariga termildi va yordam uchun rahmat aytdi.

– Qanaqa yordam? – hayron bo'ldi Jenya.

Poyezd kelishidan oldin qalin qor yog'a boshladi. Olisdagi sevetafor ortidan parovozning cho'ziq va shodon qichqirig'i eshitildi. Go'yo sehrli oq mamlakatdan chiqqanday qor orasidan poyezd otilib chiqdi va tormozlarini shiqillatib to'xtadi.

Jenya oxirgi bo'lib poyezdga chiqdi. U vagonga kirmadi, qizargan va jilmaygan holda eshik oldida turib qoldi va xayrlashayotib yashil qo'lqop kiygan qo'lchalarini Muravyovga qarab silkitdi.

Poyezd o'rmonga tutun purkab, qor qo'yniga o'zini urdi. Perronda tik turgan holda Muravyov uning izidan qarab qoldi. Moskvaning shimoliy vokzalida bo'lganidek yuragining bo'g'iq urishini his qildi. Mana hozir yaqin-yaqinda, uchqunlab turgan qor ostidagi yerda juda ajoyib hodisa ruy bergani va Muravyov uning ishtirokchisiga aylanganini kutilmaganda yanayam sezdi.

– Yaxshi! – dedi Muravyov. – Yoshlikdan ayro yashab bo'lmaydi!

Muravyov stansiyaning muzlagan zinalaridan pastga tushdi va muz maydalash uchun jilg'a taraf otlandi. O'zi bilan chang'i tayoqchasini ham olishni unutmagan edi.

1954-yil.

Shomirza TURDIMOV,
filologiya fanlari doktori.

1957-yili Samarqand viloyati
Qo'shrabot tumanida tug'ilgan.
Toshkent davlat universiteti (hozirgi
O'zMU)ning filologiya fakultetini
tamomlagan.
"Go'ro'g'li dostoni genezisi va tadrijiy
bosqichlari", "Etnos va etos" kabi
kitoblari nashr etilgan. Folklorga
oid 200 yaqin ilmiy maqolalari
O'zbekiston va chet-el ilmiy
nashrlarida chop etilgan.

SHOM QIZINING KO'NGIL PARChALARI

*(Yosh shoira Tillaniso Eshboyevaning
"Olovrang tug'yon" nomli kitobini o'qib...)*

Metaforalar meni manzildan-manzilga
yetaklab olib yurdi... ko'ngil makonlari,
chegaralarida yashil chiroq yoqdi.

Men begona hududda emas edim.
Ko'nikkanim quyoshni ko'rmadim xalos (*balki
ko'nikilgan istak talabidir*).

Shomning notanish manzillarida
aylanayotgan sharpani kuzatdim. Kimdir:
"Quyosh tug'iladi" deyotganday edi. Sharpa yaqin
kelganda Ism bergim keldi. Sharpa shomga singib
ketdi. Yana shom tuyg'ulari qarshisida qoldim.

Bekatda tayanch axtarayotgan sog'inch
sharpasining shivirlarini elas-elas eshitdim.
Anglab, anglolmadim. Bu sog'inch kimdan quvvat
olmoqda o'zi, MOMO HAVO manzillarida o'zligini
axtarayotgan YO'LChIdanmi? Shom bo'shlig'iga
suyanayotgan, tobora quyqalanayotgan tunning
ko'r ko'zlariga quyilayotgan shom QISMATI
ko'lkasidanmi?

Sharpa ko'lkadan ULKAN but yasab
ismini QISMAT deb qo'ygan edi. Butni ming
bir eritib huzurlanar, yana qayta tirilganidan
zavqlanar, zavqini G'AM deb tanitar, taniganlar
tasavvurlariga ishonib yashagisi kelardi.
Qayg'ulari qayg'usiga o'xshash hamroh
ertagini botayotgan quyoshga aytib Shomni
qarshilaganda, kelayotgan tunga chandib
bog'langan holatini kuzatib:

*Izg'iyman tomchi ko'z yosh ichida
Va ko'z yoshda oqqan lahzada,
Sig'mayman, sig'mayman ko'z yoshimga ham,
Sig'mayman nega?!*

– deb so'roqlab, O'Zi: "To'kilib, to'kilib sokin
tort(ayotgan dunyoman", deb javob aytganda
sharpa tiniqlashib yaxlit bir SIYMONi ko'rdim. Uni
boshqalarga adashtirmayman. Endi ISMini bilaman.

So'qir tun bosib kelayotgan shom
chegarasida yolg'izlik bilan tillashayotgan
HAVONi ko'rdim. U Tun tumani qo'ynida yorug'lik
va baxtga yondash yolg'iz kezardi. Qarama-qarshi
tomondan Odam o'tardi. Tun va quyuq tuman
ularning (*aslida bir-birini axtarib*) yonma-yon
o'tayotganini yashirar, aytmas edi... Afsonada
keladi: Jannatdan quvilgan (*yerga uloqtirilgan
Odam va Havo*) yerning ikki qutbiga tushdi. Ular
bir-birini uzoq axtardi. Yonma-yon kelib ko'rishay
deganida Shayton chalg'itib boshqa yo'lga solib
yuborar edi. Ular bir-birini izlab uzoq kezishdi.
Quyosh va Oy kezganiday tinimsiz bir-birini
izladi. Bir zamon Odam shaytonning hiylasini

sezib, uni chalg'itishga ulgurdi. Vaqt erta bahor edi. Yerda gilamikkina qor bor payti ular yuzmayuz kelishdi...

Oradan qancha vaqt o'tdi. Qismat qaytalaydi. Har bir kishi ODAM va HAVO taqdirini o'zicha yangilaydi.

“Olovrang tug'yonda” baxt-u baxtsizlik xotirasi kezadi. Qachon qartaygan bu xotira tirildi? Qachon? Ey, to'kilayotgan DUNYO... Qo'llari qismat bo'yniga osilgan DUNYO!!! Omon chiqarmikansan zulmatning so'qir ko'zlarida qotgan QUYOSH! ... Tunga singishib ketishdan qochib, tunga bog'lab qo'yishni o'tinib so'rayotgan mahbus qismatidan... Ko'z yoshga sig'may ingranayotgan OLAM og'ushidan omon chiqarmikansan, Ey HAVO. Ana shunda “SEN” birdan yorildi. Tomchi-tomchi yiqqan ummonning suvrati, siyrati borliqqa sochildi:

Kim u?

*Olam xayolida yashagan sevgim,
Sog'inchday muztarim, Borliqday mangum,
Mazmunimda tipirchilagan hadigim.
Yuragimning ichida hayqirgan sabrim,*

Kim u?

Borim...

*Gullarning xayolida tirilganim,
Hadigim, sokin jimirlagan hadigim,
Shodligim qorigan hasratim.*

Kim u?

Borim...

*Sog'inchim... Kunlarimdan odimlab kelgan
Ruhimdagi shovqin, ko'zimda isyon.
Rahmim... nafratlarni silagan rahmim...
Xo'rligim... O'zanidan toshgan hislarning
hovri,*

*Hadigim – mazmunimda titragan jarang,
Kim axir u?*

HAVO aytadi: “Yodingizni kezib yurgan xayolparastman”, hukmday o'qiydi: “To'kilib-to'kilib sokin tortgan dunyoman”!

“Men sog'inchdan o'lganimda odamlar uni oy yeb qo'yibdi deyishadi”, dedi U!

Oqning oqligi oq bo'lmagan boshqa rang, qarshisida bilinadi...

Enshteyn o'tin maydalayotgan odamga havasi kelganiday to'dadan ayriqcha tabiatli kishiga qanchalar og'ir, tushuning, axir! To'da uning igna bilan ruh botindagi O'Z o'zini kovlayotganiga e'tibor qilmaydi. Uning yurishi, turishi, suvrati, siyrati to'da ko'nikkan, qolipga solgan risoladagidek odam emasligidan, o'zlariga qo'shilmaganidan g'ashlanadi. Ruh odamining g'ashiga tegadi, uni ajratadi. Har holati, holidan ayb topib zavqlanadi. To'daning alifbosi ma'lum, shakllari tanish: osh, non, xotin, er, bola... qartayish-u o'lim. Ruh odamining harflari, so'zlari o'qilmagan. U SO'Zni o'zi kashf etib, hayratini boshqalarga ulashganda to'da ham hayrat hukmiga kiradi. To'da holatiga, Ruh kishi holiga qaytganda yana eski tos-u tog'ora... qoladi.

Qishda yashayotgan QISH izida ko'klam turganini his qiladi. Ko'klamga o'tish yana qishga tamon qo'yigan qadam ekanligini biladi... Hayot maromi shunday... Kecha va erta o'rtasida bugun turadi. Bugun kechani ko'rgan, erta kelishiga umid qiladigan vujud egasining borlig'idir. Kecha o'tgan vaqt, ertaning kelish, kelmasligi noma'lum o'lcham. MEN uchun BUGUN kechayotgan bir on – damning qiymati qadrlil. Hakimlarning: “Dam shu damdir, o'zga damni dam dema” hukmida asl hikmat berkingan. Biz hammamiz DAMning hosilalarimiz.

She'r ana shu DAMning mag'zini kuylay olsa chinakkam san'at hududiga o'tadi, HIKMAT mevasiga aylanadi.

She'rda hikmat metafora shaklida ifoda topadi. Metaforaning kuchi hikmatning qavat-qavat mag'izining ochilishiga imkon yaratishidadir...

Usta qachondir qurol yasab uni ommaga tushuntirish uchun Oybolta, deb nom bergan edi. Omma oybolta deyilganda qurolning bir turini anglay boshladi. XX asr adog'ida shoir Faxriyor Oybolta so'zini ikkiga ajratdi: “Oy bolta” metaforasi yangicha mazmun kashf etdi. “Olovrang tug'yon”da bu statik metafora harakatga keldi:

*Ruhimni boltasida chopmoqdadir oy,
Balki, yuragimni..
O'zni sezmayman.
Turaman kimdir qo'yganday suyab.
Yuraman kimdir yetaklagandek.*

*Shuvullab-shuvullab to'kilmogda ruhim
(Daraxtni tushungim kelyapti juda).*

*Borlig'imni olaman quchib,
Go'yo bir begona qo'l tirgagandek,
Bir taskinbaxsh qo'l tirgagandek...*

Hali yashash kerak, o, buncha og'ir!

*Suyab qo'yaman o'zni kimdir suyagandek.
O'zni sezmayman..
Borlig'imni boltasida chopmoqdadir oy.*

Shoirning quvvati metaforalarining she'r manzillari aro ichki bir semantik tizimga kelib bog'lanib turishida namoyon bo'ladi. Bu ichki mazmun atay qilinmaydi, xuddi o'simlikday

o'zi o'sadi, qondoshini topib qo'l uzatadi. "Olovrang tug'yon"da-da shunday metaforalar guldastalariga bot-bot duch kelamiz. Birgina misol OY obrazidir.

Chaynab berilsa ta'mi ketadi. "Men sog'inchdan o'lganimda odamlar uni oy yeb qo'yibdi deyishadi", "Ruhimni boltasida chopmoqdadir oy" misralarini uzib olib tavsiflash ham shunday. Metaforalarni o'zi tug'ilgan hududda, oqayotgan soy, tebranayotgan terak va jami tiriklikni TIRIK holatida ko'nglingizga joylaganday, ko'ngil kengliklarida tanib idrok etsangiz, bor jozibasida bilan ko'ra olasiz, Metafora hududi-yu, hujayra-hujayrasida yashaysiz.

"Olovrang tug'yon" muallifi uslubini tanib, ajratib olish uchun bir qiyos:

Rauf Parfining obrazli fikrlash tarzini: "Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar, / Ham qayg'umga ham quvonchimga" misrasi maromidan, ohangidan, shakl-shamoyilidan taniymiz. Bu misrani "Olovrang tug'yon" muallifi: "Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar, Qayg'um bo'lib, quvonchim bo'lib" deb kuylagan bo'lardi. Ijodkorlarning obrazli fikrlash uslubdagi o'ziga xoslik shu xil bo'y ko'rsatmoqda.

Shomdan keyin tun, tun o'rmini tong oladi... Olam yorishadi...

*Daraxtlar yorug'lik, kenglikda o'sgan,
Ko'zimda ulg'aygan eng yorug' xayol.
Osmonlar ko'ksimning ostidan kirib,
Ko'nglimda o'sgan kenglikka timsol.*

*Osmon yorug'ligi quchgan ko'zimni,
KO'ZIM QUCHOG'IDA YORUG'LIK UXLAR.*

Kimdir: "Quyosh tug'iladi" deyotganda ana shu tuyg'uga tayangan ekan...

Ko'rganim, boshqalarga adashtirmaydiganim, ISMini bilaganim SIYMONing tiniq tug'ulari, borlig'i edi, BU! Tong uyqusidan uyg'onish arafasidagi o'y-tuyg'ular...

Chori Avazning shunday she'rlari borki, agar ular bitilmaganida, ular boshqada hech qachon tug'ilmagan, she'rxon ulardan shubhasiz bebahra qolgan bo'lar edi. Katta shoirga, uning Egasi shunday basirat ko'zi beradi. Balki bu ko'z u bu darajada barchada bo'lar, lekin hammada ochilmaydi.

Vafo FAYZULLOH,
shoir

Chori AVAZ

1957-yil 11-dekabrda Qashqadaryo viloyatining G'uzor tumanida tug'ilgan. Toshkent davlat universiteti (hozirgi O'zMU)ning filologiya fakultetini tamomlagan (1985). “Hayotiylik chog'ida”, “Tortilgan kamon”, “Uyg'onishdan o'zga tole izlama”, “Kuz ertasi” (1992), “Saylanma” (2003) kabi to'plamlari nashr etilgan. Fin eposi “Kalevala”ni hamda I.Takuboku, R. Akutagava va boshqa shoirlarning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. 1992-yil 29-noyabrda Toshkent shahrida vafot etgan.

So'z

*Yuraklardan kelar hamisha,
Vohalarni, qirlarni qo'msab.
Ammo yurak sog'inchlariga
Doimo ham qo'ya olmas lab.*

*Sho'rlik, goho sayyoddan cho'chib
Suvsab yurgan ohular misol.
Tilning o'tmas qirralarida
Kun kechirar jim, aftodahol.*

*Mijg'ilasa shubha va gumon,
Yuksaklikni qo'msab qolar u.
Goh yurakda qo'zg'ar g'alayon,
Goho esa soladi g'ulu.*

*Lekin ortga qaytganmi sira,
Bo'lsa shunday aziz makoni.
So'z – muzaffar insoniyatning
Quyosh yanglig' sodiq imkoni.*

*Tun kechadi.
Ufq ortidan
Yoyiladi borliqqa sahar.
Qo'ng'irog'in yangratib qayta,
Yana yo'lga tushadi shahar.*

*Tun kechadi.
Ufq ortidan
Bir parivash tong otar oppoq.
Podalarin qirga haydaydi,
Ko'zlarini uqalab qishloq.*

*Tark et, orom, avrama.
Avrama, ey yorug' dard.
Sen ko'z nurim, yolg'izim.
Ammo tark etgil faqat.*

*Ko'ngil sog'inchli, axir,
Axir, sog'inch ham ozor.
Ket, ko'ngilda yoshini
Yashab bo'lgan sabr bor.*

Ravshan Fayz musavvirona mahorat sohibi edi. Umrning beg‘ubor navbahorini, rang-barang gullar, yam-yashil maysalarni ulug‘lash shoir she‘riyatining asosiy mazmun-mundarijasini tashkil etadi. Ranglar ko‘chma ma‘noni ifodalaydi. Shu ma‘noda vaqt ranglari – bolalik, yoshlik va go‘zallikni, mehr-muhabbatni, insonning ezgu amallarini anglatadi.

Rustam MUSIRMON,
Qoraqalpog‘iston xalq shoiri

»» Ravshan FAYZ ««

1959-yil 1-yanvarda Samarqand viloyatining Qo‘shrabot tumani-dagi Ko‘ralos qishlog‘ida tug‘ilgan. Toshkent davlat universiteti (hozirgi O‘zMU) ning o‘zbek filologiyasi fakultetini tamomlagan (1986). “Uxlayotgan odam” (1989), “Tashrif” (1990), “Kel, ey ko‘nglim” (1997) kabi to‘plamlari nashr etilgan. “Men shamolni tutvoldim” (1992) she‘riy kitobi bolalarga bag‘ishlangan. 1995-yil 30-avgustda Toshkent shahrida (avtohalokat tufayli) vafot etgan.

Qishloq sog‘inchi

*Ey ota yurt, ey tug‘ishgan el,
Men bir o‘smir, men bitta gulni,
Orzu-havas degan tanti el
Qay bir bahor bag‘ringdan yuldi.*

*So‘ng taqdirga rahmatlar aytib,
O‘shal yuksak orzumga yetdim:
Tinim bilmas devona, daydi
Shamollarga aylanib ketdim.*

*Ulangandim yuragim bilan
Asli sening jon-u jismingga.
Endi yana bu dunyo bir kam –
Orzuyim yo‘q, armonim mingta!*

*Endi tunlar yuragim og‘rir,
Sog‘inaman seni, qishlog‘im,
Dashtlaringni eslayman og‘ir,
Qoyalarga urilgan chog‘im.*

*Turib-turib keladi ko‘rgim,
Sen-chi, sen ham sado bergin, hoy.
Bilnarmi hali ham o‘rnim,
Og‘riydimi men yulingan joy?!*

*Men yaxshi ko‘ryapman sizni tobora.
Tobora ko‘zimdan yitmoqda tuman,
Qarangoz, qisqarib boryapti ora,
Orada to‘siq yo‘q endi umuman.*

*Men yaxshi ko‘ryapman sizni kun sayin,
Kun sayin yaqindir diydoringiz, yor.
Yo‘llar ko‘p ravondir, havo ham mayin,
Mayin so‘nmoqdadir kosagul, alyor.*

*Men yaxshi ko‘ryapman sizni shunchalik,
Shunchalik muhimdir endi zor, dodim:
Xudoyim, ishqilib salom-u alik
Umricha bo‘lsa bas, qolgan hayotim.*

Men yaxshi ko‘ryapman sizni tobora...

Yil

*To‘rtta kuylagi bor.
Va bitta o‘zi
Kiysa, bor umriga bemalol yetar.
Lekin u zo‘ravon ko‘nglimni buzib
Har gal bir ko‘ylagim to‘zdirib ketar.*

A'zam O'ktam she'rlari mahobatli, hikmatli, iztirobli, o'yinli, hisli; tazodli, tashbehi, irsoli masalli, piching-kinoyali... Uning she'larida "o'z" va "o'zga", "men" va "sen", "birov" juftligi ko'p qo'llaniladi. Lirik "men"ni aksar hollarda ijodkor meni bilan to'la-to'kis yonma-yon qo'yishda xatolik yo'q. Ammo "sen" hamda "birov"ning ko'lami keng. "Birov" ortida yor, do'st, dushman, shogird, ustoz kabi obrazlar va hatto "men" ham turadi.

Bahodir KARIM,
filologiya fanlari
doktori.

» A'zam O'KTAM «

1960-yil 4-oktyabrda Farg'ona viloyatining Buvayda tumanida tug'ilgan. Toshkent davlat universiteti (hozirgi O'zMU)ning jurnalistika fakultetini bitirgan (1985). "Kuzda kulgan chechaklar" (1989), "Kuzatish" (1990), "Ziyorat" (1992), "Taraddud" (1993), "Ikki dunyo saodati" (1998), "Qirqinchi bahor" (2000) she'riy to'plamlari nashr etilgan. "Bola dunyoni tebratar" (1988), "Xabar" (1995) kabi nasriy asarlar muallifi. Rabindranat Tagor va Nikolay Rubsovning turkum she'rlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. 2002-yili Toshkent shahrida vafot etgan.

Qanoat

Asl aybim –
Tekis yo'lda qoqinmoqdir.
Asl baxtim –
O'zing ko'rmay sog'inmoqdir.
Yer-u ko'kdan mudom izlab
Xato qildim.
Seni topmoq yo'li –
Doim topinmoqdir.

Ibodat

Tog'lar some' bo'lib o'tirishar jim,
Takbir aytgan chog'i guldurab samo.
U yanglig' munojot qila olur kim,
Yomg'ir bu pichirlab qilingan duo.
Yel yig'lar yer tirnab tuproq seskanar,
Maysalar qaltirab qilurlar sajda.
Duolar ijobat bo'lgan sanachar,
Kun nurlari bundan keltirar mujda.

Yo'l

Yil yiqilar yilning ustiga,
Xotiralar tipirchilar xit.
Yelkam og'rir, qaqshar ustuxon,
Yuk ostida siltanar umid.
Beraymikan taqdirimga tan,
Nahot bari tugadi yohu!
Yildan yilga yetaklab o'tgan –
Orzularim ushalmadi-ku?!
Sergak qadam tashlayman, axir,
Yurar yo'lim – qalin tikanzor.
Benihoyat uzundir umr,
Bittagina oq ko'ylagim bor.
Yuksaklarga cho'zibman qo'lni,
Omon yetay unga ishqilib.
Tanladim sal og'irroq yo'lni,
Sal yengilroq jon berayin deb.
Qadam bosish tobora qiyin,
Umr kiftida. Qaqshar ustuxon.
Olg'a qarab yurganim sayin
Yil yiqilar yilning ustiga.

Teshikmazorlik Buruniy

**Abdunabi
BOYQO'ZIYEV**

Ushbu hangoma aslida bo'lganmidi yoki uni o'zim to'qiganmidim, hozir aniq eslayolmayman. Nima bo'lganda ham, qog'ozga tushirib qo'yaverish kerakka o'xshadi.

Xullas, qatag'on yillari. Inkudi (NKVD)chilar chekka qishloqlarni ham nazardan qochirmaslikka harakat qilgani aniq. Chunki o'sha paytlari qishloq ahli, asosan, kolxozda ishlamaydimi, kuz oxirlashi bilan hamma yoppasiga ishsiz qolgan. Ilich chirog'i, televizor degan gaplarga hali ancha bor. Radio ham onda-sonda hodisa. Oyoqni sandalga tiqib yotaverish jonga tegadi. Uzun, jimjit qish kunlarini odamlar gap-gashtalarda o'ldirishga ham majbur bo'lgan ekan, endi bilsak. Bekorchi erkaklar guruh-guruhlarga bo'linib, xonaki mehmonxonalarda ko'ngil yozishar. Turgan gap, bunday mehmonxonalarni qizg'in suhbat, hazil

mutoyiba, askiyalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ularning ayrimlarida kitobxonliklar ham bo'lgan, albatta.

Inkudichilar odamlar yig'iladigan har qanday joyga hushyor qarashgan. U yerda nima gaplar bo'layotganidan imkon qadar boxabar bo'lishga intilishgan. Ayniqsa, kitob o'qiladigan mehmonxonalar ko'proq qiziqtirgani ham aniq.

Bir kuni bizning yigirma o'ttiz xonadonli Teshikmazor nomli qishlog'imizning xufyasini chaqirib so'rashyotganimush.

– Xo'sh, ayting-chi! Falon mehmonxonadagilar qanday kitoblarni o'qishyapti?

Xufya javob beryaptiyan:

– Menga aytishlaricha, kitoblari unchalik ko'p emas...

– Biz sizdan ularda qancha kitobi borliginimas, qanday kitoblarni o'qishyotgani haqida ayting, diyappiz!

– Berdisini aytguncha, urib o'pkamni tushurmang-da, o'rtoq nacheylik!

– Xo'p, uzoqdan mang'imay, aniq ma'lumotga o'ting!

– Xo'p bo'ladi, o'rtoq nachaylik! Kitobxonlar, asosan, Tirkashvoynikida to'planishadi. Angitlarimning aytishicha, ular Pizuliydi, Mashrapti, Novoyiydi g'azallarini o'qisharkan. Hozirgi kunda obi rayhon Buruniy* deganining "Saydona"miyey, degan burashura*sini pishqarishyotgan emish.

– Hm, Fuzuliydi eshitganmiz. Mashrapti, Navvoyiydiyam. Lekin Buruniy, degani kim bo'ldiykan?! Sizga yana bir muhim topshiriq. Bu shaxs kim, kitobi nima haqida, so'rab-surishtirib ertaga keling. Ehtiyot bo'ling! Qovun tushirib o'tirmang, tag'in!

– Xo'p bo'ladi, o'rtoq nacheylik!

Xufya chiqib ketishi bilan, maxsus xodim markazga ma'lumot yozibdi.

* Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy.

* Beruniyning oxirgi asari – "Dorivor o'simliklar haqida kitob"ning qo'lyozmasi XX asrning 30-yillarida Turkiyada topildi. Asar "Saydona" nomi bilan mashhur.

– Teshikmozor qishlog'ida, ayni kunda uchta mehmonxona tashkil qilingan. Ikkitasiga faqat o'yin-kulgi va yeb ichish bilan vaqt o'tkaziladi. Bittasida kitob o'qiladi. Shu kungacha Fuzuliy, Mashrab, Navoiyni o'qishgan. Ayni kunda, obi rayhon Buruniy degan shaxsning kitobini mutolaa qilishyapti.

Buruniy degan yozuvchi kim? Qanday kitoblar yozgan, aniqlik kiritish jarayonidamiz...

Markazdan shunday javob kelibdi.

– Poytaxtdagi olimlarning aytishlaricha, Buruniy ismli, odamlar yig'ilib kitobini o'qiydigan yozuvchi yashab o'tmagan, U o'sha Teshikmozordan chiqqan mahalliy ejodkorlardan bo'lishi mumkin. Tezlik bilan shaxsini aniqlab, ma'lumot yuboring! Hozirgi kunda tirik bo'lsa, qamoqqa olinsin! Kitoblari musodara qilinib, yoqib yuborilsin! Yozgan narsalarini o'qiganlar ham "uchlik" komissiyasi hukmiga havola etilsin!

Hofizlarning uchinchi qo'li

Taniqli hofiz O'lmas Olloberganovga bir kuni:

– Ovozingsizdan ilhomlanib, men ham bir narsalar qoralagandim, ko'rasizmi? – desam:

– Yaxshi-da, falonchi akamlarga (tadbirkorlik bilan shug'ullanadigan ukamning nomini aytib) berib qo'ying, o'sha kishidan olaman, – deb javob qiluvdi.

Albatta, men o'sha "narsa"ni suyuqli hofizimizga sarmoyador ukamning qo'li bilan yetkazishni lozim topmadim va ...

Bu gapni nega esladim?

Yaqinda, yana bir o'rtamiyona hofiz ... Jo'nashevmi,

degan yigit bilan Chinozdagi uchrashuv chog'ida tanishib qoldik. O'sha kechadagi tuzukkina chiqishi bilan tabriklab, xayrlashish asnosida, unga ham, siz bilan hamkorlik qilsak bo'larkan, debman. U ham:

– Narsangiz bo'lsa, mana bu okam orqali topishamiz, deya javob qildi. Kechani tashkil etgan, bizni shaxsiy mashinasida olib borgan tadbirkor yigitga ishora qilib.

"Topishamiz!..."

Ajab, bu qo'shiqchilar o'zlarini buncha ihotalab olmasalar? Shundoq qo'l uzatib turgan odam bilan so'rashish uchun uchinchi bir qo'l nega kerak ekan, ularga?

O'ylarga tolasan!...

Bosishga 12.06.2020-yilda ruxsat berildi.
Qog'oz formati: 84x108 1/16
Nashriyot hisob tobog'i: 8
Obuna indeks – 822.
ISSN 0207-9137.
Jurnal 2007-yil 4-mayda O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.
Jurnalidan ko'chirib bosilganda "Yoshlik"dan olindi" deb izohlanishi shart.

"SILVER STAR PRINT" MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 24. Adadi: 1000. Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-uy.